

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

BALANYI GYÖRGY
BITTEI LAJOS
DÁVIDHÁZI TAMÁS
DÉNES GIZELLA
EMMANUEL, PIERRE
GÁL FERENC
JUHÁSZ KÁLMÁN
MÁNDY IVÁN
MIHELICS VID
ÖLBÉY IRÉN
RADÓ POLIKÁRP
RÓNAY GYÖRGY
SÍK SÁNDOR
SZEGHALMI ELEMÉR
SZENNAY ANDRÁS

írássai

1963 MÁJUS

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Mihelics Vid</i> : XXIII. János pápa békeenciklikája	257
<i>Sík Sándor</i> : Imádság humorért, kérdések felelet nélkül, Áldás, (Versek)	263
<i>Gál Ferenc</i> : Az élet keletkezése és a teológia	265
<i>Ölbey Irén</i> : Lepke (Vers)	271
<i>Pierre Emmanuel</i> : Gyónás, Az evangéliáriumból: Nagypéntek, Tamás, Cibus viatorum (Versek, Rónay György fordításában és bevezetésével)	272
<i>Radó Polikárp</i> : Cselekvő részvétel a szentmisén	275
<i>Ölbey Irén</i> : Szőlősdomb (Vers)	284
<i>Mándy Iván</i> : Diákszerelem (Elbeszélés)	285
<i>Bittei Lajos</i> : Látomás (Vers)	290
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (A zsinat és a katolikus világiak)	291
<i>Szennay András</i> : A kis út (A magányosság problémája)	295

NAPLÓ

A teremtés katolikus értelmezése (*Dávidházi Tamás*) 297; Sören Kierkegaard és a kereszténység (*Szennay András*) 299; Az olvasó naplója (*Rónay György*) 302; Színházi krónika (*Doromby Károly*) 305; Képzőművészet (*Dévényi Iván*) 308; Zenei jegyzetek (*Rónay László*) 309; Olvas és kötés (*Bittei Lajos*) 311; Dunántúli Petőfi-emlékek nyomában (*Dénes Gizella*) 313; Egy csanádi püspök Mátyás korában (*Juhász Kálmán*) 315; Egyházi múltunk tarlójáról (*Balanyi György*) 317; Rájnis és irodalmi harcai (*Szeghalmi Elemér*) 319; Jegyzetlapok (r. gy.) 320. 297

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Mihelics Vid*

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

A szerkesztő a hét első három napján fogad az Új Ember szerkesztőségében (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 5,— forint.

XXIII. JÁNOS PÁPA BÉKEENCIKLIKÁJA

Április 10-én, nagyhét szerdáján tette közzé XXIII. János pápa *Pacem in terris* — *Békét a földön* — szavakkal kezdődő körlevelét, amelyben nem csupán a püspöki karhoz, a papsághoz és az egész világ katolikus hívőihöz, hanem „az összes jóakarató emberekhez” is szól. Az a hatalmas visszhang, amely nyomában kelt, joggal veti fel a kérdést: valami fordulat következett be az egyház történetében és az egyházi tanítóhivatal magatartásában? S nem is olyan könnyű egyértelműen válaszolni rá.

Egyfelől bizonyos például, hogy nem volt az újkorban pápa, aki ne tett volna hitet a béke mellett s ne emlékeztetett volna az egyház idevágó tanításaira, másfelől viszont ez az első eset arra, hogy egy enciklika teljes egészében ezzel a témával foglalkozzék. Egyfelől igaz, hogy tartalmát nagyjában úgy is felfoghatjuk, mint az eddigi állásfoglalások összegezését, másfelől azonban átlány, hogy egyetlen pápai okmány se ment még ennyire előre az eljövő világ erkölcsi és jogi szempontból kívánatos arculatának megrajzolásában. S ez az arculat merőben új vonásokat mutat, éppen azokat a vonásokat, amelyek XXIII. János főpásztorságának szellemi jellegzetességeit tükrözik. Hogy pedig ezek a jellegzetességek a múlthoz viszonyítva sok tekintetben gyökeres változásokat jelentenek, ma már nem kétséges senki előtt.

Integrális leszerelés

Ami világszerte a legnagyobb figyelmet keltette s mindenütt helyeslést váltott ki, az a határozottság, amellyel XXIII. János pápa ellene fordult minden háborús elképzelésnek és síkra szállt a leszerelésért. Legfőbb óhaját fejezi ki ekként annak az emberiségnek, amely hosszú századokon át véres utakon haladt, de sohasem érezte magát olyan borzalmas fenyegetéseknek kitéve, mint amelyek a mai fegyverek pusztító ereje miatt érik.

„Mély fájdalommal látjuk — írja a pápa —, miként állítottak elő és állítanak továbbra is elő gigantikus fegyvereket a gazdaságilag legfejlettebb politikai közösségekben; miként emésztik fel erre a célra a szellemi erők és a gazdasági jövedelmek rendkívül magas százalékát. Az igazságosság, az okosság és az emberségesség követeli, hogy vessenek gátat a fegyverkezési versenynek, egyidejűen és kölcsönösen csökkentsék le a már meglevő készleteket, tiltsák meg a magfegyvereket, s jussanak el végül a leszereléshez, amelyet hatásos ellenőrzés egészít ki.

Útal a pápa arra a meggyőződésre, amely mind erősebbé válik a lelkekben, hogy a népek között ma is fennálló ellentétek csak tárgyalások útján intézhetők el, nem pedig fegyverek bevetésével. Igaz — teszi hozzá —, hogy ez a meggyőződés általában a modern fegyverzet megdöbbentő pusztító erejének félelméből ered, „mindazonáltal megvan a reményünk arra, hogy a népek kapcsolatainak és érintkezéseinek megerősödésével egyre jobban felismerik majd a természetükből eredő összekapcsoló kötéleket; jobban megértik majd, hogy természetük közösségéből származóan egyik legelsőrendű kötelességük, hogy az emberek és a népek között fennálló kapcsolatokat ne a félelemre, hanem a szeretetre alapozzák”.

„Integrális leszerelésre” van tehát szükség — hangoztatja a pápa —, olyan leszerelésre, amely a lelkekben is megszünteti a fegyverkezést s ilyen módon végérvényesen felszámolja a háborús pszichóziót. Ez az in-

tégrális leszerelés az, amire mindenki áhítozik. „Mi azt tartjuk, hogy olyan cél ez, amelyen lehet és érdemes munkálkodnunk, hiszen ezt sürgeti a helyes értelem, ez a legkívánatosabb és a legnagyobb hasznosságú.” A körlevél itt ünnepélyes felhívással folytatódik: „Mint Jézus Krisztusnak, a világ Megváltójának és a béke művelőjének helytartója, s mint az egész emberi család legmélyebb sóvárgásának tolmácsolója, követve lelkünk ösztönzését, amely az összesek javáért aggódik, kötelességünknek érezzük, hogy nyomatékosan kérjük az embereket, főleg azokat, akik közfelelősséggel vannak felruházva, ne kíméljék a fáradságot, hogy emberhez illő ésszerű mederbe tereljék a dolgokat.”

XXIII. János pápa azonban realista is, aki nem ismeri félre a nehézségeket és az akadályokat, amelyek még szemben állanak a népek és a jóakaratú emberek mélyeséges vágyakozásával. Felméri a konkrét nemzetközi helyzetet. Rámutat, hogy egyfelől erők működnek, amelyek elősegítik a béke megőrzését. Így mindenekelőtt a kölcsönös függés a nemzetgazdaságok között, aminek folytán ma minden ország szinte része lesz egyetlen világ gazdaságnak. A helyzet az, hogy „egy teljesen önmagába zárkózott ország ma már teljességgel képtelen arra, hogy szükségleteit kellően fedezze és erkölcsi-kulturális szinten felfejlődjék. Minden nemzet haladása és virágzása oka és eredménye egyúttal az összes többi nemzetek haladásának és virágzásának.” Ezzel ellentétben viszont a különböző politikai közösségek együttműködése nem érte el az ezzel számoló állapotot. Emiatt van az, hogy a népek biztonságának és a világ békének még mindig nincs meg a hatékony garanciája.

Annál inkább indíttatva érzi magát a pápa, hogy elismeréssel szólnon azokról a nemzetközi szervezetekről, amelyek az embert szolgálják a politikai, a kultura és a segítségnyújtás terén. Közbevetőleg megjegyezve, az enciklika kibocsátását követő husvétii beszédében különös dicsőréttel emlékezett meg azokról a katolikusokról, akik cselekvően résztvesznek ezekben az akciókban. „Bizunk benne — tette ekkor hozzá —, hogy állandóan növekedni fog azoknak a száma, akik apostoli lélekkel vállalják ezt a nemes szolgálatot.”

Világközösség

Ebben a körlevélben olvashatjuk először, hogy a katolikus egyház örömmel fogadná, ha az emberiség politikai egységet is alkotna és a szolidáris népek egyetlen nagy családjává fonódnék össze, amely egyetértésben, amit XXIII. János az „egyetemes közjó” előmozdításának nevez.

Mindezeideig a katolikus társadalombölcselet, amikor közjóról beszélt, rendszerint az egyes nemzeti közösségeken belül, az egyes államokon belül értette ezt. Most a pápa előtérbe helyezte a közjónak sokkal szélesebb és tágabb fogalmát. Az egyetemes közjó az, amire rá kell irányítani a nemzeti csoportok egyetértő és rendezett törekvéseit.

Hajdanában a kormányok maguk is biztosítani tudták az általános közjót — véli a pápa, — s ebből a célból vagy a megszokott diplomáciai kapcsolatokat vették igénybe, vagy pedig magasabb szintű tanácskozássokra gyűltek össze. Ma azonban az államok közötti viszonylatokban mélyreható változások állottak be. Napról napra különlegesen nehéz problémák vetődnek fel, amelyek különösen gyors elintézését igényelnek, főleg akkor, ha a biztonság megőrzéséről és a világ békéjéről van szó. Ugyanakkor pedig a politikai közösségek, miután az egyenlőség alapján állnak egymással szemben, még ha meg is sokszorozzák kongresszusaik számát, nehezen vagy alig oldhatják meg problémáikat. És ez nem azért van így

— mondja a pápa —, mintha hiányoznék belőlük a kezdeményező erő és a jóakarat, hanem azért, mert az őket jogosító tekintély nem elegendő. Ilyen megfontolás alapján jut a pápa erre a következtetésre: „Az egyetemes közjó ma világméretű problémákat vet fel, amelyekkel az emberiség csak akkor tud megfelelően szembenézni és csak akkor tud megoldani, ha létezik olyan közhatalom, amely ehhez mért struktúrával és eszközökkel rendelkezik. Közhatalom tehát, amely világ szinten képes hatáson működni.” S mindenestre figyelemre méltó, hogy a pápa ezt a világgözüsséget már nem utópiának, hanem kibontakozó és szükséges valóságnak tekinti, olyan feladatnak, amelynek megoldására az emberiségnek a jelen történeti pillanatban minden erejével törekednie kell.

Ebbe a távlatba állítva is magasra értékeli a pápa az Egyesült Nemzetek Szervezetét, mint amely egy eljövendő világkormányzat csíráját rejtí magában. „Legfőbb vágyunk — úgymond —, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete egyre jobban hozzá tudja alakítani struktúráját és működési eszközeit küldetésének méreteihez és magasrendű feladataihoz. Bár csak jönne el minél hamarabb az az idő, amikor ez a szervezet hatáson biztosíthatja az emberi személy jogait: azokat a jogokat, amelyek közvetlenül a természetes emberi méltóságból származnak és éppen ezért egyetemesek, sérthetetlenek és elidegeníthetetlenek. Ez a vágyunk annál is égetőbb, mert manapság az emberek általában inkább csak a saját országuk közügyeiben vesznek tevékeny részt, holott az is kellene, hogy növekvő érdeklődést tanúsítsanak a világjelentőségű problémák irányában, ami magával hozná azt az ösztönzést, hogy az egyetemes emberi család cselekvő tagjaivá lépjenek elő.”

Társas kapcsolatok

XXIII. János pápának meggyőződése, hogy a béke annál szilárdabb alapokra fog támaszkodni, minél inkább érvényesül a politikai közösségek viszonyában is az az erkölcsi törvény, amely kell, hogy az egyes politikai közösségek belső életét és az egyes emberek egymás közötti kapcsolatait szabályozza. Éppen ezért részletesen foglalkozik körlevelében ezzel a kérdéssel is, kifejtve és megvilágítva az erre vonatkozó katolikus tanítást. Lényegében azokkal a tételekkel és irányelvekkel találkozunk itt, amelyeket már az előző enciklika, a *Mater et Magistra* tárt elénk. Számolhatunk tehát azzal, hogy a *Pacem in terris* körlevelének ezt a részét a más világnézetűek, főleg a marxisták oldaláról elutasító kritikák is fogják érni. Úgy hiszem azonban, ebben a részben is tesz a pápa olyan eligazításokat, amelyeknek helytállóságában a nem-katolikus oldal is egyetért.

Utóbbiakat emelve ki, ilyen mindjárt a bevezető tétel, amely azt mondja ki, hogy rendezett és termékeny emberi együttélés csak arra az elvre épülhet, hogy minden emberi lény személy, azaz értelemmel és szabad akarattal megajándékozott természettel bír; ebből következik, hogy jogoknak és kötelességeknek alanya, amelyek közvetlenül és egyidejűen erednek magából a természetből s mint ilyenek éppen ezért egyetemesek, sérthetetlenek és elidegeníthetetlenek.

Minden embernek joga van a létezésre, a testi épségre, mindazokra az eszközökre, amelyek nélkülözhetetlenek és elégségesek a méltó életfenntartásra. Joga van biztonságra betegség, rokkantság, özvegység, öregség és munkanélküliség esetében. Az enciklika itt kitér a társadalombiztosítás rendkívüli fontosságára. Minden embernek joga van továbbá arra, hogy személyiségét tiszteletben tartsák, jóhírnevét ne csorbítsák, s

hogy szabadon kereshesse az igazságot. Biztosítani kell számára a vallás-szabadságot is, amin a pápa azt érti, hogy minden embernek jogában álljon a saját lelkiismerete parancsa szerint tisztelni Istent, mind nyilvánosan, mind a magánéletben. Az embernek joga van arra, hogy szabadon válassza meg saját állapotát, innen a joga, hogy családot teremtsen magának „a jogok és kötelességek egyenlőségével férfi és nő között”. Mint szülőknek elsőbbségi joga van gyermekei gondozására és nevelésére.

Gazdasági téren a körlevél hangsúlyozza a munkához való jogot. A dolgozónak joga van emellett olyan munkafeltételekre, amelyek nem ártanak testi egészségének és a jóérkölosnek, és „munkájának olyan javadalmazására, amely eleget tesz az igazságosság előírásainak, következésképpen kielégítőnek mondható a rendelkezésre álló javakhoz viszonyítva, s biztosítja a dolgozónak és családjának azt az életszínvonalat, amely megfelel az emberi méltóságnak”.

A jogokhoz azonban felbonthatatlanul kötelességek is fűződnek. Ezzel kapcsolatban szól a körlevél az együttműködés kötelességéről is, ami nélkül nincs rendezett emberi együttélés. „Nem elégséges — jelenti ki a pápa —, hogy elismerjük és tiszteletben tartjuk minden ember jogát a létfenntartás eszközeihez; szükséges, hogy mindenki a maga erejéhez képest közre is munkálkodjék abból a célból, hogy minden ember elégséges mértékben rendelkezze a létfenntartás eszközeivel.”

A pápa három jelenséget állít előtérbe, mint amelyek a modern kort jellemzik: a munkásosztály gazdasági-szociális felemelkedését, a nők belépését a közéletbe, és az összes népeknek független politikai közösségekbe való tömörülését. A dolgozó osztályok — úgymond — erőfeszítéseiket mindenekelőtt gazdasági és szociális követeléseikre összpontosítják, majd követeléseiket politikai térre is kiterjesztik, végül pedig arra, hogy a kultúra javaiból is részesüljenek. Egyik fontos kijelentése a pápának: „A nő ma megköveteli, hogy személynek tekintsék mind a háztartásban, mind a közéletben.” A másik: „Nincsenek többé uralkodó népek és uralom alá vetett népek.”

A pápa határozottan és ünnepélyesen elítéli a faji elméletet és a faji megkülönböztetést. „Az emberek — jelenti ki — mind egyenlők természetes méltóságuknál fogva; a faji megkülönböztetést semmi sem igazolhatja az értelem vonalán.” S anélkül, hogy magát a kifejezést használná, ugyanígy elítéli a gyarmatosítás régi és új formáit is. „Nem szabad — úgymond —, hogy uralkodó vagy körülményeiknél fogva kiváltságos nemzetek gazdaságilag kizsákmányolják vagy politikailag uralmuk alá hajtásák azokat a népi közösségeket, amelyeket sorsuk kívül helyezett mindezeideig a fejlődés vonalán. Utóbbiaknak emiatt nincs kevesebb joguk más népeknél arra, hogy elismerjék függetlenségüket és tiszteletben tartsák emberi méltóságukat.” Ami a népi kisebbségeket illeti, a pápa elismeri és hangoztatja ezeknek a jogait is, de szeretné, ha ezeket a jogokat mérséklettel gyakorolnák, mert az etnikai igények nem emelkedhetnek a sokkal szélesebb emberi igények fölé.

Foglalkozik a körlevél az egyes emberek és a közhatalom viszonyával is az egyes politikai közösségeken belül. Hangsúlyosan megállapítja: nem lehet egyszer s mindenkorra meghatározni a közhatalom legjobb szervezetét. Amit kívánni kell, hogy a közhatalom valóban a közjót szolgálja, igazságban, igazságosságban, méltányosságban és szabadságban. Arra kell törekedni, hogy az államban szervezett társadalom tagjai jogait és kötelességeiket „személyes döntések alapján” gyakorolják, illetve teljesítsék, meggyőződésből és felelősségtudatból, nem pedig kívülről jövő kényszerítő hatások alatt.

Egészen természetes, hogy a pápa a körlevélnek ebben a részében nem dogmatikai újdonságokkal állt elő. Csupán a modern viszonyokra kívánja alkalmazni a katolikus szemléletet. Ezt pedig azért tartja szükségesnek, mert meggyőződése, hogy ami érvényes az egyes személyekre az államokon belül, annak kell érvényesülnie nemzetközi síkon az egyes államok viszonyában is. Csakis így érhető el az áhított cél: a békés együttélés.

Békés együttélés

Az az együttélés, amelynek megteremtése a most következő idők egyik legnagyobb feladatának lebeg *XXIII. János* pápa előtt, nem más, mint a különböző társadalmi rendszerek békés koegzisztenciája. Világszerte kitérnek az a körlevélnek abból a zárórészéből, amely pasztorális utasításokkal látja el a katolikusokat.

A körlevélben foglalt doktrinális eligazítások — mondja a pápa — széles teret nyitnak a katolikusok számára, hogy találkozzanak és tanácskozzanak nemcsak az apostoli széktől elszakadt keresztényekkel, hanem a krisztusi hitet magukéva nem tevő mindazokkal az emberekkel is, akikben megvan az értelem fényessége és akik természetes becsületességgel keresik embertársaik javát. Ezeknek az érintkezéseknek során — folytatja a pápa — a katolikusoknak mindig ügyelniük kell arra, hogy soha ne menjenek bele kompromisszumokba a vallás és a keresztény erkölcs kérdéseiben, de „mutassák meg, hogy áthatja őket a megértés szelleme, s legyenek készek önzetlenül és lojálisan közreműködni minden olyan cél megvalósításában, amely természeténél fogva jó, vagy jóra vezethet. Mert nem szabad, hogy a világon jelenlevő jónak bármilyen paránya, bármilyen őszinte jóakarata, bármilyen jótékony erőfeszítés veszendőbe menjen”. Külön kiemeli a pápa, ha bárkiről is azt tartjuk mi, hogy téves világnézetet vall, mindig és mindenekelőtt az embert kell értékelnünk benne, aki minden esetben birtokolja személyi méltóságát, s akit mindenkor úgy kell tekinteni és kezelni, ahogyan ehhez a méltósághoz illik.

A pápa ezután egy rendkívül fontos megkülönböztetést tesz. Másrészt kell elbírálni a szerintünk téves filozófiai tanokat a mindenség és az ember természetéről, eredetéről és rendeltetéséről, és másként a gazdasági, szociális, kulturális és politikai célzatú történeti mozgalmakat. Ezek a mozgalmak ugyanis — jelenti ki a pápa —, ha az említett tanokból eredtek is, vagy szellemileg ma is azokból táplálkoznak, idővel változhatnak. Egyébként pedig — fűzi hozzá a pápa — ki tagadhatná, hogy ezek a mozgalmak, amikor a józan értelem követelményeit szolgálják és az emberi személy jogos vágyait fejezik ki, pozitív és helylést érdemlő elemeket tartalmaznak? Mindezeknek megfontolásával arra a nagyjelentőségű következtetésre jut a pápa, hogy „egy gyakorlati természetű közeledés ezekhez a mozgalmakhoz, vagy a találkozás velük, ami tegnap még nem látszott alkalmasnak vagy termékenynek, mára már azzá vált vagy azzá lehet holnap”.

Nem kétséges, hogy elsősorban a mi számunkra, szocialista rendszerben élő katolikusok számára döntő fontosságú *XXIII. János* pápának ez az állásfoglalása, ugyanakkor, amikor magától értetődően fontos a kapitalista országokban élő katolikusok számára is. Amit ugyanis a pápa itt a katolikus egyház részéről deklarál, a marxista szocializmusnak mint társadalomépítő mozgalomnak és erőnek új szemlélete. Erre mutatnak rá egyébként mindazok a kommentárok, amelyek a világsajtóban megjelentek.

Mi több, felveti a pápa azt a kérdést is, hogy ki fogja meghatározni, vajon elérkezett-e a találkozás pillanata, s ha igen, milyen módon és fokban lehetséges megvalósítani a találkozást? Problémák — feleli a pápa —, amelyek csak bölcsességgel oldhatók meg. Általában azonban — fűzi hozzá — határozásra elsősorban azok hivatottak, akik összhangban az egyház tanításával és egységben az egyházi kormányzattal „az együttélés specifikus szektoraiban élnek és tevékenykednek”. Bizonyára nem tévedek, ha a Szentatyának ebből a határozott állásfoglalásából annak a koegzisztenciás egyházpolitikai iránynak jóváhagyására és megerősítésére következtetek, amelyet a magyar püspöki kar úttörő módon képvisel.

A körlevél azzal a figyelmeztetéssel végződik, hogy „a mérhetetlen feladat”, amit az igazságban, igazságosságban, szeretetben és szabadságban való együttélés kialakítása hoz magával, az összes jóakarátú emberek együttes feladata.

*

Elmélkedésre készítő, nagyszabású alkotás a *Pacem in terris* enciklika. Erdemes elgondolkodniok rajta mindazoknak, akik az emberiség javát akarják. Amire felhív, a világ kollektív lelkének lelkiismeretvizsgálata. Nem azért, hogy felállítsuk a hibák és tévedések mérlegét, hanem sokkal inkább, hogy bátran szemügyre vegyük az új utat, amely előre és a magasba visz. Lükettető szintézis ez a körlevél, amely egységbe öleli egy meghatározott nemzedék és az adott történeti korszak legsúlyosabbnak érzett problémáit.

Húsvéti üzenetében, amely április 13-án hangzott el, a Szentatya úgy nyilatkozott, hogy enciklikájában a társadalom helyes rendjét kívánta meghatározni s azokat a módokat, amelyeken el lehet érni a béke drága jótéteményét. Ki kell küszöbölni a nemzetek és népek köréből a gyanakvást, a megnemértést, a fenyegetéseket. Mindez természetesen nem történhet meg renyhe automatizmussal, hanem feltételezi a világos meglátásokat, a kitartó erőfeszítéseket, a felelősség bátor vállalását. Semmi sem könnyű — mondotta a pápa —, de tény, hogy már jó utat tettünk meg, csak az szükséges, hogy bizalommal tovább haladjunk rajta. Reményét fejezte ki a Szentatya, hogy a béke és testvériség parancsa át fogja hatni azokat, akik felelősek az új nemzedékekért.

Végül imával fordult a feltámadt Krisztushoz, a béke fejedelméhez. Világosítsa meg a népek kormányzóit, hogy ugyanakkor, amikor a rájuk bízott testvérek jólétén fáradoznak, iparkodjanak biztosítani és megvédeni a béke nagy kincsét. Gyűjtsa fel mindenki akaratát, hogy legyőzzük a gátakat, amelyek megosztanak, s megerősítsük a kölcsönös szeretet kötelékeit.

SÍK SÁNDOR VERSEI

IMÁDSÁG HUMORÉRT

Csorgattál hitet fejemre,
(Vajha frissen örzeném !)
Koszorúztál kegyelemmel
(Volna fogytig bár enyém !)
Hetven éves fiatalnak
Még valami kellene:
Humort, humort önts szivembe,
Meghallgatás Istene !

Nézni tanulj, vaksi lelkem,
Mig csak meg nem láthatod
Emberben az angyal-embert
És az ember-állatot.
Egy szemmeddel egyet látni,
Máskkal a másikat,
Nagy az Isten vadaskertje,
A mennyország tágasabb.

Egybelátni mindakettőt
És eggyé ölelni át:
Erre kérd, míg kérheted még
A Szentlélek humorát.
Több ez, mint távolbalátás,
Közelnél is közelebb,
Ez tanít meg mosolyogni
Szenteket és bölcseket.

Hát az öreg, aki hordoz
Harminchárom nyavalyát
S kétszer annyi gyengeséget,
Honnan vegye mosolyát ?
Honnan erőt elviselni,
Kinevetni önmagát,
Megmaradni emberszinten
Ejek éjszakáin át !

Nincs itt más, mint bölcsnek lenni,
Ha csak egy hüvelyknyinek,
Semmi más, csak szentnek lenni,
Ha csak egy babszemnyinek.
Uram, egy babszemnyi lélek
Küldi Hozzád sóhaját:
Csorgasd cserepes ajakára
Öregeid humorát

KÉRDÉSEK FELELET NÉLKÜL

Aranymisémig kisfiú koromtól
Bűneimet meggyóntam számtalanszor,
Papok térdére, angyalok fülébe,
Az Isten irgalmának tengerébe.
Látszik-e vajjon emberi valómon,
Hogy ötven éve mindugyanazt gyónom ?

Polcaimon a könyvek százai,
O ifjú olvasások lázai!
Sok költöm, szentem, mesterem,
Titeket iszlak most is szüntelen.
Meglátszik-e viseltes arcomon,
Hogy én is a családhöz tartozom ?

Mint gyümölcsfákra májusi eső
Zúgtak le rám a dallamkereső
Élni akaró gondolatcsirák,
S én nekiültem mint szorgos diák,
Írtam, daloltam a tőlem telőt.
Egy pohár vizet ért-e más előtt ?

Egy volt minden második szó a számban:
A szeretetet oly nagyon kívántam,
Mint édesanyja emléjét a kised.
Mindent vágytam szeretni, mint az Isten.
Akartam mindent szeretetből tenni, —
Amit tettem, több volt-e mint a semmi ?

De minek ez a sok mihaszna kérdés ?
A tett a fontos, nem a szürke értés.
Zárlatig úgy is elkészül a mérleg.
Csak egy a fontos: éjjek s el ne éjjek,
Mint a pusztai vadrózsabokor.
A nap is legszebb naplementekor.

ÁLDÁS

Tomek Vince 70. születésnapjára

Isteni áldásul Sáros szült Pannoniának.
Aldott Pannoniánk Róma egének adott.
Római celládból áldás vagy Urbi et Orbi.
Annyiak áldását, áldjon a bőkezű ég.

GÁT ISTVÁN VERSE

NE KÉSS !

Nagy szorgalommal épited
kényelmessé a házad,
ha jó a szél, eső, hideg:
gőgösen megalázzad.
A Föld kincsével tied és
míg vívod érte harcod:
ne késs !
és bőven vedd belőle ki a sarcot !

Hajóra szállasz, miriád
cseppjével hív a Tenger,
hullámain tündérvilág
szépsége ejt meg, ember,
a mélyén titkok s feledés
kínál ringatva ágyat:
ne késs !
kiszállani ha vízre vonz a vágyad !

A szellemed magasba tör,
tárulkozik az Égbolt,
megfejtí titkait az ész
s derül azon, mi rég volt
és indokolt a sietés,
vedd részed ki egészen:
ne késs !
ha fellegekbe szállni kell merészen !

De Föld és Víz és Levegő
oly változó, oly csélcsap
és pillanatban lebegő
bús létezés tiéd csak
s millió miért ? — időd kevés
hogy megfelelj: mivégre ?
Ne késs !
kapaszkodj hát meg az Örök Igébe !

AZ ÉLET KELETKEZÉSE ÉS A TEOLÓGIA

A természettudomány még nem fejtette meg a titkot, hogy milyen körülmények között válik a szervetlen anyag szervessé, s természetesen még messzebb van az első élő sejt mesterséges létrehozásától. Amíg a titok meg nem nyílik, mindenkinek meg van a joga, hogy saját szempontjai szerint mérje fel, vagy közeledjék hozzá. Kétségtelen, hogy a szerves anyag valami újat tartalmaz a szervetlennel szemben; ennek a többletnak a mibenlétét keresi a természettudomány, de keresheti a bölcsélet is. Hiszen fölteheti a kérdést, hogy a különbség minőségi-e vagy mennyiségi, lehet-e valami többlet az okozatban, mint ami megtalálható az okokban? Sőt akik az élettelen és az élő között olyan különbséget látnak, amit a természet a maga erejéből nem tud áthidalni, azok egyenesen teológiai kérdést csinálnak belőle, s az életet Isten közvetlen teremő tevékenységéhez vezetik vissza.

Amíg bizonyítékok nincsenek a kezünkben, a feleletekkel óvatosan kell előhozakodnunk. Mi nem hisszük, hogy a probléma megoldásához vezet az ilyen kategórikus kijelentés: „Mennyiségi tekintetben az élő anyag nem tartalmaz semmiféle pluszt az élettellel szemben. Az új minőséget a bonyolult *viszonylatok* teremtik meg, amelyekben a különböző és igen sokféle kémiai anyagok kolloid-rendszerre álltak össze. Az élő anyag, amely maga is az élettelenből jött létre, ily módon szerves kapcsolatban áll előzményeivel, anélkül, hogy lényegi tulajdonságai az élettelen világ törvényei alapján levezethetők volnának” (Kiszely György: *Világosság* 1961. februári szám, 17. oldal). Kétségtelen, hogy a biokémia a szerves molekulák bonyolult kapcsolatát mutatja ki, sokkal bonyolultabbat, mint ami a szervetlen anyagban található. De éppen az a kérdés, hogy a bonyolult kapcsolódás teszi-e szervessé az anyagot, vagy azért bonyolult a molekulák kapcsolódása, mert az anyag szerves? Amíg nem ismerjük egész pontosan a különbségeket, addig elhamarkodott dolog akár valamilyen kémiai jelenségre, akár a közvetlen teremőre hivatkozni. Az ilyen területeken ugyanis a természettudósok is könnyen kísértésbe esnek, hogy világnézetüknek megfelelő magyarázatot adjanak, s e mögött esetleg elvész a bizonyítandó tétel.

Az élet legegyszerűbb hordozói.

Haeckel korában még az volt a vélekedés, hogy az egysejtű véglények, az amoebák, nem sokban térnek el a szerves élet ősfarmájától, ami ősnemződéssel keletkezett. Az amoeba a mikroszkópban nyálkaszerű anyag, de fel lehet ismerni benne a természet bonyolult mesterművét. A sejtet alkotó molekulák együttesen fejtik ki az élettevékenységet; csoportjaik olyan bonyolult szerkezettel és kölcsönhatással rendelkeznek, hogy a tudomány még messze jár titkaik feltárásától. Ha volt fejlődés, akkor ez a véglény már hosszú kibontakozás eredménye. Az élet eredete tehát messze visszanyúlik a múlt homályába. Egyesek több százmillió évet tételeznek fel az első szerves molekula és az első élő sejt között.

Közbeesőknek tekintik a vírusokat, mint az élő sejtek modelljeit. A vírusok növényi, állati vagy emberi betegséget okozó anyagok, s kisebbek a baktériumoknál, a legkisebb sejt szerkezetű lényeknél. Nagy-

ságukat tekintve beleillenek abba a térközbe, ami a fehérje-molekulákat az élő sejttől elválasztja. De lehet-e őket átmenetnek mondani a kettő között? A feleletet nem könnyű megadni. Az utóbbi évtizedekben sok vírust megismertek és elkülönítettek. Legegyszerűbbek azok, amelyek növényi betegségeket okoznak. Kémiai vizsgálat szerint fehérjéből és nuklein-savból állanak, tehát az élő sejt két legfontosabb alapanyagából. Alakjuk gömb, pálcika vagy fonál, s kristályos formában is előállíthatók. Az állati és emberi vírusok bonyolultabb szerkezetűek. Kristályosítani még nem tudták őket. Fehérje és nukleinsav mellett zsírszerű anyagot, szénhidrátot és élesztő hatású anyagot is tartalmaznak. Ez utóbbi könnyíti meg behatolásukat az élő sejtekbe.

A különféle vírusok egyre bonyolultabb sort alkotnak, s valóban azt a benyomást keltik, mintha áthidalnák az úrt az élettelen anyag és a sejt között. A természettudósok mégsem merik kimondani, hogy bennük megtalálták az átmenetet. A vírusok ugyanis csak az élő sejtben fejtik ki hatásukat. Az ott lejátszódó kémiai folyamatokból nyerik az energiát saját szaporodásukhoz. Az élet kritériumait csak az élő sejteken belül mutatják, nem önmagukban, azért nincs elég jogcím arra, hogy az élet alapjait lássuk bennük. Csak ott szaporodnak és alakulnak ki változataik, ahol megkapják a szükséges táplálékot és energiát. Igazi szerves lényt pedig csak ott kereshetünk, ahol az energia-átalakítás és szaporodás feltételei magában a képződményben megtalálhatók.

A fejlődésmélelet hívei az egysejtűek előtt feltételezik a szaporodásra képes molekulákat s úgy gondolják, hogy az ősóceánt ilyenek lepték el. Alapvető alkotó elemük a fehérje volt. Bár a fehérjéknek nagy változata ismeretes és különféle kapcsolódási lehetőségeik vannak, mégis a kémiai vegyületek speciális csoportját alkotják. El tudjuk képzelni, hogy az élet más kémiai vegyületeken is alapulhatna, valójában azonban fehérjékre épül. Természetesen más fontos összetevők is találhatók. A sejtmag nélkülözhetetlen alkotó eleme a nukleinsav. A többi előforduló anyag, a cellulóze, szénhidrát, zsír, klorofil stb. fontosságuk mellett mégis csak a hozzáadás benyomását keltik. A fehérjékről kémiailag csak azt mondhatjuk, hogy az aminosavas molekuláknak nagy tömegű, határozott törvényszerűség szerinti kapcsolódása. De kérdés, hogy a biológiai tulajdonságok megmagyarázására elégséges-e a pusztán kémiai magyarázat? Amíg kémiai módon nem tudunk előállítani fehérjét, addig más folyamatok jelenlétét is feltételezhetjük.

Mi az élet?

A természettudomány különféle ágai és a filozófia már többféle meghatározást adtak. Az igazság az, hogy az elméleti meghatározásnak megfelelő élet nem létezik, hanem vannak élő organizmusok. A régi keresztény filozófia az életet „öntevékenységnek” mondja: a működés belülről indul ki és a szervezetben megy végbe. Az életprincípium a növényekben és állatokban olyan valami, ami az anyag képességéből születik. Az élet-elv felvétele nem teszi fölöslegessé a kémiai folyamatokat. Szellemesen jegyzi meg *Sertillanges*, hogy Szent Tamás számára az organizmusban minden kémiailag játszódik le, mintha nem is lenne külön éltető elv, s ugyanakkor minden olyan vitális, mintha nem is lenne kémia (*Der Hl. Thomas von Aquin*, 476).

A biokémia megállapítja, hogy minden életnyilvánulás: táplálkozás, növekedés, mozgás, érzés, szellemi tevékenység össze van kapcsolva specifikus kémiai folyamatokkal. Ezek szállítják az energiát az élettevé-

kenységhez. Az élet mibenlétének kérdéséhez tisztázni kellene a sejtekben végbemenő folyamatokat. Az élő sejt folytonos átalakulásban levő anyag, nem pedig valami statikus állapotú halmaz. Állandó benne a bomlás, építés, átcsoportosulás. Nem is lehet elkülöníteni az építő és ható anyagokat, hiszen minden mozgásban van. A sejt a dinamikus folyamatok egy-
sége, ugyanakkor megmarad alakja és szervezése is. Az élet titkát abban a törvényszerűségben kell keresni, ami irányítja ezt az állandó mozgást, változást, és fenntartja az egyensúlyt.

A rádióaktív izotópok segítségével sikerül egy-egy elemet megjelölni, ha az belekerül a szervezetbe, nyomon követhetjük útját és viselkedését a sejteken belül anélkül, hogy a sejt életét megzavarnánk. Meg lehet figyelni, hová és hogyan építődik be egy molekula, meddig marad ott, hová távozik, stb. A vér fehérjeanyaga például 10 nap alatt felerészben átcsoportosul, 80 nap alatt az egész szervezet fehérjéje hasonló változáson megy keresztül. Az építés és bomlás jellemzi a szilárd részeket, a csontot és fogakat is. A szervezet nem hasonlítható géphez, mert annak alkotórészei maradandók, itt pedig az egész anyag folyamatos alakulásban van. Mégis megmarad az egyensúly a sejtek és az egyes szervek, illetőleg az egész szervezet között. Egy szerves molekula egymásután több növényi, állati vagy emberi testnek lehet alkotó része, míg végre felbomlik elemeire, s újra kezdi körforgását.

A biokémiai megfigyelés ilyen további kérdéseket vet fel: mi a sejtek életében tapasztalható építés, bomlás, átcsoportosulás lényege? Pontosan honnan erednek a szükséges energiák és hogyan használódnak fel? Hogyan kezdődött az első életszerű kémiai folyamat? Nem hihető, hogy a tisztán kémiai elemzés feleletet adna az élet egyediségére és fokozataira is. Valószínű, hogy más természettudományi ágak megfigyeléseire is szükség van.

A rádióaktív elemek széteséséből kiszámítható, hogy Földünk jelenlegi anyaga csak néhány milliárd éves, élet pedig legfőljebb néhány százmillió éve sarjad rajta. A kezdeti több billió hőfoknak előbb csökkennie kellett. Maga az anyag él az organizmusban, ezért a természettudomány vallja, hogy a szerves a szervetlenből keletkezett. De létre jöhetett-e külső hatás nélkül a szerves testek két jellemző vegyülete, a fehérje és a nukleinsav. Jelenleg a földön szerves anyag csak élő organizmus hatására keletkezik. A termodinamikussal egyensúly erősen a bomlás oldalára billent. A magára hagyott szerves anyag az oxigén hatására felbomlik vízre, szénsavra, és ammoniákra. Tehát milyen körülmények között keletkezett az élet? Azzal semmit sem oldunk meg, ha feltételezzük, hogy a világúrból jött Földünkre. Az anyag természete mindenütt egyforma, tehát valahol keletkeznie kellett.

A geokémia szerint az ősléggör nélkülözötte az oxigént, s főleg szénhidrogénből, ammoniákból, vízgőzből és hidrogénből állott. Az amerikai Stanley L. Miller 1953-ban zárt lombikba helyezett metánt, ammoniákat, vízgőzt és hidrogént. Elektromos kisüléseket hozott létre benne, hogy ezek adják az esetleg meginduló folyamathoz a szükséges energiát. Feltételezhető, hogy az ősléggör mozgása is együtt járt elektromos jelenségekkel. Nyolc nap múlva az abszolút steril vizsgálat kimutatta az aminosavak jelenlétét, elsősorban glikokollét, α és β alaminét, s kisebb mennyiségben asparaginét. Ezek az anyagok alapvetőek minden élőlény fehérjevegyületeiben, de még nagyon távol esnek az igazi élő sejtől. Azonban nincs jogunk állítani, hogy a természettudomány nem haladhat tovább, viszont azt sem tudjuk, hogy kideríti-e a szerves molekulák, illetőleg sejtek titkát.

Ha az ősléggörben valóban keletkezett aminosav, annak molekulái — többlet-energiával rendelkezvén, mint környezetük — szétesésre voltak ítélve. Esővel azonban a földre, illetőleg az óceánba jutva, osztódásnak, szaporodásnak indulhatnak. Természetesen nem könnyű az így keletkezett részecskék fennmaradását és belőlük a növény és állatvilág csodálatos kibontakozását véletlen körülmények összejátszásának tulajdonítani. Cikkirónk így ír a további elképzelt jelenségekről: „A légkör megváltozott, szabaddá lett az oxigén, az ultraibolya sugarak fotokémiailag legaktívabb spektrumát a légkör visszatartotta, a tengerek lehültek, s az élő anyagcsoportok további fennmaradása csak a táplálékért, szerves anyagért, folytatott küzdelem révén volt lehetséges. Ez azonban már magában rejtí a kiválogatódás lehetőségét, sőt szükségszerű bekövetkezését. Az élő anyag sorsát ettől kezdve biológiai törvények irányították a fejlődés útján” (Kiszely, uo. 20. oldal).

Az eféle leírások azonban véleményünk szerint éppen azt ugorják át, ami a legfontosabb. Hogyan lett az aminosavas molekulacsoportokból fehérje és a fehérjéből élő sejt? Elégséges-e biológiai törvényként a létért való küzdelmet, illetőleg a kiválasztódást felvenni? Nem kell-e mindjárt az első képződményben olyan belső képességet feltételezni, amivel tudott alkalmazkodni a környezetéhez, és főleg, ami létrehozta a sejtek és organizmusok funkció-egyensúlyát. Nem is beszélve arról a csodálatos leleménységről, színpompáról, arányról, törvényszerűségről és célszerűségről, ami lépten nyomon jelentkezik az élők világában. Eddig a tudomány csak azt sejtette meg, hogy milyen irányban kell tapogatóznia, ha ki akarja deríteni az élet titkát, de még nagyon messze út áll előtte, hogy mindenre feleletet adjon.

Bölcseleti és teológiai megfontolások

A dialektikus materializmus oldaláról gyakran elhangzik a kijelentés az egyház felé, hogy az élet keletkezését nem tudományos alapon tárgyalja, hanem közvetlen isteni beavatkozásnak tulajdonítja. Régebbi szerzők a hitvédelemben valóban igyekeztek az élet keletkezését Isten létének bizonyítására felhasználni. Magától semmi sem lesz, a szervetlen nem válik szervessé — mondták —, tehát ha van élet, kell lenni teremtő Istennek. A teológusok azonban általában mindig óvatosan kezelték a természettudományos istenérveket. Nem szabad Istent oda tenni, ahol a tudomány elakad. Hiszen ami ma rejtély, holnap megoldott kérdés lehet.

A növényi és állati életnek nincs olyan funkciója, ami túlhaladná az anyagiasság körét. Minden bezárva marad az ön- és fajfenntartás keretében. Nincs benne olyan megnyilatkozás, amit anyagtalannak, szelleminek kellene minősíteni. Az ember és állat között nagyobb úr tátong, mint a szervetlen és szerves anyag között. Ezért tartjuk mi lehetetlennek, hogy az ember szellemi képességeivel az állatok világából fejlődhetett ki. A szellemi lélek közvetlen teremtése határozott követelménye a keresztény bölcseletnek és kötelező tétele a hitrendszernek. A keresztény bölcselet beszél ugyan a növények és állatok „életprincípiumáról”, de azt tartja róla, hogy az anyag képességeiből ered valamilyen külső hatásra. Például a sóban benne van a képesség, hogy szervessé váljék, de csak akkor, ha táplálékként belekerül a szervezetbe. A ható ok jelen esetben az élő organizmus. De nem látunk lehetetlenséget abban, hogy amit elvégez a szervezet, azt adott körülmények között elvégezheti valamilyen külső fizikai és kémiai összehatás is, amit a természettudósok feltételeznek az ősnemzítés esetében.

A teológiában alapelv az, hogy nem szabad isteni beavatkozást keresni ott, ahol elegendők a természet erői. A szentírás teremtetéstörténetét semmiképpen sem szabad az élet keletkezésével kapcsolatba hozni. A szentírás vallási igazságot hirdet; azt, hogy minden dolog végső fokon Istentől nyerte a létét, de a teremtés lefolyásának természetes jelenségeiről semmit nem mond. Igazában a szerző a saját kora felfogásának megfelelően seregszemlélt tart a látható világ dolgai felett, s állítja, hogy közvetlenül vagy közvetve minden a teremtés műve. A vallási követelménynek megfelelek azzal, ha elfogadom, hogy Isten teremtett valamilyen őanyagot s azt alávetette megfelelő természeti törvényeknek. Hogy ez az anyag milyen fejlődésen ment át, hogyan bontakoztak ki a benne rejlő képességek, az már mind a természettudomány tárgya. Isten azért alkotta a természet törvényeit, hogy azok valóban működjenek. A természet egészen természet, zárt egészet alkot, a dolgok egymással kölcsönhatásban vannak, tehát a tudomány jogosan vizsgálja mindennek az okát és keletkezését. Biztos, hogy az első élő sejtnek is megvolt az elégséges oka, de ezt nem szabad addig a természetfeletti világban keresni, amíg a természetben megtalálható. S ha ma még távolinak látszik is, a tudomány kiderítheti. A természetben a hívó embernek sem szabad Isten csodaszerű beavatkozásait keresnie. A csoda kizárólag a természetfeletti rendnek, a kinyilatkoztatásnak ismertető jele és bizonyítéka. Ha a kiinduláshoz, az anyag létrehozásához felveszem a teremtő Istent, nem kell okvetlenül a közbeeső állomásokhoz is feltételeznem. A természet hivatva van megvalósítani mindazt, ami sejtelmes rejtekeiben csíráként nyugszik. Az embernek és a tudománynak az a hivatása, hogy ellesse ezeket a törvényeket, hiszen a teremtés gazdagságát olvassa ki belőlük.

Az okság elve alapján jogosan kérdezzük: az alacsonyabbrendű szülhet-e bizonyos körülmények között valami léttöbbletet? Lehet-e a kimonottan szerves anyagnak és energiáknak a kölcsönhatása olyan mérvű, hogy szerves élet keletkezzék belőle? Az előbb említett Miller-féle kísérletek óvatossá tesznek a felelet keresésében. Nem lehet oda terelni a problémát, hogy senki sem adhatja azt, amije nincs. A szervesetlen anyag ugyanis minden kis részében megfelelő fizikai és kémiai törvényekkel, tulajdonságokkal rendelkezik. Az ilyen törvények többletű kölcsönhatása új minőségi változások forrása lehet. Természetesen csak addig, amíg ezek a minőségek nem múlják felül az anyag alapvető képességét. Ezért van az, hogy az ember szellemi élete szerintünk már nem magyarázható meg a pusztán anyagi folyamatokból.

A keresztény világ vallja a tapasztalati világ esetlegességét. Semmi sem néz rám azzal a követelménnyel, hogy neki okvetlenül léteznie kellene, vagy hogy csak így létezhet. Azért minden rátámaszkodik egy szükségzerű létezőre, s ő a létet a teremtésben közli. Ami viszont léteben függ tőle, az függ viselkedésében is. De Isten nem úgy hat együtt a másodlagos okokkal, mint például az ember a szerszámmal. Az ember esetében mindig el lehet határolni, hogy mi van tőle és mi a szerszámtól. Isten úgy működik együtt, hogy a létező dolgokat fenntartja, megadta törvényszerűségüket, s akarja, hogy ezek érvényesüljenek. Minden egészen tőle van és egészen a másodlagos okoktól, sőt a természet világában semmit sem hoz létre természetes okok nélkül. Az emberi lélek teremtése sem jelent okvetlenül ugrást a természetben, még kevésbé csodaszerű közbelépést. Ahol az anyag eléri azt a potencialitást, ami szükséges a lélek hordozására, ott Istennek, mint a teremtett lét fenntartójának örök terve szerint megteremtődik a lélek. Ezért mondjuk, hogy a lélek Isten teremtménye s egy-

úttal a természet követelménye. Éppen ez vet világot arra az erkölcsi nehézségre, hogy egy bűnös fogamzás esetén is miért van jelen a lelket teremtő isteni ténykedés.

A szerves élet megjelenése kisebb újdonság, mint a szellemi lélek megjelenése. Nem látunk lehetetlenséget abban, hogy az anyag törvényeinek, a molekulák kombinációinak és a külső energiaforrások hatásának együtteséből létrejöhessen az első szerves molekula, majd ezeknek a kapcsolódásából az élő sejt. Ha mindezt önmagában szemlélem, természetes dolog. De ha arra gondolok, hogy itt egyenletekbe foglalható törvények és a célszerűséget magukon hordozó folyamatok játszottak közre, akkor az élet keletkezését is vissza tudom vezetni ahhoz az ősforráshoz, ahonnan hitem szerint az anyag és minden törvényszerűség ered.

Az élő szervezet soha nem mutatja a véletlenül összehalmozott tömeg képét: belső törvényszerűséggel rendelkezik, teljes egészet alkot. Az organizmusoknak az a lényegük, hogy legbenső részletükig szervesek. Ahol van fejlődés és változás, azt nem lehet csupán külső hatásokra visszavezetni. Ma már a fejlődéstudományt alaposabban átgondolták a tudósok, mint Darwin idejében. A geológiai leleteknek azok a formái, amelyek az elmélet szerint a fejlődés fokait és átmeneteit tükrözik, nemcsak egy-egy külső sajáttságban különböznek, hanem belső struktúrájukban is. A sokat emlegetett őslő családfája a szemléletes bizonyíték. A későbbi leleteknél nemcsak a pata kialakulását lehet megfigyelni, hanem azt, hogy a változást belső törvények irányították. A test növekedésével lépést tart a fej és az agyvelő növekedése; nem akárhogyan, hanem matematikai arányban.

Az örökléstanban megfigyelték, hogy a gén-ek belső adottságai is csak bizonyos keretek között mozognak. A lehetséges mutációk nem irány-szerűen, de nem is szeszély szerint jelentkeznek. Ráhatással eddig csak járulékos változásokat lehetett létrehozni az egyes fajok keretén belül. A magzat fejlődésének is megvan a saját törvénye, s nem lehet állítani, hogy pontosan ismétli a törzs fejlődését. Az emberi petében például először megindul a differenciálódás, mint sok állatnál. Azután ez a folyamat egy időre megáll, s a magzat kitermel egy komplikált tápláló apparátust, s ezzel biztosítja fennmaradását. Állíthatjuk-e, hogy ez visszaütés valamilyen ősi állapotra?

A lárvá-formákat sem lehet minden megkülönböztetés nélkül a törzsi fejlődés visszajáró emlékeinek nevezni. A tenger felszínén például sok mikroszkópikus állatka úszik, s ezekből tengeri csillagok, rákok, sünök, kagylók lesznek. A kifejlett állatok helyhez vannak kötve, elszaporodásuk nehezen menne. Apró lárvaikat azonban a víz sodra magával viszi olyan helyekre, ahol az állat táplálékot talál. A lárva-forma itt azt a szerepet játssza, mint a gyermekláncfű termése, amikor ernyőjével a szélbe kapaszkodik.

A biológiai törvények tehát az élet minden szakaszában áthatják az organizmusokat. A madarak tojásánál az az érdekesség, hogy minden anyagot tartalmaz, ami a magzatnak szükséges, csak az oxigént kapja kívülről. A víztartalom azonban nagyobb, mint ami a kikelt ivadék testében található. A bőség arra való, hogy a levegőn való párolgás után is elegendő maradjon. Egyes gyíkok és kigyók esetében más a helyzet. Tojásukban túl kevés a víz, ezért nedves homokba rakják őket, hogy onnan pótolják a szükségletét. A száraz, köves helyen élő vipera és a sivatagos területen élő kigyók vagy gyíkok nem találnak nedves homokot, ezért saját testükben költik ki tojásaikat. A tudomány még túl messze van attól, hogy az alkalmazkodásnak eme és hasonló titkos rugóit kifürkészsze. A csodálatos az,

hogy az ilyen alkalmazkodásnak már az első sejtben meg kellett lennie, mert csak így tudta a környezet ridegségét ellensúlyozni. A biológia törvényei olyan régiek, mint az első élő sejt; mint ahogyan a szervetlen anyag törvényei is olyan ősieks, mint az első atom vagy molekula.

Bármennyire nem igazolta még a tudomány az életnek a szervetlen anyagból való keletkezését vagy a fejlődéstudományt, egyikben sem látunk természeti lehetetlenséget. Lehet, hogy valamikor mindkettőt igazolja. Azt azonban el kell ismernünk, hogy lépten nyomon beleütközünk meglepő törvényekbe és célszerűségbe. Nem állítjuk, hogy mindenütt van célszerűség és törvényszerűség, hiszen az anyagvilágban, ahol a dolgok egymásért vannak, abszolút harmónia nem is lehetséges. De annyi mindig található, ami kizárja a véletlent, mint elégséges magyarázatot. A fizika igazolja, hogy az atom és molekula felépítése szabályszerű, a kémia hirdeti, hogy a folyamatok törvények szerint játszódnak le, s a biokémia is meglátta, hogy minden élő szervezet a legvégső zugokig strukturált. Sem az atomok rendszere, sem az élők világa nem összevisszaságból nőtt ki. Minden anyag mindig valamilyen törvénynek engedelmeskedett. A hívőnek és a teológusnak elég annyiról meggyőződnie, hogy a törvény és célszerűség értelmes elgondoláshoz vezetendő vissza. A többi, a részletek leírása a természettudomány feladata. Marx Plank az egységes világsszemléletet kívánó követelménynek tartotta, hogy a két egyetemesen ható és mégis titokzatos erőt, a természettudomány világrendjét és a vallás Istent egymással azonosítsuk. Örülünk a természettudomány haladásának, új felfedezéseinek, mert egyre jobban úgy mutatja be a világot, mint egy értelem vetületét. Ezért mondhatta XII. Pius 1951. január 22-én egy természettudósok előtt tartott beszédében: „Ellentétben a régebbi idők elhamarkodott megállapításaival, a valóság az, hogy minél mélyebbre hatol valamilyen tudomány, annál jobban felfedezi Istent, majdnem úgy, mint ha olt állna minden ajtó előtt, amit a tudomány kinyit.”

LEPKE

*Mint titkos üzenetre,
úgy ámul rá a lelkem,
ahogy átszállt a lepke
a lázas nyári kerten.
Tündökölt csoda-kéken
két vitorlázó szárnya,
mint virágszirom szélben
s mint röpdős csöpp máglya,
mely azúr lánggal ég el.
Csak néztem elbűvölten
és úgy megteltem fénnel,
hogy kicsordult belőlem.*

Ölbey Irén

PIERRE EMMANUEL

1916-ban született s egyike azoknak, akiket az Ellenállás nagy költői hulláma vetett föl. Egyszerre forradalmár és keresztény, mondják róla a lexikonok. Már első kötetekben fölcsendül lírájának két alaphangja: egyfelől a profétikus sodrú, hugoi pátoosz, mely széles, nagy versekben, többnyire hatalmas alexandrinusokban hömpölyög, másfelől az az egyszerűbbnek látszó, olykor már-már dalszerű líra, mely váratlan társítások lobbanó villámaival világít be mély lelki tájakat. Költészetét egyik mestere, Pierre-Jean Jouve „többsikű lírának” nevezte: egyszerre ábrázolja a kor apokalipsziséét, a történelem valóságát, meg ennek mintegy mitikus összefoglalását, a léte lényegében fenyegetett ember drámáját, harcát az ellene törő erőkkal. Ennek a történelmi világdrámának és személyes metafizikai drámának a középpontjában a Szenvedés misztériuma áll, és a Szenvedés Krisztusa. Emmanuel, mint Albert Béguin mondta róla, megdöbbentően szöszterint vette a Passiót, mint olyan cselekményt, mely korról korra és emberről emberre megismétlődve örökké folyik: történelmi és személyes bűneinkben Krisztust kínozzuk, és Krisztus ránk szegezve, mint megannyi keresztjére, folytonos agóniában vergődik. Ránk szegezve, de a korra is, mely minden olyan bűnével, melyet az ember ellen követ el, egyben Krisztus arcára is csapást mér. A modern költészetben szokatlan intenzitású Krisztus- és passió-átélés ez, amelynek forrásait egyrészt a második világháború élményeiben kell keresnünk, másrészt talán valahol a spanyol misztika, Keresztes Szent János táján. Emmanuel mélyen hívó költő, de hite nem békés idill, hanem a Szent Jánoséhoz hasonlóan villámhasogatta éjszaka. A modern ember kételyektől tépett, vívódó, vitatkozó, küzködő, egyszerre tagadó és javalló vallásossága ez, mely éppen állandó küzdelmében, percről-percre kiharcoltságában lesz vallomás és tanúság. Dialógus tehát, a lélek két felének hol töprengő, hol ingerült párbeszéde; vitatkozás, mely nem ismeri és nem tűri a problémátlan langyosság kompromisszumát. Emmanuel költészetéből Krisztus-arc néz ránk, de nem a jámbor olajnyomatok, hanem Greco Krisztusának arca. Még akkor is, ha a szegények, vagy a gyermekek bibliájának egyszerű képeit akarja megrajzolni, mint az *Evangéliáriumban*. „Lustaságból kezdtem el írni — mondja erről —, mert nem volt kedvem az előszóhoz, melyet egy karácsonyi képeskönyvhöz kértek tőlem; eredetileg csak afféle metszeteket akartam készíteni a szent szöveghez. Olyan tárgyat tűztem magam elé, mely már-már a műfajt is meghatározta: egyetlen technikai problémám az volt, hogy szavakba transzponáljak egy meghitt ikonográfiát. Mert nyilvánvalóan csak illusztrációkat kellett írnom, beleestem ennek a hajlékony és szabadon folyó versnek a csapdájába; nagy örömet leltem benne. Mintha legendákat mesélnék magamnak, gyermeki varázslattal. De ahogy napról napra forgattam az Evangéliumot, mégha csak azért is, hogy témákat találjak benne, mindig egy valakinek a nyomában voltam: találkoztam vele, látott engem, mellém szegődött, újra és újra meglátogatott. S a dolgok úgy hozták, hogy most már én is keresem őt, én is szembenéztem vele, én is kérdéseket intéztem hozzá. Mint barát, és mint ellenség: a Farizeus, aki elvitatja őt a tanítványtól. Dialógusunk — két hangra egy hangban — nem volt egyéb, mint állandó ismétlése ennek a kérdésnek: Ki vagy te? Ki vagyok én? Ugyanaz a kérdés ez, mint amelyet Emmanuel lebilincselő önéletrajzi írásának adott címül: *Ki ez az ember? Voltaképpen egész költészetének mottója lehetne. Ki ez az ember? Ki az ember? Ki a mai ember? Az az ember, aki a maga „kemény*

harcát" vivja Istennel, Istenért. Nem kész örökségként fogadja el, hanem magától Istentől csikarja ki magának Istent, egybeforrva vele a szenvedés misztériumában. Kicsikarja, és nem is engedi el többé. (r. gy.)

GYÓNÁS

*A testem már nem nő tovább
De napról napra nő az árnyam
Tétova emlék járja át
Lengő lidérc a sir-homályban*

*Kettős bennem a pillanat
Egyik fele fény másik árnyék
Imádkozom és azalatt
Szennyes álmokkal cimborálnék*

*Amíg az arcom csupa nap
Hátam lepráját rejtí éppén
S mintha nem tudnám álmat
Hol nélkülüm ténfereg énem*

*Nyílt vagyok s hazug végtelen
Züllött vagyok és tiszta közben
Szeretek szeretettelen
Azé vagyok akit megöltem*

*Több mint hétszer öt év után
Nem tudom létezem-e itt ma
S múltam nő vagy a semmi tán
Zsigereimben mint a ciszta*

*Feledés-súlyom mind nagyobb
Hinnem kell-e tehát hogy éltem
Egyszerre voltam és vagyok
Vagy időm ömlő lávaképpen*

*Már folytában megdermed és
Nem marad emléke se ráncra
S nincs rajta egy sóhajnyi rés
Mint semmi-sorsom tanúsága*

*De tán ha jó a Végnap ott
Az örök létűli jelenben
E szüntelen megtagadott
En megsűrűdve létre serken*

*Hibátlan élő penge én
Igasság rád hagyatkozom csak
Minden tetteim szövetén
Te metszed szét a jót s a rosszat*

*Lényembe magát szégyenem
Naponta jobban belerágja
Fölébreszti a kegyelem
Félelmesen sujtó csapása*

*Bár meghozná egy nap nekem
Szégyenemben a Lét szerelmét
S belé merülve teljesen
Benne végleg magamra lenék*

AZ EVANGÉLIÁRIUMBÓL

NAGYPÉNTEK

*Vihar támadt estére zordan
Mondják a föld megreszketett
Sirokat láttak nyílni sorban
S halott is fölkelte egy sereg*

*Lehetséges de nem hiszem
A nap szokott módjára tellett
Isten haldoklott Senki sem
Tudta Dolguk után siettek*

*Csak aki szemtől szembe látta
Banálisan meghalni őt
Csak azt rázta meg úgy bukása
Hogy megtért e nagy úr előtt*

TAMÁS

*Amikor Jézus jött Tamás a
Didymus nem volt odabent
A házban Társai hiába
Mondták Örvendezz megjelent*

*Ha nem látom a szög helyét
S ujjamat nem teszem
Keblen a sebbe hogy szívét
Tapintsam nem hiszem*

*Tamás tedd kezéd ide hát
Érzed bent hogy piheg
Így fognám egy életen át
E lüktető szívet*

*Tamás kétkedők pártfogója
Lámpásod az Úr szíve Add
Hogy nyisson sebébe hatolva
Kételyem szívéig utat*

CIBUS VIATORUM

Mellénk került Emmausz felé
Menet az út felén
Kleofás meg én
Lehajtott fejjel lépegettünk
S nem volt még fölnézni se kedvünk
Ahogy hozzánk csatlakozott

Miről beszéltek oly szomorún
Egyedül csak te nem tudod
A Krisztus keresztre jutott
Három nap földben volt a teste
De most már nincsen ott

Ó ti balgatagok
Szívetek milyen konok
Izajás nem megmondta-e
Mennyit kell elszenvednie
Hogy dicsőségébe menjen

Hallva mit mond nekünk
Repesett a szívünk
Előttünk próféták repültek
Nem szegtük le már a fejünket
S töprengésünk mögött
Csillagfény ütközött

A fogadóhoz érve
Búcsút akart venni tőlünk
Maradj velünk
A nap már lemenőben
Maradj velünk
Mert elbúsul a lelünk

Ahogy asztalhoz ültünk
Kezébe vett
Egy kenyeret
Megáldotta megtörte
Úgy adott belőle
S szemünk egyszerre megnyílt

Az emmauszi fogadóban
Ott voltam Kleofással
Ettem a kenyérből
Átszögezett kezéből
Elsőnek kapva a Föltámadott
Testéből egy falatot

AZ IGAZI ARC

Az aki föláll s így szól vakmerőn
En Isten, hóhéra vagyok
Káin fajzata vagyok mindenestül
Enyém az emberiség minden bűne

Az aki megvallja szívében
Hogy a világ csordultig telt epével
Az ismeri a rögök ízét
Az a tulajdon szörnyű súlyán
Méri a Kereszt kínjait

Az tudja, hogy
Bármit tegyen
Nem tud csak rosszat tenni
Ő az az ember
Aki rombol
Az aki összedúlja a világot
Hogy önnön képmására rakja újra
De szívének egyetlen unciája
Nem létezhet magától
Es nem válthatja meg magát magától
Es most a semmibe kiáltja
Mutasd meg istenarcodat

Az aki így szól
Fölmértem a nyomorúságom
Gyöngébb vagyok hogysem magamra bírnám venni
Istent megölve meghaltam magamnak
Csak Isten támaszthat föl önmagammból
Az az Úr halálában osztozik
S a kereszt képtelen örületében

Az embernek fenékig kell ürítenie kinja kelyhét
S el kell merülnie gyűlöletének túlságában ahhoz
Hogy fölfedezze Ellened acsarkodó indulatában
Az önmagát is tépdő dühöt
S akkor megérti majd hogy igazi
Arca az Isten halálkínos arca

Rónay György fordításai

CSELEKVŐ RÉSZVÉTEL A SZENTMISÉN

Valaminek a neve bizonyos fokig sokszor jellemző lehet, de ritkán meríti ki teljesen a jelenség tartalmát. Így vagyunk istentiszteletünk legfőbb cselekményével is, az Újszövetség áldozatával, a szentmisével. Azt a tényt, hogy valaki elmegy a misére, különféle, nem adekvát elnevezésekkel illették: *Adstare Missae*, a misébe odaállni kifejező, de lehet passzív viselkedés, testileg ott van, lelke távol jár. A középkor kedvenc kifejezése volt és morális kézikönyveink szava máig is, az egyházjogban is előfordul „*hallgatni a misét*”, ez is lehet gyakran csupán passzív valami. A lenyegyel azért megy a templomba, hogy a „misét nézze” ami megint felfogható leszűkítve mint passzív jelenlét.

Századunk eleje óta az egyházi tanítóhivatal mind gyakrabban használja az új szót: *actuosa participatio*, azaz cselekvő részvétel. Mint annyi másban, ebben is úttörő volt *Szent X. Pius* pápa, midőn pontifikátusa egyik legelső megnyilatkozásában, az egyházi zenéről szóló motu proprio-jában kijelentette: „Szívünk szándéka, hogy minden hívőben újra viruljon a valódi keresztény szellem és az első és szükséges forrásból mérítsenek, azzal, hogy cselekvő módon vesznek részt a szentséges misztériumban.” Utódai azóta valamennyien kivétel nélkül újra és újra hangsúlyozták ezt az aktív részvételt, XV. Benedektől XXIII. Jánosig.

Sok századon keresztül kialakult *visszás állapot* képe bontakozik ki előttünk. A hívők lassanként elkülönültek, eltávolodtak a misét szolgáló klérustól; a IX. század óta válaszfalat húzott a nép és a papság közé a mindinkább érthetatlenné váló latin nyelv még az eredetileg latinul beszélő országokban is, amikor ott a *volgare*, a népnyelv kialakult: olasz, spanyol, francia, provanszál, még inkább a germán, szláv, magyar nyelvetterületeken, ahol sohasem is értették. Így egy új, *disciplina arcani* keletkezett, titokfegyelem, de nem a pogányok felé, mint a keresztény korban, hanem Isten népe között. Igaz, hogy a szakrális nyelv azonossága szépen tükrözi az egyház egységét, de kétségtelen hátránnyal járt, azzal, hogy a hívők távolról szemléltek, hallgatták csak a misét. Ezt az elkülönítést fokozta azután ugyanebben az időben, hogy az eredetileg a néppel szembeforduló oltárt lassanként a templom falához állították, s a pap a népek hátat fordítva végezte a szent szolgálatot, ezzel újabb függőnyt vonva a szent misztérium elé. Ehhez járult mint újabb mozzanat, hogy a mise velejét, középpontját, az áldozati cselekményt tartalmazó *Kánont* ugyanebben az időben egyszerre suttogva kezdték mondani, úgy, hogy a mise leglényegesebb részét még csak nem is hallották, nem hallgatták a hívők. Ha azután hozzávesszük mindehhez az ugyanakkor kifejlődő feudáliszt, amikor az alsópapság a nemesekhez számító réteg lett, a főpapság pedig az ország bárói, a főnemesek közé tartozott, amit a ruha különbségével is hangsúlyoztak, mikor a középkor elején a papság megtartotta a *vestis romana*-t, a hosszú római tunikát: a *disztancia a klérus és a hívek* között véglegesen kialakult.

A misére vonatkozóan ez az állapot akkor lett lassanként tarthatatlanná, amikor a *reformáció* eltörölte a misét, mint állítólag emberi találmányt, és *népnyelvű, új kultuszt* teremtett helyébe. A Tridénti zsinat hosszas tanácskozás után mégis a latin nyelv megtartása mellett döntött, egységes római liturgiát teremtett, amely addig soha nem sejtett mértékben világszerte megvalósult. Rítuskongregáció alapításával (1588) az egy-

séges rítust századunkig minden változástól óvta. Ez viszont tagadhatatlanul négy évszázadon át megmerevítette a liturgiát, szinte semmi sem mozdult. X. Piustól kezdve, 1912 óta indult el a liturgia megújulása, most pedig éppen a java változások forrongó korában vagyunk. A legjelentősebb tény: a liturgoszok, azaz a papság és hívek között fennálló disztanciát az újhitűek a mise eltörlésével vélték megoldani, s ezért a Tridentinum ekkora változásokkal szembenállva óvatosan a megmaradás mellett hozott döntésével rögzítette ezt az állapotot.

A katolikus restauráció századában ráeszméltek erre a helyzetre és segíteni iparkodtak rajta. Sajnos, gyanús és heterodox oldalról indult el a kezdeményezés és ezzel sorsa el is dőlt. A janzenista *Paschasius Quesnel* volt az, aki először mondotta ki az elvet: lehetővé kell tenni, hogy a hívó nép szavát egyesítse az egész egyház szavával (*Réflexions morales* 1691), a tételt mint vakmerő állítást a Szentszék 1713-ban elítélte, annál is inkább, mert Franciaországban elkezdtek egyesek a Kánont újra hangosan mondani és a misekönyvet francia nyelvre fordították. Ez a — mai szemmel nézve — üdvös kezdeményezés is gyanús volt a kezdeményezők janzenista volta miatt és így a missale fordítását VII. Sándor pápa 1661-ben kiközösítés terhe mellett eltiltotta.

A tilalom sokáig fennállott, lassan feledésbe merült. Mindenesetre valami néma forradalom kezdődött el a XIX. században: 1830-ban *Alexander Schmid* kapucinus kiadott a hívek használatára egy vásár- és ünnepnapokra szánt német nyelvű misekönyvet, ez a kezdeményezés Svájcban történt. Németországban *Chr. Moufang* adott ki 1851-ben népnyelvű misekönyvet, 1854-ben *M. Pachtler* jezsuita, úgy, hogy IX. Pius szükségesnek látta a régi tilalmat a missale fordítására nézve újra kiadni. Nagyon érdekes, hogy ezt a rendelkezést először hazánkban nem vették tudomásul: 1865-ben adta ki *Zsihovits Ferenc*, központi papnevelőintézeti lelkiatya a Szent István Társulat kiadásában *Officium Divinum* című kiadványát, mint „Kalauzt a ker. kath. magán- és nyilvános isteni szolgálatra”. Ebben a könyvben ugyanis egy szabályszerű, bilingvis (latin–magyar) vasárnapi misekönyv volt elrejtve (229–960 l.). Mivel az 1857. rendeletet nem sürgették, IX. Pius halála (1878) után *Gérard van Caloen* 1882-ben Belgiumban francia kis misszálét publikált, 1884-ben pedig az ugyancsak bencés *Anselm Schott* először adta ki az egész misekönyvet németre fordító munkáját. A „Schott” csakhamar meghódította a német nyelvterületet, húsz év múlva százezer példány kelt el belőle, fél évszázad után pedig 1 650 000 darab. Természetesen sokan mások is adtak ki német, francia, angol nyelven misekönyv-fordításokat. Korunk legnagyobb missalés könyvsikere *J. A. Stedman* vasárnapi angolnyelvű misekönyve, amely hat év alatt (1939–45) 15 millió példányszámmal ért el. A mozgalom győzött, XIII. Leó pápa 1897-ben a római Index új kiadásában a missale fordítás tilalmát hallgatólagosan visszavonta, amennyiben többet nem közölte.

Századunk pápai sokszorosan helyeselték a missale kézbeadását és egyre sürgették a X. Piustól elindított aktív részvétel ügyét. XV. Benedek például a célt is körvonalazta: az aktív részvétel a szent misztériumokban azt akarja elérni, hogy „egyesítse a pappal a hívó népet, vezesse az egyházhoz, táplálja áhitatát, szítsa fel hitét és tegye jobbá életét” (1915 március 15). XI. Pius, Benedek utóda a liturgiáról szóló apostoli konstitúciójában kijelentette; hogy „felettébb szükséges, hogy a hívők ne mint néma szemlélők, mint kívüllevők legyenek jelen a szent szertartásokon, hanem szavukat a pap szavával az előírások szerint váltogassák” (1928.

december 20.). XII. Pius pápa pedig az eddig kiadott legnagyobb terjedelmű és legjelentősebb liturgikus enciklikában, a *Mediator Dei*-ben meg-alapozta az aktív részvétel tanát. „Mindenkinek aktív részvételéről” beszél, kijelenti, hogy „dicséretre méltók azok, akik a liturgiát külsőleg is szent cselekménnyé akarják tenni, s abban a jelenlévők mindnyájan valóban részt is vegyenek”, célként említi, hogy ezzel a ténnyel „a keresztyének áhítatát és Krisztussal, valamint látható kiszolgáltatójával való kapcsolatukat” elősegíthesse” (n. 77. 104. 105). Ugyanitt röviden felvázolja a *gyakorlati módozatokat* is, hogyan lehet különféle fokozatokban a misén való aktív részvételt megvalósítani.

Az egyház eddig legutolsó megnyilatkozása az a *végrehajtási utasítás*, amely 1958. szeptember 3-iki kelettel látott napvilágot (Instrukció a szentzenéről és a szent liturgiáról). Ennek a dokumentumnak útmutatása nyomán óhajtjuk bemutatni az aktív részvételt, tárgyalva annak fogalmát, módozatait és alkotó elemeit.

Az aktív részvétel fogalma

Az Instrukció *pontosan meghatározza* a misén való cselekvő részvételt: „A mise természete szerint megköveteli, hogy minden jelenlévő sajátos módja szerint résztvegyen benne” (n. 22). Elsorolja ennek a részvételnek *tulajdonságait* is. Elsősorban bensőnek kell lennie e részvételnek: a lélek figyelme és a szív érzelmei által Jézussal, a főpappal szorosan kapcsolódjanak és övele és általa mutassák be a szentáldozatot és önmagukat vele együtt felajánlják.

A jelenlévők részvétele *teljesebb* (plenior), ha a benső figyelemhez külső részvétel is járul, ti. ha az külső cselekedetekben is megnyilvánul: a testtartás által, liturgikus gesztusokkal, leginkább pedig feleletek adása, imádságok mondása és ének által. Ezt a harmonikus részvételt példázzák a pap és segédlete, ha kellő benső áhítattal és a liturgikus törvények pontos megtartásával szolgálnak az oltárnál.

A jelenlévők részvétele a misén akkor *tökéletes* (perfecta), ha a szentségi részvétel is hozzájárul, vagyis ha a jelenlévő hívek nemcsak lelkileg, hanem valósággal is résztvesznek a szentáldozásban és ekként e szentséges áldozatból bővebben meríthetnek hasznot. A lelkipásztoroknak kötelessége a híveket figyelmeztetni és rávezetni a szentmise megértésére, amint ezt már a Tridenti zsinat is hangoztatta. A Zsinati Kongregáció a szentmise *homiletikai* kiaknázására adott ki útmutatást (1941. július 14). Meg kell ismertetni a hívekkel a mise természetét, kiválóságát, céljait és hatásait; szertartásait, hogy ne csupán passzív módon legyenek jelen, hanem egy szív és egy lélek legyenek a misét bemutató papokkal. Hangsúlyozni kell a súlyos kötelezettséget, amellyel ez a törvény jár. Be kell mutatni a szentmise közbenjáró és engesztelő hatását, buzdítani kell a híveket, hogy gyakran, sőt ha lehet naponként menjenek misére, és hogy, ahányszor jelen vannak, mindannyiszor áldozzanak is. Figyelmeztetés a keresztyényeket, hogy a misét nem csak halottakért lehet bemutatni, hanem az élők különböző céljaira is, hogy Istennél könyörületet találjanak és segítségét elnyerhessék.

Helytelen módozatok tehát a mise bemutatására való részvételnél, ha valaki csak testileg van jelen, még inkább, ha szórakozik, tekintget, beszélget. Ilyen esetek minden korban előfordultak, a szentatyák is gyakran panaszkodtak erről. *Krizosztom* szemére lobbantja hallgatóinak, hogy az apostoli időkben a házak templomokká lettek, most pedig gyakran fordul elő, hogy a templomokban úgy viselkednek az emberek, mintha

házukban lennének (In. Matth. hom. 32, 7). *Szent Ambrus* is panaszolja, hogy az istentisztelet idején akárhányszor, „mint a hullámok zúgása úgy” sietregnek a templomban, sokat kell fáradozni, mikor a szent olvasmányokra sor kerül, hogy csend legyen a gyülekezetben” (In Psalm. I. enarr. 9). A középkor alkonyán rémes állapotok uralkodtak, elég a nagy tör-ténésznek, *Huizingának* írását olvasni (Herbst des Mittelalters).

Az aktív részvétel módozatai

Évtizedes kísérletezés után alakultak ki az aktív részvétel módozatai. Az Instrukció ezeket csoportosítja és rendezi.

1. Az első csoport a *három papos misén* való részvételt ismerteti (Missa sollemnis). Előljáróban hangoztatja az *elvet*: ezen misén lehet leg-helyesebb formában (forma nobilior) cselekvően résztvenni, minthogy „a szertartások, a segédlet, a szentzene halmozott ünnepélyessége feltárja előttünk az isteni misztériumok fenségét, és a jelenlévők lelkét ezeknek a titkoknak szemléletére vezeti” (n. 24). Éppen ezért arra kell törekedni, hogy a hívek a részvételnek ezt a formáját nagyra becsüljék és megfele-lően gyakorolják ezt. *Három fokozatot* különböztet meg az Instrukció.

A *legcsekélyebb foka* a részvételnek, ha hívők — latinul — a *respon-zoriumokat* együtt énekelik (Amen, Et cum spiritu tuo, Gloria tibi Domine, Habemus ad Dominum, Dignum et iustum est, Sed libera nos a malo, Deo gratias). Előírásnak vehető az intézkedés: „Minden gondunk legyen, hogy a hívek mindnyájan a föld kerektségén ezeket a liturgikus feleleteket énekelni tudják” (n. 25).

A részvétel *teljesebb foka*, ha a hívek a misének *állandó énekeiben* is résztvesznek. Ezek a Kyríe éneke, a Gloria, a Credo, a Sanctus éneke, és az Agnus Dei. Már *Szent X. Pius* arra serkentette a lekipászorokat, hogy a híveket tanítsák meg a gregorián énekre (1903-as Motuproprio n. 3). Az Instrukció pedig újabb előírást ad, hogy mindenütt a világon tanulják meg a hívők a *könnyebb* gregorián énekeket: a XVI. számú misé-nek énekeit, és a Credo-t az I. vagy a III. változat szerint. „Ezzel el lehet ér-ni, hogy a keresztények mindenütt a közös hitet közös együtténekléssel is ki tudják nyilvánítani.” Mikor X. Pius először jelentette ezt ki, sokan naiv optimistának vélték a szent pápát, manap már tudjuk, mennyi he-lyen éneklí a nép a gregorián miséknek állandó énekeit, az „Ordinári-umot”, nálunk is némely helyen, annak ellenére, hogy még mindig akad-nak, akik úgy gondolják, hogy a magyaroknak nem való a gregorián ének.

Legtökéletesebb fokozata az a részvétel, mikor a jelenlévők a *változó miseénekek* előadásában is résztvesznek. Világos, hogy ez csak kisebb és zárt közösségekben valósítható meg, „az énekben való eme teljes rész-vételt azonban szorgalmazni kell szerzetesi közösségekben és a szeminá-riumokban”, mondja az Instrukció (n. 25. c).

2. A részvétel második módja az *énekes misén* történik (Missa canta-ta), amikor a pap diakonusok nélkül mutatja be az áldozatot és azok ré-szeit is ő éneklí. A Rubrikák kódexe óta ez az énekes mise *ünnepélyesebb* lehet azáltal, hogy a hárompapos misében előírt füstöléseket ebben is el lehet végezni; legalább ünnepélyesebb alkalmakkor okvetlenül be kell vezetni az énekes misének ezt az új formáját. Kételyek merültek fel akó-rül, hogyan viselkedjék a pap, ezek azonban megszűntek, mert a Missale 1962-ben kiadott (editio typica) új miserendjében részletesen megtalál-ható az *énekes mise ritusa* is.

A pap a lépcsőima után az oltárhoz lép és ott *tömjént* tesz a füstölőbe, megáldja és megfüstöli az oltárt, mint a hárompapos misében, utána a minisztráns őt incenzálja. — A *szentleckét* a minisztráns is énekelheti, természetesen latinul, ebben az esetben a pap nem olvassa. — *Evangélium* előtt az oltár közepén *tömjént* tesz a füstölőbe, és megáldja azt, azután elmondja az evangélium előtti imákat (Munda cor stb.); az evangélium éneklése előtt háromszor incenzálja a könyvet, a végén azonban a papot *nem* incenzálják, mert a diákonus szerepét töltötte be. — Az *offer-toriumkor* való füstölés úgy történik, mint a hárompapos misében, utána a minisztráns incenzálja a papot. *Úrfelmutatásra* a minisztráns a lecke-oldalon térdelve incenzálja a felmutatott szent színeket.

A *hívek részvétele* az énekes misén ugyanazon fokozatok szerint haj-tandó végre, mint a hárompapos misénél (Instr. 26). Kíváncos, hogy vasár- és ünnepnapokon a plébániai, vagy a főmise énekes mise legyen (ugyanott).

3. Kivételes engedményként tárgyalnunk kell a *népénekes nagymisét*, amely Középeurópában a reformáció óta szokásos. Azt a részvételi for-mát értjük rajta, amikor a pap latinul éneklí a misét, a hívek ellenben nemzeti nyelvű énekeket mondanak a latin liturgikus énekek helyett. Nagy története van ennek a sokáig illegitimnek bélyegzett, de mégis ma-kacsul megmaradó gyakorlatnak, amelyet a pasztorális liturgia szempont-jából hasznosnak kell mondanunk, mert kétségtelenül az aktív részvétel egyik legkönnyebben megvalósítható módja ez és amellet százados ha-gyomány is van. Az aktív részvételnek ez a népszerű szokása a refor-máció után kezdődött, természetesen csak azokban az országokban, ahol a protestantizmus elterjedt és így a katolikus restauráció papjainak vál-lalni kellett a versenyt a népénekes protestáns istentiszteletekkel. Akko-riban senkisé kért külön engedélyt erre az eljárásra, amely a nem la-tinyelvű népek körében magától értetődő pasztorális szükséglet volt. Alulról jövő mozgalom volt ez, amely fölött a központi hatóságok száza-dokon át szemet hunytak. Olyannyira, hogy még *máshová is elkerült* a latin nyelvű énekes misében a népnelvű ének, így pl. a *kanadai* jezsuita híthírdetők természetesnek tartották, hogy az irokézok törzsei a latinul énekel misében az Ordinárium énekeit (Kyrie, Gloria stb.) saját nyelvükön énekeltek. Ugyanezt tették a misszionáriusok *Kínában és Japán-ban*, ugyanabban a XVII. században. Németországban *Canisius Szent Pé-ter* pártfogolta ezt a népi éneklésmódot, amely nemcsak a német nyelv területén, hanem Magyarországon, Csehországon, Lengyelországon is szokássá vált; a responzoriumok természetesen továbbra is latin nyelvűek maradtak. *Jungmann* professzor erről a XVII. század óta elterjedt és tö-reetlenül megmaradt szokásról mondja, hogy „szokásjogként egészen szá-zadunkig megmaradt, bár néha küzdöttek is ellene” (Liturgisches Erbe 1960, 454). Igazában *tilos* csak a Rituskongregáció 1894-iki dekrétuma ál-tal lett, amelyet X. Pius motu proprioja is magáévá tett, ez a rendelet azonban az említett országokban kivihetetlennek bizonyult. *Mihályfi Ákos* így nyilatkozott róla: „Helytelen volna e téren egyszerre és erőszakosan érvényre juttatni akarni az egyházi rendeleteket. Ad maiora mala evi-tanda (nagyobb bajok elkerülése végett, minők a hívek távolmaradása a templomtól, esetleg aposztáziák stb.), mindenesetre jobb a nép nyelvén contra legem folytatni a régi gyakorlatot, mint üres templomban betar-tani az egyházi előírásokat” (A nyilvános istentisztelet p. 70).

A Sentszék mindenesetre *hallgatagon tűrte* a helyzetet, míg végül 1943-ban a németeknél elismerte a gyakorlat folytatását: „az énekes mi-

sét a népnek német nyelvű énekével, amely szokás Németországban több század óta virult”. 1955-ben a „*Musicae sacrae disciplina*” kezdetű apostoli konstitúció ezt engedélyezte „mindazon helyeken, ahol százados, vagy emberemlékezetet meghaladó szokás a nagymisében a latinul énekelt *liturgikus szövegek után* némely köznyelvű népéneket beleszőni”, ez amint látjuk, *megszorítás*. Az engedélyt az Instrukció 1958-ban megismételte (n. 14. a), a németeknek a tágabb engedélye ellenben megmaradt (Frings bíborosnak írt levél szerint), az ti. hogy nem énekelnek latin nyelvű liturgikus szöveget, *csak németet*. Ezt különben az Instrukció ki is mondja: „A partikuláris kivételek megmaradnak, de a Szentszék engedelve nélkül nem szabad azokat tágabban értelmezni vagy más vidékekre kiterjeszteni” (n. 13. c). A gyakorlat nálunk az, hogy az énekes misében sohasem énekelték a latin liturgikus szöveget, sem az Ordináriumét (Kyrie stb.), sem a Propriumét (introitus stb.), hanem csak magyar népénekeket. Ez a jogszokás azelőtt is megvolt, mikor még kereken tilos volt *minden*, most annál inkább folytatandónak véljük, midőn a régihez képest *sokkal többet* megenged az egyház, hiszen a fentebb említett pasztorális okok most éppen úgy fennállanak.

4. A *kismise* lett a liturgikus mozgalomban legtöbbször alapul véve az aktív részvétel szempontjából. Kétségtelenül azért, mert erre nem vonatkozott az énekes misére vonatkozó előírás a latin nyelvű liturgikus énekről. A csendes misében (Missa lecta), azaz a kismisében *háromféle részvételi mód* alakult ki, ezt a hármat rendezi az Instrukció is.

A kismisében lehet *egyéni módon* részt venni, „midőn az egyes hívők, saját tevékenységükkel vesznek részt” (n. 29). Ezeknél „leginkább azokat kell dicsérni, akik kezükbe veszik a *kis misszálét* és a pappal együtt imádkozzák az egyház szavait”. Pótlék, *szurrogátum* azok részére, akik erre nem képesek, ha úgy vesznek részt, hogy „Jézus Krisztus misztériumairól *elmélkednek*, vagy más *áhitatgyakorlatokat* végeznek és más imádságokat”. Ezek lehetnek: a Jézus életéről és szenvedéséről való elmélkedés, szóbeli imádság („mise-ájtatosság”), szentségimádás, készület a szentáldozásra.

Már közösségi részvétel a csendes misén, amelyet tehát a pap olvas és nem énekel: az a mód, amikor „a hívők *közös imádságokat és énekeket* mondanak” (n. 30). A Németországban keletkezett szokást az 1933-as bécsi katolikus nagygyűlés alkalmával tették népszerűvé, neve „*Bet-singmesse*”, francia területen is elterjedt, elég gyakran a plébániai misét is ebben a formában végzik. Belgiumban már 1920 óta szokás volt a részvételnél ez a módja.

A csendes misén való részvétel azután történhet *csak imádság* által, ha ugyanis a mise egyes részeit közösen mondják. Ez a „*párbeszédes mise*” (Missa dialogata), vagy néha „*Missa recitata*” kevésbé helyesen „*liturgikus mise*”. Az Instrukció szerint ez *négyféle módon* hajtható végre (n. 31). *Első* mód, ha csak a responzóriumokra felelnek, ezeket a pap természetesen hangosan mondja és úgy felel a közösség hangosan. A *második* mód, ha mindent mondanak, amit a minisztránsok, ez a legrégebbi módja a részvételnél, mikor még az egész lépcsőimát is közösen végezték, ami most már meglehetősen ritka. A *harmadik* mód amikor az Ordinárium szövegeit (Kyrie, stb.) együtt recitálják a miséző pappal (tehát latinul!), a *negyedik* mód az, ha a Propriumhoz tartozó, tehát a váltakozó részeket is a pappal együtt recitálják. Amint látjuk, ez eddig mind *latin* nyelven végzendő, megengedett azonban a valóban gyakorlatba vett mód, hogy ezeket a szövegeket *népnyelven* recitálják, akár az énekes-imádságos mi-

sében (Betsingmesse), akár a csak recitált misében. Ez meg van engedve, de nem lehet minden miseimát végezni, csak a következő részeket lehet latinul vagy nemzeti nyelven közösen mondani: a lépcsőimát, a Kyriét, Glóriát, a Credot, Sanctus, Agnus Dei-t, az introitust, graduálét, offertoriumot, communiót (n. 14. c. és 31). Nem lehet tehát sem a Missa recitában, sem az énekes-imádságos misében nemzeti nyelven végezni, vagy olvastatni az oratiót, a prefációt, a kánon szövegeit.

A népénekes kismise tulajdonképpen nem szoros értelemben vett közösségi mise, bár kétségtelenül ez is bizonyos mértékben cselekvő részvételnek mondható. Ez a kezdetleges, de legrégibb aktív részvétel a kismisében, s a reformáció korszakában keletkezett. Csendes miséken, és amint láttuk, énekes miséken is használták ezeket az énekeket. Németországban már 1567-ben megjelent *Johann Leisentritt* énekeskönyve (*Geistliche Lieder und Psalmen*), nagyon használatos volt a graduálé helyén a népének a *Mainzi Cantuale* alapján (1605), sok kiadást ért meg a *kölni jezsuiták* énekeskönyve (*Geistliches Psalterlein* 1637). Hazánkban bár már előbb is voltak kéziratok énekgyűjtemények, elsősorban a nagyszombati elnök sürgette 1638-ban az énekek összegyűjtését és kiadását. *Cantus catholici* címmel adott ki énekeskönyvet 1672-ben *Kisdi Benedek* egri püspök, 1674-ben *Szegedi Lénárd*, 1676-ban *Kájoni János* (*Cantionale catholicum*), majd 1693-ban *Illyés István*: *Sóltári énekek* címmel, *Náray György* az *Égi lantot* (*Lyra coelestis*) 1695-ben. Sok más kiadás jelent meg a későbbi évtizedek folyamán, a népének megrostálását az első háború után egyházzenei bizottság végezte s ennek eredményét közzétette a *Szent vagy Uram* című énekgyűjteményben *Harmath Artur* és *Sik Sándor*.

A népének fontosságára való tekintettel nem árt, ha röviden összefoglaljuk az idevágó irányelveket, amelyeket az 1955-ös apostoli konstitúció tett közzé. Nyelvük mentes legyen a dagályosságtól, ennek eleget tett már az említett magyar énekgyűjtemény. Azután: az énekek legyenek rövidek, és könnyűek, vallásos áhítat, komolyság és méltóság jellemezze azokat. Céljukat csak akkor érhetik el, ha az egész közösség egy hangon éneklí azokat, kár tehát közös ének helyett énekkart szerepeltetni. Szoros előírás, hogy a népének a szentmise részeihez alkalmazkodjanak, helytelen tehát egy egész misét Mária-énekekkel vagy egy szent tiszteletére szerzett ének összes strófaival kitölteni.

Nem nevezhető már közösségi részvételnek az orgonás csendes mise, amikor sem ének, sem közös imádság nincsen. Bár ez megengedett dolog, tilos azonban az orgonát megszakítás nélkül, az egész mise alatt használni. Tilos az orgona az előmise alatt, a prefáció alatt, a Pater nostertől az Agnus Dei-ig, és a mise végén a postcommunio és az áldás alatt (Instr. n. 29. a. b. c. d.).

Az aktív részvétel alkotó elemei

A liturgikus mozgalomban kialakult gyakorlatokat is rendezi az említett Instrukció, melynek szellemében a legfontosabbakat mint irányelveket közöljük.

1. A liturgikus testtartásra nézve a következőket mondhatjuk, illetve ajánlhatjuk. Helyesen jegyzi meg A. G. *Martimort* kitűnő liturgikus kézikönyve, amelyet ebben a kérdésben követünk (*L'Église en prière*, 1961, 154-159), hogy a középkor, legalább a nyugati egyházban, elhanyagolta a misén résztvevő nép testtartásának irányítását, míg a misénél szolgáló papságét számtalan, néha túlságosan aprólékos ceremóniás szabállyal írá-

nyitotta. Az új, 1956 óta kötelező nagyheti szertartásrend (*Ordo hebdomadae sanctae*) már a hívők részére is közöl irányítást: mikor térdeljenek, álljanak, üljenek, az instrukció, mint fentebb láttuk, általában előírja, hogy ezen a téren is irányítsák a híveket. Ezt az irányítást a diakonus, vagy a kommentátor végezheti.

A hívek álljanak a tisztelet jeléül, amikor a pap bevonul az oltárhoz, s amikor elhagyja azt, az evangélium olvasásakor, azután akkor, amikor a papnak liturgikus feleletet adnak, és a *Pater noster* alatt. — *Térdelnek*, amikor a „*Flectamus genua*” térdelésre hívó szava felhangzik, a nagyheti passiók alatt a Jézus halálának említésekor, az átváltozás alatt, a szentáldozás alatt, akik áldoznak, ezek az odajáruláskor és a távozáskor azonban egy térdrel hajtsanak csak térdet (Rituskongregáció 1942. július 18). *Térdelnek* azután a pap áldására és a mise végén a Leó-imáknál. — *Keresztvetés* van: a mise elején, evangéliumra s áldásra.

2. Érdemes a kommentátor szerepével is foglalkozni, aki az ún. „*konferált miséken*” működik. A liturgikus mozgalom által alkalmazott kommentátor az Instrukcióban kapta meg utólagos törvényesítését (n. 96). A kommentátor pap vagy klerikus legyen, ezek hiányában lehet laikus is, de sohasem nő, a szentélyben csak akkor lehet, ha klerikus. Magyarázatai kísérik a ritusokat, szüksékvéak legyenek, írásban előre elkészítve, a rögtönzés nem helyes, mert szószaporításhoz vezet. A kommentátor nem prédikál, hanem háttérben marad. Irányítást ad a liturgikus testtartásra vonatkozólag, irányítja a közös imádságokat és énekeket.

3. A *szentlecke* és az *evangélium* az énekes misékben azok előadása után felolvasható. Csendes misében *párhuzamosan* is olvassák, mialatt a pap mondja az oltárnál (Jungmann, *Missarum solemnia* I, 522). Az olvasás sohase legyen recitáló, egyhangú olvasás, hanem hangsúlyozott és értelem szerinti. Sokkal helyesebb volna az elavult archaikus szöveg helyett maibb fordítás szövegét felolvasni, csak egységet kell ebben tartani, mindenki kövesse ugyanazt a szöveget.

4. A *Credo énekét* természetesen latinul végezzék, ha ellenben *recitálják*, akkor magyarul. Nehézséget jelent a *Credo* szövege a missale szerint, azaz a nicea-konstantinápolyi szöveg. Jungmann az *apostoli hitvallás* (Hízszekegy) recitálását ajánlja (I, 603—4). Ha énekelik, utána is ajánlatos még elmondatni.

5. Az *offertoriumnál* szokásba jött a *felajánlási körmenet* felújítása, ezt az egyház is jóváhagyja (*Mediator Dei* n. 119): „Elődünk, XIV. Benedek, dicséri azoknak jámborságát, akik azt akarják, hogy ugyanabban az áldozatban konszekrált ostyákkal áldozzanak... az egyház sohasem tiltotta, hogy a pap eleget tegyen jámborságuknak és jogos kérésüknek”. A kérdés külföldön felvetődött és tárgyalják, hogyan lehet ezt a kérdést gyakorlatilag megoldani, és innen eljutottak az offertorium kérdéséhez. A római *Gregoriana* egyetem jogi folyóirata, a *Periodica* (1952, 275—300) R. Hammer tanácsait közli e kérdésre vonatkozóan. Első mód az, hogy a kredencián legyen külön cibórium, abban az áldoztatandók számára megfelelő partikula, felajánláskor a minisztráns eltakart kézzel az oltárhoz viszi és a pap kezébe adja. A második mód ünnepélyesebb: négy minisztráns gyertyákkal viszi körmenetben az oltárhoz. A harmadik mód az, hogy a bejáratnál legyen egy üres cibórium, ebbe az ott álló dobozból az áldozni szándékozók tesznek egy-egy partikulát, abból fogóval vagy kanállal veszik ki. Ezek az eljárások azonban csak kisebb és zárt közösségekben látszanak megvalósíthatóknak. A Bugnini hozzászólva a kérdéshez helyesen hangsúlyozza, hogy a harmadik mód a leginkább megvalósítható, de

csak abban az esetben, ha a hívek egy meghatározott csoportja liturgikus életet él, mert különben lelki haszon nélkül volna az egész és a hívek csak csodálkoznának rajta (Eph. Lit. 1953, 167—70). — Az offertórium-éneknek *Th. Schnitzler* az offertórium-antifónát ajánlja szabad népnyelvű fordításban, amelyet zenészeinknek egyszerű és könnyű dallamokban kellene megzenésíteni (*Messe in der Betrachtung* 1960, II, 147).

6. A *konszekráció* alatt semmiféle ének nem lehet, s ahol szokás, az orgona és bármilyen hangszer is elnémul (Instr. n. 27. e). Helytelen az elvétve tapasztalható szokás, hogy valaki magyarul *felolvassa* az átváltozás szavait a konszekráció alatt, ez profanizálás és tétélesen is tiltott, mert sem a secretát, sem a kánont, sem a konszekráció szavait nem szabad a papnak sem fennhangon mondani, még kevésbé a híveknek s ezért az ilyen szokást, mint abuzust meg kell szüntetni (Rituskongr. 1922. augusztus 4. II.). A konszekráció után az egyház *szent hallgatást* (*sacrum silentium*) ajánl (n. 27. f).

7. A *Pater noster* csendes misében a pappal együtt mondható, de csak *latin* nyelven, magyarul nem, az ilyen imádkozásnál végig mondják együttesen a *Sed liberát* is, és hozzáfűzik az *ament* (n. 32). Ez a szokás *tanácsolt*, egyedül nagypénteken kötelező. Sok helyen bevezették már ezt az uzust, nagy táblán felírják a *Pater noster* latin szövegét, magyar helyesírással. Az egyház gondolata az, hogy az Úr imádságát minden hívő a földkerekségén tudja az egyház anyanyelvén, latinul s így bárhol együtt mondhasák azt.

8. Az *áldoztatás* mindig legyen lehetséges *mise alatt*, mert ez az áldoztatás természetes helye, ezt az elvet nem szabad figyelembe nem venni, kellő ok nélkül, mert a mise alatti áldozás világosabban fejezi ki a Titokzatos Test egységességét (*Mediator Dei* n. 120). A *Domine non sum dignus*-t a hívek együtt mondhatják a pappal, latinul (Instr. 27. c). A *communio-antifónát* nagymisében akkor kell elkezdni, ha a hívek áldoznak és bővíthető saját zsoltárával, vagy más zsoltárral, ha nem zsoltárszövegből van véve. Csendes misében vagy a magyar szokás szerint nagymisében is, *nemzeti nyelvű ének* is mondható, de nem egyszerűen oltáriszentiségről szóló ének. Jó volna, ha megfelelő áldozási énekeket szereznének egyszerű és könnyen tanulható dallamokkal.

9. A *papi áldás* a mise végén az egyház parancsa szerint *kiemelendő* a napjainkban szokásossá vált észrevétlenségből. Szól az ének, harsog az orgona s egyszerre a pap kifordul és — szinte szégyenkezve — hamar kis keresztet hint a hívekre s máris odasurran az utolsó evangéliumra, a hívek szinte semmit sem vettek észre. Az áldást újra ünnepélyessé kell tenni. A nagymisében az áldásra el kell hallgatnia az orgonának, az éneknek, kismisében is, s a papnak olyan hangosan kell mondania az áldás szövegét, hogy minden hívő megérthesse azokat (n. 27. g. és 29. c.).

10. A mise utáni *Leó-imádságokat el lehet hagyni*, ha közösségi mise volt (*Missa recitata*), de csak vasárnapon és ünnepnapokon, ha más napokon van ilyen mise, akkor el kell azokat végezni (Rituskongr. 1960. márc. 9. n. 4). Bármely kismisében elhagyható, ha a mise alatt homília volt.

*

Való igaz, hogy korfordulón állunk. A laikus immár belép a liturgia szentélyébe, nem áll kívül rajta, érteni is akarja, felnőtt lett. Nagyszüleink alig valamit értettek a miséből, nem is tudták, hogy másképpen is lehet. Viszont a mai emberekből hiányzik az a tudat, hogy súlyos köte-

lesség a misén ott lenni: ő értelmet keres itt is, mélyebb behatolást. Az egyház tárt karokkal várja és hívja a híveket, akik záros határidőn belül el fogják hagyni templomainkat, ha nagyon sürgősen nem teszünk valamit, hogy értelmes, mai emberhez méltóan, cselekvő módon vehessenek részt hitünk szent misztériumaiban. Nagyon fontos teendő vár még ezen a téren a magyar papságra. Elég sok helyen megvalósították már hazánkban a közösségi miséken az aktív részvételt. Egy nehézség van azonban: ahány ház, annyi szokás. Különösen városainkban megszorodtak a szakrális „nomádok”, hol ebbe, hol abba a templomba mennek. Hiábavaló fáradozás volna a kezdő liturgikus mozgalom szellemében arra buzdítani őket, hogy kiki „saját” templomát keresse fel, lehetőleg természetesen a plébániatemplomát, mert az az idő már elmúlt, hogy ennyire irányítani lehessen a híveket. Mivel pedig akárhányszor eljutnak így más-más templomba, sokasodik a panasz és a megdöbbenés, mennyire más-ként végzik a misét a különböző helyeken. Ezenkívül meg kell azt is állapítanunk, hogy nem egyszer egyéni kezdeményezések és kisiklások, sőt tilos praxisok is felütik fejüket. Amint már Franciaországban, majd Németországban és Ausztriában a közösségi misék menetét és szövegét a püspöki kar egységesen megállapította, így kell nálunk is hamarosan erre az egységesítő és rendező eljárásra törekednünk, hogy a liturgiában való cselekvő résztvevés terén is egy akol legyen és egy pásztor.

IRODALOM. B. Capelle, La participation active des fidèles au culte, Louvain 1933. — P. Parsch, Volksliturgie. Ihr Sinn und Umfang, Klosterneuburg 1940. — G. Ellard, The Mass of future, Milwaukee 1948. — J. A. Jungmann, Missarum sollemnia, 3. kiad. Wien 1952, I, 213–219. 206. 604. — J. Wagner, Gestaltung des deutschen Hochamtes, in: Die Messe in der Glaubenscerkündigung, Freiburg i. Bp. 1953, 311–328. — B. Fischer, Deutsches Hochamt, Liturg. Jahrbuch 1953, 41–53. — A. Bugnini, Documenta pontificia ad instaurationem liturgicam spectantia, Roma I. 1953. II. 1959. — U. Bomm, Pfarrliturgie in der Volkssprache und das Problem ihrer Tongestalt, Anima 1954, 326–333. — J. Hild, Die aktive Teilnahme des Volkes an der Liturgie als Angelegenheit des Seelsorgers, Anima 1954, 338–354. — C. Vagaggini, Il senso teologico della liturgia, Roma 1957, 718–724. — C. E. Miller, Lay participation in the Mass, Worship 1959, 187–200. — J. A. Jungmann, Liturgisches Erbe und pastorale Gegenwart, Innsbruck 1960, 125. 128. 450–464. — H. A. P. Schmidt, Introductio in liturgiam occidentalem, Roma 1960, 385–396. — G. Martimort, L'Eglise en prière, Paris 1961, 92–93. 145. 313–316. — P. Radó, Enchiridion liturgicum, Roma 1961. I. 347–350. — A. Bugnini, Liturgia viva. Commento all'Istruzione della S. C. dei riti sulla musica sacra e la liturgia, Milano 1962.

SZÓLÓSDOMB

Nyár van és a szőlősdomb tetején
üldögélek a diófa alatt
s gondolkodom. Forrón csurran a nap.
A messzeség csupa lágy, lilá, fény.

Mint a tenger, oly hullámos a táj
körül aranypáras zöld domborok,
melyeket egykor feltarajozott
szeszélyesen a szél vagy árapály.

Óriás sirhalom, óriás kurgán,
piramis, csomkakup, ahol ülök.
Mellettem brácsázik egy kis tücsök.

Bársonyos, mélykék végtelenség hull rám.
A lősz alatt tán hűn fejedelem
alussza álmát békecségesen.

Ölbey Irén

Norman Wilson finoman remegni kezdett, akárcsak szét akarna foszlani, mint egy öreg felöltő. Aztán egyszerre csak felpattant a levegőbe, és eltűnt. Vele együtt tűnt el a szőke Gloria is meg a kedves, öreg, kisse elhagyatott kert, ahol kart karba fűzve sétálgattak.

Mindez eltűnt és csak a mozi vászna világított bágyadt, derengő fény-nyel.

Ők meg csöndben maradtak. Nem kezdték el mindjárt a fűtyülést, a kiabálást, a székek nyikorgását. Csöndben maradtak, mint akik el se hiszik, hogy Norman és Gloria így eltűnjön előlük. Nem, ez képtelenség! Vissza kell, hogy térjenek. Egy pillanat és megint ott állnak majd az öreg kertben, ahol a diáksapkás Norman éppen azt mondta Glóriának: „A diáksapkát, katonasapkával cserélem fel, de senki és semmi nem szakíthat el bennünket egymástól.” Gloria Colman közelebb húzódott a férfihez, de azért az arcán látszott a félelem. — És aztán eltűnt a félelmével együtt.

Vártak, még mindig vártak.

Talán, hogy Norman Wilson a vászon mögül bújik elő, kijön a kis színpad szélére, és továbbjátssza a filmet. Gloria is megjelenik onnan hátulról, meg a többiek és továbbjátsszák a filmet.

Alattomosan, váratlanul felgyulladt a villany. Vaksin hunyorgó, sápadt fény.

Ott ültek a fekete zsöllyében. Egy néni lelógatta kezét a mélybe, egy fiú átfogta a lány vállát. Széles, lapos arc fordult hátra az első sorból.

Senki se szólt semmit. Ültek a sápadt fényben, szemben az üres vászonnal.

Egy jegyszedő surrant el a fal mellett, el is tűnt mindjárt, mint egy ijedt, megriasztott kis állat.

Elöl felállt egy nő, végignézett az arcokon, aztán visszaült. Kövérek férfi hátrahajtotta a fejét, akárcsak az orra vérezne, és elbődült.

— Mi lesz?

Akkor aztán kitört a fűttykoncert. Kármokodtak, szitkozódtak. (— Ebben a moziban mindig történik valami! Tudtam, hogy ide nem szabad jönni! — Egyszer ülök be, és akkor is... — Adják vissza a pénzt!) Dobogtak, a székeket nyikorgatták, fűttyültek. A kövér férfi pedig hátrahajtott fejjel bögte, mint egy hajókürt.

— Mi lesz?!

Egy éles női hang az igazgatót követelte. Hogy maga az igazgató jön ide és jelentse be, mi történt.

— Látni akarom! — sivitotta. — Látni akarom.

— Nem érdekel — mondta egy férfi. — Folytassák az előadást.

Tapsolni kezdtek. Surrogás hallatszott a fal mellől, de jegyszedőt nem lehetett látni.

— Valaki menjen be az irodába!

— Ők jöjjenek ide...

— Legalább egy jegyszedő jöjjön!

De, mintha már a jegyszedők is elhagyták volna a mozit. Eltűnt az igazgató, a pánztáros és aztán a jegyszedők.

Üres, sötét lyuk a vetítőfülke.

Csak ők voltak.

Egy kockássálas férfi fölkelt és zsebetett kézzel, hosszan elnyújtott léptekkel sétálni kezdett a széksorok között. Volt, aki cigarettára gyújtott.

Egy pillanatra se szűnt meg a fűttyülés és a dobogás.

— Mi lesz?!

Mintha csak a sülyesztőből emelkedett volna fel — egy fekete ruhás nő állt elől. Szőke nő, zavart mosollyal.

— Kedves vendégeink...

— Mi van pofi?!

A nő elhallgatott, mint akinek papírgalacsint dobtak az arcába. Állt és az ujjait ropogtatta.

— Ki ez a nő? — kérdezte egy tiszta, átható hang.

— Abban a patikában láttam.

— Ezt? Dehogy! A Terike cukrászdában.

— Semmi esetre se az igazgató! Jöjjön ide az igazgató!

— Ő az igazgató.

— Mit képzel?! Az először is egy férfi, én nagyon jól ismerem.

A fekete ruhás nő újra próbálkozott.

— Kedves vendégeink, azt a sajnálatos eseményt kell közölnöm önökkel, hogy a film elszakadt...

Dühös nevetés: — Elszakadt! Ne mondja?!

— ... a jegyek természetesen érvényesek a holnapi előadásra. — Elhallgatott. Várakozva nézett a közönségre. „Még mit csináljak? Teát és süteményt osszak szét közöttük?”

Tea és sütemény. Mintha ők is erre vártak volna. Nem mozdultak. Egy férfi a tenyerébe dűtötte az állát, lábát előrenyújtotta.

— Adják vissza a pénzt — mondta a tenyeréből. Hátrafordult. — Holnap megint lesz valami.

A fekete ruhás nő sértetten: — De kérem, itt még soha... — Nyelt egyet. — És ilyesmi bárhol megtörténhet! Bárhol!

Lágy, dallamos fütyülés.

Egyre többen kiabáltak és egyre makacsabban, hogy: adják vissza a pénzt!

— Ad-ják visz-sza! Ad-ják visz-sza!

Akár csak a kedvenc csapatukat biztatnák. Senki se mozdult. Mintha azt várnák, hogy ide helybe hozzák be a pénzt.

Egy idősebb férfi felállt, karonfogta a fekete ruhás nőt.

— Arról nem is szólva, hogy most már végképp lemaradunk erről a filmről. — Csöndesen beszélt, de azért várható volt, hogy lekever egy két családi pofont. — Azt mondja, hogy a holnapi előadásra érvényesek a jegyek...

— A holnapira.

— Csakhogy holnap műsorváltás van, ha nem tudná, kedves. — Ez már igen szigorúan hangzott. Nem eresztette el a nő karját, ahogy a többiekhez fordult. — Holnap műsorváltás van.

Döbönt moraj.

— Ki tudja, milyen vacakot játszanak!

— Ezt pedig már nem adják sehol.

És akkor egy hang:

— Azért megtudhatják, hogy mi a vége.

— Minek a vége? — A férfi elengedte a nőt és megfordult.

— A film vége. — Kékköpenyes jegyszedőnő állt mögötte. Fölemelte szikár, csontos arcát, ahogy azt mondta: — Én elmesélem.

Pillanatnyi csönd, aztán zajongás támadt. Valaki fölállt és előrehajolt.

— Mit akar a mamus?

— Mit mesél el?

— A film végét. — A férfi ott elől szédülten megrázta a fejét.

— Hát ez jó! — nyerített valaki.

— Maga nekem ne meséljen semmit.

Csönd lett, a jegyszédőnőt bámulták. Most már csak ő állt előttük. A feketeruhás nő eltűnt és az idősebb férfi is visszaült a helyére.

— Láttam már egypárszor a Diákszerelmet, és azt hiszem, el tudom mondani.

Még mindig nem szóltak egy szót se. Aztán egy szék nagyot recsent.

— A pénzünkért!

— Az igaz! A pénzünkért akár kétszer is elmondhatja, meg hátulról visszafelé.

A jegyszédőnő középre jött. Kék köpenyében, akár egy tűpárna. Meg lehetett volna rá esküdni, hogy tele van tűzdelve apró, kis gombostűvel. Vajaskenyeret húzott elő a zsebéből, beleharapott.

— Azt hittem, ott hagytuk abba — kezdte csöndes, távoli hangon.

Nem folytathatta.

Egy férfi (talán a gépész) odaszaladt hozzá és felvezette az emelvényre, a vászon elé. Széket is adott.

A jegyszédőnő a mozi vászna előtt ült, és vajaskenyeret evett. Sötét lett. De csak azért, hogy a következő pillanatban már reflektorfényben üljön.

— Ó...! — hallatszott egy elnyújtott hang.

A jegyszédőnő hunyorgott az éles fényben. Eltette a vajaskenyerét. Kicsit kihúzta magát.

Figyelték a hunyorgását, figyelték a kék köpenyét, a barna cipőjét. Az arcát, azt az elmosódott arcot, ahogy majd megelevenedik rajta a régi kert Norman Wilsonnal és Gloria Colmannal.

Megelevenedett a régi kert, és ott állt a kedves, derék fiú, (Norman Wilson alakítása) és átfogta a lány vállát, (Gloria Colman alakítása) megnyugtatta, hogy most ugyan be kell vonulnia csapattestéhez, de majd visszatér a háborúból, és akkor ismét eljönnek ide, ebbe a kertbe. Még valami olyasfélét is hozzátett, hogy nem kell félni, rossz pénz pénz nem vesz el. „Azt pedig megtiltom neked, hogy kikísérj a vonathoz!!”

— De meg lehet tiltani egy szerető szívnek? (A jegyszédőnő feje megrezzent.) — Lehet illet kívánni egy fiatal lánytól, hogy ne kísérje ki hadbavonuló kedvesét a pályaudvarra? (A jegyszédőnő előrehajolt.) És ez lett a veszte, mert a pályaudvaron megismerkedett Walterrel.

A közönség előtt megjelent Walter, a könnyelmű aranyifjú. Igen, mást aligha lehetne rá mondani, mint hogy aranyifjú. Meg aztán kalandor, aki kábítószerek csempészésével foglalkozik. Katonaruhában volt ő is, mint Norman. Úgy üdvözölték egymást, mint régi barátok.

— Régen láttalak, pajtás!

Az egyetem, ó, az egyetem! Walter persze abbahagyta tanulmányait és most hanyag fölényel néhány professzor után érdeklődött.

— Megvan még az a vén sakál? — Nevetett. — Meddig nyúz még benneteket? No pajtás, hát annál aztán a háború is jobb!

Ilyeneket mondott Walter, és közben egyre csak a lányt nézte:

— Irigyellek, pajtás, szavamra irigyellek.

Az a tekintet! Walter tekintete... A híres, ellenállhatatlan, szívtipró tekintete...

— Rabulejtette a tekintete — ingatta fejét egy nénike az ötödik sorban.

Férfihang hátulról: Egy ilyen lányt nem kell félteni.

A jegyszédőnő fölemelte a fejét.

— A lány vergődött.

A jegyszédőnő száraz, lesikált arcán megjelent a lány, ahogy vergődött. „Tudta, hogy a vőlegénye mellett a helye, de nem tudott szabadulni attól a tekintettől.”

Lent a széksorokban dermedten figyelték ezt a küzdelmet. A néni ke az ötödik sorban, aprókat sóhajtott. Egy férfi gúnyosan bólogatott, hogy: na, na, ezek a viharzó érzések! — de azért majd leesett a székről, amikor Walter egyszerre csak hazaérkezett a frontról és beállított a lány otthonába.

— Üzenetet hoztam a vőlegényétől.

Walter éppen csak kidugta az orrát a frontra és már otthon is volt. Bizonyos összeköttetések révén egy-kettőre hazakerült, hogy London utcáin grasszáljon ellenállhatatlan uniformisában.

Egy asszony a balközépből: — Én nem vesztettem el a fejemet, amikor a férjem kint volt a fronton.

Pisszegték, de azért nem hagyta abba. A fűszeresről beszélt, aki mindenféle ajándékokat küldözgetett neki.

— Nem érdekel a fűszerese.

— Annak is jó izlése lehetett...

Aztán megint csak a jegyszédőnőt lehetett hallani.

— Legalább egy hétre hazajött volna a vőlegénye! Legalább egy napra. Hogy erőt tudott volna meríteni azokból a jóságos szemekből.

Conrad Nagel! Egy öregasszonynak eszébe jutott Conrad Nagel, aki olyan megnyugtatóan tudott nézni. És az is eszébe jutott, amit akkori-ban olvasott róla. „A mostanában feltűnt Conrad Nagel népszerűsége Rudolph Valentinóéval vetekszik. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy egyszerre három film főszerepére kapott szerződést.”

Mi lett Conrad Nagellel?

Rabnec bácsi kihúzta magát a széken. „Rongy dolog, hogy valaki éppen a barátja menyasszonyát akarja elcsábítani, és éppen akkor, amikor a barátja kint van a fronton. Ha én akkor kikezdek Fiore Sárival...”

— A férjemet holttá nyilvánították, de én még mindig vártam.

— A temetőben ismerkedtünk meg.

— A temetőben... kivel?

— Azzal a lánnyal, amikor érettségre készültem...

— Aha.

Hallgattak és figyeltek.

A jegyszédőnő az összekulcsolt kezét nézte, aztán lecsúszott a tekintete az emelvény porondjára. Még sosem látta ilyen közelről. Por... csupa por. A vékony repedések tele porral, egy porréteg az egész. Egyszer itt lasszót dobta egy nő nyakára. Cow-boy ruhában állt a nő és egy férfi lasszót dobott a csuklójára, a derekára végül pedig a nyakára. A szünetben léptek fel...

— Mi az! Elaludt?!

A jegyszédőnő közben már folytatta.

— ... és a lány minden nap együtt volt Walterrel. Walter színházba vitte, szórakozni jártak, és közben a lány anélkül, hogy észrevette volna, elmerült az alvilági életben.

— Nem féltém. — De a hang most már aggodalmas volt.

A többiek se tudták, hogy mi lesz ezzel a lánnyal. Nem is válaszol a vőlegényének? Már fel se bontja a leveleket, amelyek a frontról érkeznek?!

— Majd hazajön a fiú, és akkor helyrerázza!

Ebben reménykedtek. Hogy majd egyszerre csak megjelenik a fiú, az igazi (Norman Wilson, az az édes pofa!), és akkor majd megint minden úgy lesz, mint régen.

— Mit szív a lány?

— Ópiumot, egy barlangban.

— Barlangban?

— Hát ópiumbarlangban, de maradjon már csöndben!

A néni nem is tudott volna szólni. Istenkém, az a lány egy ópiumbarlangban! És ott csak ülnek és szívják az ópiumot, és nagyon előkelően van berendezve a barlang, mélyen a föld alatt, tompa fények jönnek a falból, csak suttogva szabad beszélni, és ez a Walter a főnökük.

— Borzalmasak voltak az ébredések — mondta a jegyszedő. — A lány sokszor már meg se ismerte azt, aki belépett a szobájába. Így történt aztán, hogy egy napon...

A fejek előredőltek. Rémült suttogást lehetett hallani, mintha egymásközt beszélnek meg ezt az ügyet. — Aztán a néni kint állt a dobogó előtt. Ott állt félrebillent fejjel, és azt mondta.

— Ez nem igaz.

A jegyszedő nem is vette észre, ahogy folytatta:

— A fiú az ágyánál állt, és belebámult abba a megkínzott arcba. Katonaruhában volt a fiú, úgy ahogy hazajött a harcterről.

Igen, a fiúnak most már látni kellett, hogy a hírek, amelyeket a menyasszonyáról kapott, nem túloztak. Ő már nem a régi, ő már elszakadt mindentől és mindenkitől, — egy szenvedély rabja.

— Nem igaz!

A jegyszedő elhallgatott, majd kissé csodálkozva leszólt a sötétbe.

— Mi nem igaz?

Az meg belekapaszkodott a színpad szélébe. A fejét pedig akárcsak fel akarta volna tolni, mint valami batyút. — Olyat nekem ne mondjon, hogy azt a fiút nem ismerte meg! Azt még elhiszem, hogy a leveleit nem bontotta fel, de amikor ott áll az ágya előtt...

— De ugye a fiú magához térítette? — Ezt már egy férfi kérdezte.

Majd megint egy újabb hang: — És végül is kilökték azt a Waltert?

— ... aztán később mind a ketten csak nevettek az egészen!

Már többen álltak a színpad előtt. Homályos, elmosódott arcok. A dobogó szélét püffölték.

— Az esküvőt mondja el!

— Milyen esküvőt? — A jegyszedő hátradűtötte a fejét. — Nincs esküvő.

Csönd. Mélységes, döbönt csönd. Majd egy hang a terem végéből:

— Dehát, amikor a lány meggyógyul...

— Nem gyógyul meg.

— Csak nem azt akarja mondani, hogy... — Székreccsenés — a férfi előrejött.

A jegyszedő kezét zsebredugta, könyökét hátrafeszítette. Pusmogást hallott odalentről. Mintha egymás közt tárgyalnának valamit. Aztán egy éles, támadó hang:

— Én tudom, hogy nem hal meg!

— Honnan tudja? — A jegyszedő elképedve ingatta a fejét.

Ácsorogtak a széksorokban. Úgy ácsorogtak, mintha megint füttyülni és kiabálni akarnának. De csöndben voltak.

— Kérem szépen — mondta egy öreg ember —, biztos hogy ez ebben a filmben van?

Fáradt, szomorú hang. De mégis ez volt a jeladás. Ordítottak, a székeket recsegtették, mintha szét akarnák verni a mozit.

— Nem is ezt a filmet mondta el!

— Pofára ejtett bennünket...

A jegyszédőnő olyan gyenge volt, hogy egy szót se tudott szólalni. Dermedten ült, várta, hogy felrohanjanak és lerángassák a színpadról.

Csönd támadt körülötte. Majd egy-egy hang könyörögve:

— ... ugye, aztán a fiú beviszi valami kórházba?

— ... és korcsolyáznak? én láttam kint egy képet, ahol egymás karjába kapaszkodva korcsolyáznak.

Kérték, egyre csak kérték, hogy mondja el a film végét, az igazi végét.

— Mondja már!

— Mondja...

A jegyszédőnő lehetetlenül összezsugorodva ült a hatalmas, fehér vászon előtt és hallgatott.

LÁTOMÁS

Leszek én rakéta
repülök repesve
ájultan alélva
végtelen egekbe

nem álom de élmény
lesz látni csodákat
elszálllok a szélén
számtalan világnak

hol ködök pihegve
anyagot havaznak
s vetnek a hidegbe
csóvát a tavasznak

csóvákat lilákat
legyenre parancsot
s éden né mi válhat
bontanak smaragdot

gázgömbök suhognak
gőzpárák mesélnek
ámuló atomnak
szíveket veséket

szűz tüzek rőt selyme
jövőbe világít
sejtek vak sejtelve
ideget virágozik

esélyek esélye
formákról vitázhat
s épít a fehérje
dinoszauriákat

kocsonya küllője
kedvére kerenghet
irdatlan időkbe
plazmából fon embert

akkor az utolsó
lépcsőm is leválik
ez kísér a zsongó
földről fel időig

pályám már tündöklő
gyönyör és magasság
nyugtól nem nyuglódó
súlytalan szabadság

míg a fény be nem sző
lelkem fel nem issza
s leszek a Teremtő
szemében új szikra

Bittei Lajos

Egy további probléma, amelyről a második vatikáni zsinattal összefüggésben szeretnék megemlékezni, a katolikus világiakra vonatkozik. „Lai-kusoknak” is szokás őket nevezni, de ezt a kifejezést lehetőleg kerülöm, mert könnyen összerosódik értelme a „laikus” jelző más tartalmú jelentéseivel.

Ha átgondoljuk azt a mély változást, amely az egyház és a „laikus” állam-má szerveződött „laicizált” társadalom viszonyában bekövetkezett — ime mindjárt illusztrálás is az imént mondottaknak —, akkor pillanatig sem lehet kétséges előttünk, hogy minden olyan igyekezet, amely a vallási fejlődést a fölülről való kényszerítés vagy erőltetés jegyében kíváná előbbre vinni, teljesen anakronisztikus és eleve sikertelen vállalkozás. Annál is inkább, mert a sokféle külső, úgynevezett „kondicionáló” hatás közül, amelyek a mai embert érik, általában a vallási a leggyöngébb, eltérően a konstantini korszaktól, amikor különböző formákban uralkodó volt. Miként azonban legutóbb is próbáltam megvilágítani, csupán emiatt még korántsem kell nyugtalankodnunk, mert ilyen módon maga a történet követeli meg egyházunktól s teszi egyben lehetővé számára, hogy a hitet újból a maga tisztaságába állítsa vissza, abba az eredeti minőségébe, hogy a hit belső személyes szabad választáson alapszik, az egyének olyan megismétlődő döntésein, amelyekben nincs szerepük evilági érdekeknek.

Nyilvánvaló azonban, hogy ez az új történeti és szociológiai helyzet a felelősség megosztása tekintetében is módosítja az egyház életét. Ha ugyanis a modern társadalom a vallást illetően elutasít minden fölülről való befolyásolást, akkor csak a spontán tanúságtétel válthat ki nála tiszteletet, az az összhang, amelyet az evangéliumi elvek és a keresztény hívők cselekedetei között állapíthat meg. Ebben az esetben pedig elsősorban a katolikus világiak azok, akikre figyelme irányul. Következésképpen ezeket terhel a nagyobb felelősség is azért, hogy a nem-hívők miként fogják elbírálni

a kereszténység értékét és az egyház tevékenységét.

Az egyház, amely a hitterjesztés terén nem veheti számításba többé a politikai kormányzat támogatását és mindinkább, a föld egyre nagyobb részében olyan körülmények közé jut, amelyek minden látható szempontból kisebbségének minősíthetők, ma már csupán azon keresztül szolgálhatja küldetését, hogy tagjai maguk is benne vannak a társadalomban, a közjót célzó munka minden szintjén és körében. Kézenfekvő, hogy az egyház ilyen jelenlétének minőségileg igen magasnak, s amellet inkább személyesnek, mint intézményesnek és szervezetinek kell lennie. Ki kell tűnnie belőle — mint a már többször idézett *Mario Gozzini* is hangoztatja — a képviselt hit érdektelenségének és őszinteségének. Olyan magatartásra utalunk ezzel, amely nem kíván egy külön „keresztény” világot építeni a profán világ „mellé”, hanem a keresztény értékek képviselésével és tudatosításával belülről kívánja áthatni az új világot, úgy, ahogy ez a saját törvényszerűségei szerint kialakult korunkban. Ez a magatartás tehát egészen ellentétes a puszta hívő-toborzással, azzal a törekvéssel, amely mindenáron „megtéreseket” próbál felmutatni, merőben szembenáll bármiféle „keresztes hadjárat” szemlével. A múltban követett úton ugyanis, mint az egyháztörténelmi vizsgálódás meggyőzhet róla, az evangéliumi jóakarát valamiféle „szent” göggel is párosult, amely a hitvallást gyanúba keverte, hiszen ott volt a hatalom és az erő is, amely politikai kapcsolatokkal szövődött össze.

Amit ma a zsinat nyíltan feladatui tűzött ki, az egyháznak azzá a vallási, lelki és szellemi központtá való továbbbépítése, amely hitelesen sugározza a kereszténységet. S amit az egyház tagjaitól vár: a hit alázatos tanúsítása, azoknak az értékeknek megmutatása, amelyek a hívő ember számára az Istennel való kapcsolatból erednek, a mindennapi fáradhatatlan törekvés a tettek és szavak egybehangolására, igazolása annak, hogy mindenben és mindenkor a szeretetben csúcsosodó hármas erény gyakorlóiként akarnak

eljárni. Nem azt jelenti ez, hogy az egyház lemondana missziós tevékenységéről, újabb és újabb lelkek megnyeréséről. Ez is folytatódhat, de a kegyelem segítségével, annak az evangéliumi ígéretnek értelmében, amely azt mondja, hogy a „többi hozzá adatik”. Amire ma van szükség és amit el kell érni, sokkal kevésbé a külső számszerű hódítás, mint az egyházon belül a hívők személyi minőségének magasra fokozása.

*

Igy és emiatt lép elő most és még inkább holnap a katolikus világiak új felelőssége. A hosszú múltban a katolikus világiak vallási élete kimerült abban, hogy egyéni üdvösségük okából engedelmeskedtek a parancsoknak és tanácsoknak, másrészt olyan politikai, jogi és gazdasági feltételeket biztosítottak a papságnak, amelyeket ez nélkülözhetetlennek tartott akkoriban hivatása végzéséhez. Az egyházhoz való tartozás statikus „helyzet” volt, olyan adottság, amely alapján kevés igényt támasztott. Ma viszont az egyházhoz való tartozást úgy kell felfognunk, mint dinamikus jellegű választást és elhatározást, feladatok vállalását önmagunk számára és másoknak is javára, mert hiszen a jelenlegi társadalomban, amikor a papság már nem birtokosa uralkodó és befolyásoló pozícióknak, az egyház jobbra csak a katolikus világiak példaadása útján hathat az emberekre.

Nem csekély tanulságot meríthetünk abból, ami a hajdani missziós területeken ment végbe. Nem beszélve egészen kivételes esetekről, az evangélizálás feladatát általában úgy tekintették, mint ami kizárólagosan a papságot terheli. Az ott élő világiak beérték azzal, hogy védtek a hithirdetőket és anyagilag segítették őket. Az a körülmény, hogy viselkedésük kirívó módon rációfolt arra, amit a misszionáriusok hirdettek és tanítottak, egészen a legutóbbi időkig nem számított vallási botránynak. Az volt a felfogás, hogy a katolikus világinak nincs e téren semmi felelőssége, neki pedig eszébe sem jutott, hogy magatartása szerepet vihet a kereszténység elfogadásában vagy elutasításában. Az egyház természetesen tőle is megkívánta, hogy ne kövessen el bűnöket, de ha vétkezett, ez csupán az ő egyéni szám-

láját terhelte meg Isten irányában, s úgy vélték, nem érinti az egyház sorát abban az országban. És ebből a ferde felfogásból közvetlenül adódott, hogy azok a parmatosítók, akik hivatalosan katolikus világiak voltak, minden egyéb, csak nem keresztény beállítottságukkal és cselekedeteikkel minduntalan rossz hírbe hozták vagy egyenesen meghíúsították a misszionáriusok erőfeszítéseit, akiknek eredményei sehol és sohasem álltak arányban az ő személyes szentségükkel és áldozataikkal.

Ma ezt a felfogást végérvényesen el kell ejtenünk. A katolikus világiak magatartásának és ténykedésének döntő része lesz abban, hogy az egyház milyen mértékben tud megfelelni küldetésének. Az ő mulasztásai és hibái nemcsak a saját személyükre hatnak vissza, de kihatnak az evangélizálás egész menetére. Az egyéni vallásosságnak és e vallásosság mikénti gyakorlásának ma társadalmi oldala is van. Az egyéni üdvösség keresése nem merül ki többé a parancsoknak és tanácsoknak való engedelmisségben, s tegyük hozzá: még kevésbé az egyház anyagi szükségleteiről való gondoskodásban. A konstantini korszak befejeztével minden katolikus világinak „többlet” kötelessége és felelőssége támadt.

A szabályozott kereszténység idejében az egyház pozitív intézményes vonatkozások rendszerén keresztül fejezte ki jelenlétét, „fölülről” beszélt és ténykedett, mert így is meg tudta határozni a szerinte kereszténynek nyilvánítható ember és kultúra típusát. Ma nemcsak, hogy nincsenek ilyen intézményes vonatkozások, de a mai ember és kor nem is hajlandó elfogadni lelkiekben azt a fölülről való irányítást amely történetileg kifutotta magát. Ez a magyarázata annak, hogy a mai profán, szekularizált civilizációban az egyház jelenléte nem valószínűsíthető kizárólagosan a papságon át, mint ahogy ez a szabályozott kereszténység idejében volt. Ellenben mindenütt, ahol egy katolikus világi él és dolgozik, ott van jelen az egyház is: ezen a katolikus világin, az ő minőségén és képességén múlik, hogy legalább is felfigyelnek-e az ő személyén keresztül az evangéliumi üzenetre, avagy vállrándítással elhaladnak mellette. A lényeges probléma így

mindinkább az, hogy az egyház jelenlétét a modern társadalomban olyan katolikus világiakon át biztosítsa, akik gyakorlati magatartásukkal méltóan és vonzóan testesítik meg a kereszténységet. Ne feledjük, hogy a kezdeti időkben az egyház jelenléte abban és akként vált felismerhetővé, hogy a környezet meglepődött és csodálkozott a rendkívüli szereteten, amellyel a keresztények cselekvő módon viselkedtek egymás és embertársaik iránt. A megtéréseket korántsem a tanbeli viták hozták magukkal, hanem a szeretetben való bőség és az akkori társadalomban kimagasló erkölcsi többség vonzása.

Teilhard de Chardin sarkalatos tényként szögezte le, hogy csak egy nagyon szilárd és látható emberi nemesség és lelki erősség részünkről biztosíthatja a keresztény üzenet új befogadását. Igazolnunk kell, hogy mi lényegi és teljesen konkrét egységben fogjuk fel a világ haladását és a szerintünk való örök igazságot, példánk-kal és munkánkkal kell rácafolnunk arra, hogy az embernek meg kellene tagadnia Istent, csak azért, mert önmagában is meg akar állni.

Ez a Teilhard által áhított emberi nemesség és lelki szilárdság, annak megmutatása, hogy a hit semmiképpen sem gátolja a haladást, ez jelenti valójában a katolikus világiak egyházi szerepének döntő hányadát. Sokkal inkább, mint a pap számára, aki a mi szemünkben a kinyilatkoztatás őre és a szentségek érvényes kiszolgáltatója marad, bármennyire is megróhatnók egyébként emberi magatartását. Nyugodtan állíthatjuk tehát, hogy az egyháznak még soha nem kellett annyira világi híveire támaszkodnia, mint napjainkban. A papság megválása mindazoktól a pozícióktól, amelyek közben tipikusan laicizálódtak, nem egyszerűen történeti folyamat, hanem az eredményes igehirdetés szükségszerű feltétele is. Világi feladatok végzése a papság által sokban megokolt követelmény volt a múltban, ma azonban ott, ahol még fennmaradt, csupán nehézség és akadály az egyház számára. A katolikus világiak feladatának és felelősségének megnövekedése sem fér vele össze. Nem hiszem, hogy tévednének azok a katolikus gondolkodók, akik nyíltan hirdetik, hogy a modern ipari társadalom evangelizálását

vagy elvégzik a katolikus világiak vagy nem végzi el senki.

*

Mindaz, amit a katolikus világiak változott szerepéről előadtam, élenken foglalkoztatja a második vatikáni zsinat atyái is. Sok szó esett már a zsinati sajtóhivatal által rendezett nyilvános előadásokon is a „laikusok előterbe helyezéséről”, sőt némelyek még a laikusok „emancipációja” kifejezést is használták. Nem szerencsés kifejezés, mert olyan törekvés sejtethető mögötte, amely analógiát von a demokratikus mozgalmakkal, a tömegek aktív bekapcsolásával az állam életébe, vagyis az egyházzal szemben is jogkövetelésekkel szeretne előállni, ami nyilvánvalóan hiba és tévedés. A katolikus egyház ugyanis, ha a hívő ember szemével és hitével nézzük, semmiképpen sem hasonlítható az evilági társas közösségekhez. Nem kétséges benne a hatalom és a tekintély forrása, fel sem merülhet tehát kérdés-ként a katolikus világiak részvétele ennek a hatalomnak gyakorlásában. Az ő szerepük és feladatuk kizárólag az, hogy jobban igazodjanak a hithez, mélyebben átéljék és átérezzék azt az igazságot, hogy ők is „az egyház”. Nincsenek jogok, amelyeket követelhetnének.

Nem várható tehát, hogy a zsinat valamiféle „jogi státust” állapítson meg a világiak számára az egyházban, mint ahogy némelyek ezt a tervet is felvetették. Minden ilyen meghatározás csak nehézségekkel és semmi haszonnal sem járna. Általános vélemény szerint csak arról lehet szó, hogy a zsinat bővebben kifejtse a kereszttség és a bérmlás szentségének tartalmát, erősítve így annak a felelősségnek tudatát, amelyet az egyházhoz való tartozás von magával. Az a hiedelem pedig merőben tévedés, hogy a diakonátusnak az eredeti állapotba való visszaállítás, ami körül egyébként is nagy nézeteltérések vannak a zsinati atyák között, valami módon összefüggene a „laikus” problémával. A diakonátus felelevenítése esetleg hasznos vagy éppen elkerülhetetlen lehet bizonyos helyi adottságok között, hogy segítsen a papság hiányán, de a szerepására felszentelt személy már semmiképpen sem katolikus „világi”, hanem tagja a papságnak.

Hogy mi mindent jelenthet egyébként a világiak felelőssége, aláhúzzák azok a sajnálatos esetek, amikor magukat jó katolikusnak mondó hívek a formális engedelmesség ellenére nagyon is vallási jellegű kérdésekben nem engedelmeskednek az egyháznak. El kell ismerni, hogy sok esetben a hierarchia készségesebben vette tudomásul a történeti változásokat és vonta le azok következményeit, mint egyes katolikus világiak. Gondoljunk az Egyesült Államok bizonyos területeinek katolikusaira, akik annyira ragaszkodnak a faji megkülönböztetéshez, hogy vezetőik ellen a főpásztorok már többször is kénytelenek voltak nyilvánosan fellépni. Gondoljunk azokra az algériai katolikusokra, akik a Szentatyát is megvádolták, amiért nem támogatta őket gyarmatosító harcukban, hanem ellenkezően, testvériségre intette őket a mohamedánokkal. Gondoljunk Brazília és Latin-Amerika más államainak uralkodó rétegeire, amelyeknek hangadói katolikusnak állítják magukat, valójában pedig semmibe veszik püspökeik sürgetését, akik az amúgy is elkerülhetetlen szociális reformokat, elsősorban a földreformot követelik tőlük. S nem ok nélkül rőttá meg XXIII. János pápa azokat a katolikusokat, akik az egyháznak — előttünk egyenesen mérsékelt — szociális tanítását is diszkreditálják, miután legfőbb igyekezetük, hogy a valóságoságot eszközül használják fel saját társadalmi és gazdasági érdekeik védelmében. Mindezeknek az engedetlen elemeknek magatartása az egyházat igazságtalan helyzetek tűrőjének, sőt előmozdítójának színébe keveri, s végeredményben a vallás hitelessége ellen dolgozik. Érthető, ha mind nagyobb számban emelik fel szavukat zsinati atyák azért, hogy a bűnbánat szentségének kiszolgáltatásakor a gyóntató tartsa feladatának az ilyen szociális bűnök számonkérését is, s minden esetben tájékozódják a gyónók szociális magatartása felől.

*

A katolikus világiak új felelősségének kidomborodása kell, hogy módosítsa a viszonyt köztük és a papság, főleg pedig köztük és a hierarchia között. Nagyon világosan külön kell választani azt, ami lényeges az engedelmességben, és azt, ami nem lényeges.

Szakítani kell azzal a korrumpáló szokással, hogy a papság kisebb-nagyobb hányada azokat a hívőket tekinti „jó katolikusoknak”, akik viszolygást keltő mértéktelenséggel gyakorolják az engedelmesség külső megnyilvánulásait, folyton ruhákat és kezeket csókolnak, nem kezdeményeznek, mert minden indítást felülről várnak, és kínosan tartózkodnak az egyház életét illetően bármiféle kritikától. Ma persze — (főleg értelmiségi körökben) — kevesebb az ilyen világi katolikus, de típusa még mindig megtalálható. Pedig ki kellene küszöbölni ezt a típust, mert viselkedése túlzottan „klerikális” ahhoz, hogy azok, akik találkoznak vele, hiteles, szabad, személyes tanúságtételnek fogadják el és aszerint is értékeljék.

A lelki-vallási tekintély fokozatos megszabadulásának a történeti tapasztalányoktól és a világi hatalommal való összefonódástól valahogy magával kellene hoznia a katolikus világiak nagyobb lehetőségét az egyház életében felmerülő kérdések megvitatására. Alulandó párbeszédre lenne szükség a világiak és a hierarchia között, hogy a püspökök szabatosan értesüljenek és tájékozódjanak azokról a vallási, kulturális és szociális kérdésekről, amelyek a mai társadalmat és benne a katolikus híveket is foglalkoztatják. „Ez a párbeszéd éppúgy kötelesség, mint az engedelmesség” — jelentette ki Léger bíboros, Kanada primása. S hogy ez a párbeszéd gyümölcsöző legyen, szükséges, hogy a hierarchia tagjai ne elsősorban azokat a világiakat engedjék magukhoz, akikről eleve tudják, hogy feltétlen helyesléssel fogadják minden szavukat. Az igazság ugyanis az, hogy az a katolikus világi, aki csupán engedelmeskedni képes, nem tesz eleget teljes mértékben az egyház iránti kötelességének. Ma az is hozzátartozik a „jó katolikus” minőségéhez, hogy ritkán tapsol, egyáltalán nem szervilis, s tisztában van azzal, hogy a bírálat olykor a szeretet legmagasabb és legtermékenyebb megnyilatkozása. Szükséges másfelől, hogy a püspökök készségesen beszéltessek és hallgassák meg a katolikus világiakat s ne lépjék át közben tekintélyük jogos határait. Még doktrinális téren is szem előtt kell tartani, hogy a Lélek ott fúj, ahol akar, nem kizárólag a

mindenkori hierarchiában. Kölcsönös bizalom légköre kellene, ami gyakran hiányzik a papok és a világiak viszonyában, már pedig ahol nincs bizalom, ott nem alakulhat ki igazi párbeszéd sem. Ezért is fájlalhatjuk, hogy mind ez ideig oly kevésbé vonták be a katolikus világiakat a zsinat munkájába.

Az eredményes párbeszéd feltételezi azt is, hogy a tudatlan szentimentális hit, a „breton parasztasszony hite”, amiről *Pasteur* még dicsőően szólt, hitelét veszítse a mi szemünkben is. Mert teljes lehetetlenség, hogy a társadalmi emelkedés, a világi közoktatás egyre magasabb színvonala, a kultúra demokratizálódása ne hasson ki vallási térre is. Azt a katolikus világit, aki azzal hivalkodik, hogy nem tud semmit az egyházzal, de vakon hisz benne és tanításában, ma már nem tekinthetjük normális embernek. Innen a szükségessége, hogy az illetékesek felülvizsgálják a hitoktatás és a templomi szentbeszédok módszereit, amelyek meglehetősen elavultak. Szüksége mutatkozhat reformnak a szemináriumok oktatásában is. Külföldön

is sokan állítják, hogy a fiatal papok olyan felkészültséggel kezdik meg pályájukat, amely nincs összhangban a sikeres érintkezés és az ige-közvetítés mai feltételeivel; még magukkal a világi katolikusokkal is nehezen találják meg a szellemi kapcsolatot, velük szemben is nehezen használják a megfelelő nyelvet.

Amire törekednünk kell, a mentalitás, a gondolkodásmód kedvező befolyásolása egyházunk kebelén belül. Elsősorban annak a meggyőződésnek általánossá válása, hogy a kiskorúságban tartott világiak, akiket amellet vallásilag felelőtlennek is tartanak, nem sokat használnak az egyháznak. Másodszorban annak tudatosítása, hogy a pap annál hatásosabban működhet, minél szigorúbban tartja magát papi küldetéséhez, minél inkább a világiakra hagyja az egyház életébe vágó más természetű kérdések oldozgatását. Magától értetődően olyan világiakra, akik vallási nagykorúságra emelkedtek és tudatosan vállalni is tudják a felelősség tetemes részét az egyházért ebben a modern világban.

A KIS ÚT

Nincs családom, nincsenek jóbarátaim, senkim sincsen. Hivatali munkám után akár az utcán kóborlok, akár lakásomra megyek, rámszakad a magányosság érzése. Senkinek sincs rám szükség, s életemnek így alig van értelme. A vasárnapok szürke életemnek legnehezebben múló óráit jelentik. Igyekszem ugyan közbe-közbe arra is gondolni, hogy az egyház közösségének én is tagja vagyok, mégis, mintha a templomban is magányos szigeten lennék. Valahogyan véget kellene vetnem ennek az állapotnak...

„Minden probléma között, melyet a magunkra eszmélés elénk tár s melyet olykor az élet vállunkra helyez, legmélyebbé, legdrámábbá a magányosság válhat. Amidőn úgy érezzük, hogy a másokkal való érintkezésből ki vagyunk zárva, amidőn a mások után való vágyódásunk a legfőbb reménységgé s legnagyobb megszégyenüléssé válik számunkra.” *Lavelle*-nek e súlyos szavai jutnak levelének olvasásakor eszünkbe s annak a légkörnek szele csap meg, melyet *Cornelis* a „tremendum” szóval jellemez, azaz amelytől az embernek valóban félni, „remegni” kell. Egészen más ugyanis az a magányosság, melyről Ön ír, mint

például a vezeklő lelkületből önként vállalt hosszabb-rövidebb időre való félrevonulás. Utóbb ugyanis az Isten szeretetének nagy pozitívumából fakad, míg az Öné valamiféle kényszeres helyzet, amelyen változtatni akar s melyen változtatnia kell is. Igaza van tehát, amikor azt mondja, legfőbb ideje, hogy e nagy magányosságnak valahogyan véget vessen.

Mindannyian tudjuk, hogy a hét-köznapi keresztény életében a csendes, elmélkedő, magunkra eszmélő magányos óráknak megvan a jelentőségük és értékük. Az ilyen fokú társatlanságra azonban, amelyet levelében felpanaszol, már alkalmazhatjuk

az Irás szavát: „Vae soli!” — jaj a magányosoknak. A keresztény ember lelkében sohasem lehet úrrá a közöségtől teljesen elszakadó lelkület. Annak a nagyfokú elszigeteltségnek, amelyről panaszkodik, bizonyára megvan az oka is. Hogy ez micsoda — arról önmaga előtt kell számat adnia. Könnyen lehet, hogy például nem is tett soha kissé komolyabb erőfeszítést, hogy ebből az állapotból szabaduljon, hogy nem igyekszik egyáltalán leküzdeni esetleges gátlásosságát. Tán „röstelli”, hogy mások is észrevegyék: megleg, érző, baráti kézszerításra váró természete van s ebből a szemérmességéből folyik, hogy mások előtt is megközelíthetetlennek tűnik.

Természetesen, ha társaságra, barátokra vágyakozunk, lehetnek igényeink. Ezek az igények azonban nem haladhatják meg a normális mértéket. Teljesíthetetlen vágyakkal, követelményekkel a józan gondolkodás nem hozakodhat elő. Még a legrokonszenvesebb emberben is felfedezhetünk kisebb hibát, gyarlóságot. Kiben ne volna ilyen! Aki azonban kapni akar — a jelen esetben baráti érzést, társaságot —, annak adnia is kell: elnéző tapintatot, megértő s együttérző, a másik baját-gondjait is észreévó szívet. Minden meghitt emberi társaságról elmondhatjuk, hogy az számunkra örömet, felüdülést jelent, ugyanúgy azonban feladatot is ró reánk. Ez pedig a másik, a többi ember megértése, egyéniségének tisztelőben tartása, esetleg diszkrét módon történő formálása. Mindez természetszerűleg áldozatokat is követel tőlünk. Nem egyszer kell adni egocentrikus éniünknek igényeit, elképzeléseit, meg kell tanulnunk az alkalmazkodás művészetét. Az ilyen kisebb-nagyobb áldozatvállalások nélkül a magáramaradt ember sohasem válhat képessé, hogy a nem egyszer maga hibái által felépített elszigeteltség falát áttörje.

Minden, a másik ember felé való kapcsolatkeresés bizonyos hittől vezetett magatartást is feltételez. Lehetetlen volna ugyanis a másik felé lekem magányának kapuit kitárni, ha egyszersmind nem hiszek annak hűségében, őszinteségében, őnzetlenségében. Ha nem az ilyen bizalomtól éltetett lelkület vezet a társ, a barát felkutatásában, akkor magányosságomat

csak növelni fogom. Ennek a szükségesség hitnek és bizalomnak érzése nélkül a másik lelkének ajtaján történő kopogtatás hiába is vár készséges kapunyitásra. Az „én”-nek a „te” lelkében és viszont támadó rezonanciája mindkettőjük életerejét megkettőzi, a magányosság érzését pedig feloldja. Naiv és egyben veszedelmes illúzió volna ugyanis azt vélni, hogy két ember fizikai közelsége, esetleg „jólnevelt”, hűvös udvariassága bármelyikükben is feloldhatná az egyedülletnek érzését. A vigasztalanul társtalanok épp azok között találhatók leginkább, akik tévesen azt hitték, hogy társra, barátira találhatnak, ha belevetik magukat az ún. társasági élet forgatagába.

Hogy a gyakorlatibb oldaláról tekintsük problémáját, kétségtelen, hogy manapság szinte mindenki számára az esti órák alkalmasak a baráti, családi légkör kialakítására. Igaz ugyan, hogy a napi munka s a vele járó elfáradás olykor még kellemessé is teheti az esti magányos órákat. Néha a kényelmesség igénye is visszavonulásra készít minket. Ha azonban a keresztény ember nem biztosít helyet napi és életprogramjában a „szeretet cselekedeteinek”, még akkor is, ha ezeket csak némi fáradság és áldozat árán tudja olykor gyakorolni, akkor ne csodálkozzék, hogy idővel rászakad a magányosság érzése, ha azt veszi észre, hogy teljesen egyedül és társtalanul bolyong az életben. Az a béke és öröm ugyanis, mely épp a szeretet cselekedeteinek nyomán költözik a lélekbe, csakis a mások felé kitárulkozók s nem az egocentrikusoknak válik osztályrészévé.

Az Ön helyzetében el kell ugyan mondanunk, hogy az olyan ember, aki éveken át csakis magában és magának él, lassan már alig képes észrevenni, mennyi lehetőséget tartogat számára a szeretetből fakadó szolgálat lelkülete. Aligha akadhat ember, akinek közvetlen környezetében — rokonokról nem is szólva — a munkatársak, szomszédok között ne volna lehetősége a szeretet, tapintat szálaival komoly emberi kapcsolatokat szőni. A valóban magára maradt idős emberek, betegek, tanulni vágyó fiatalok, esetleg Önhöz hasonló társtalanok — mind olyan lelkek, akik segítségre, jó szóra,

érdeklődésre, baráti segítő kézre számíthatnak. Aki csak kiséssel is aktívvá teszi magányos óráit, aki nem mélabús passzivitásban várja, hogy társas lényhez illő, emberi életet élhessen, az a szeretet cselekedeteit gyakorolva igen hamar tapasztalhatja, hogy a napnak kevés már a néhány esti órája, hogy rövidke számára a vasárnapok. S ha az ilyen nem is várt látogatókat, mégis jóleső érzés töltheti el, mert őt sokfelé és örömmel várják egy-egy baráti készszoztásra, kis megbeszélésre, biztató, oktató szóra. Ismét idézhetjük *Lavelle*-t, aki találoán mondja: „Amint mások magányosságát érzékelni kezdjük, máris kezdünk elszakadni saját egyedüllétünk érzésétől.”

Mint említettük, a keresztény életben feltétlenül nagy értéket jelentenek a lélek számára a magánynak olykor önként vállalt órái. Ezekben a lélek kincseket gyűjt és a szeretet erejével telik el. Nem válhat azonban senki sem iriggyé abban az értelemben sem, hogy e gyűjtött kincsekből, a szeretet gyöngyszemeiből ne juttasson másoknak is. Aki nemcsak vár másoktól, hanem önként és szívesen ad is, aki nemcsak azt lesi, hogy merre talál egy feléje kinyújtott kezét, hanem másoknak készséggel elébe megy, a baráti kezét ő maga nyújtja előre, az a szeretet titokzatosan rezgő hullámain itt is, ott is igaz barátokra fog találni. S míg önmagából mások-

nak ad, saját maga is gazdagabbá válik.

Van azután ennek a másik ember felé való készséges közeledésnek egy egészen jelentős lelki haszna is. Ezen az úton járva ugyanis minden lélek hamarosan tapasztalhatja, hogy míg igaz szeretettel embertársai felé fordul, Istenhez, Krisztushoz való személyes kapcsolata is előnyösen alakul. Új tavasz költözhet a már hosszú idő óta magányosan küzdő lélekbe, midőn kezdi megérteni, hogy Krisztussal eddig is vallott „communio”-ja, közössége, bensőségebbé válik, ha Krisztus titokzatos testének tagjaival való kapcsolata, közössége egyre meghittebb és rendezettebb lesz. Az ilyen az Isten házában egyre inkább otthon, testvérek és barátok között fogja magát érezni, akiket mind Krisztus szeretete gyűjtött egybe.

Igaz, az első lépés az élet minden újabb szakaszán nehéz. Komoly elhatározásnak, bátorságnak lehet csak gyümölcse, hogy a társtalanságba már-már belemerevedett lélek elinduljon a szeretet útján, az igaz barátok felé. Meg kell azonban ezt az első lépést tenni, hogy utána a sok örömet jelentő folytatás következhesen. Az út végét pedig *Gabriel Marcel* szavaival jelezhetjük: „A jóbarátok egymást kézen fogva jutnak el az igaz s örök Baráthoz.”

Szennay András

NAPLÓ

A TEREMTÉS KATOLIKUS ÉRTELMEZÉSE. A teremtés — helyesebben szólva: a világ teremtett volta — súlyponti fogalom nemcsak a keresztény világnézetben, hanem általánosságban az összes teista világnézetekben (tehát a zsidó hitben és az iszlámban is). Kérdés azonban, hogy mi, hívő keresztények is, tisztán látunk-e valamennyien ebben a fontos tárgykörben, helyesen magyarázzuk-e az Isten és a világ sajátos viszonyát.

Vallásunk tanítja, hogy a tapasztalható világ — az egész anyagi mindenség — teremtmény. Ez a tétel egyáltalán nem egyértelmű azzal, hogy az anyag *semmiből* lett. Hiszen a „semmi”-ről kijelenthető legigazabb állítvány az, hogy a semmi *nincs*. Annyira nincs, hogy tárgyilag a semmi még maga magával sem azonos (legfeljebb fogalmilag; vagyis a semmiről alkotott fogalmunk azonos e fogalommal magával). Ha pedig valami nincsen, akkor nem is válhat valamivé. Ami tehát teremtődött, arról mi nem azt mondjuk, hogy a semmiből lett, hanem csak azt, hogy a semmi helyében lett. Nem is a *semmitől* lett, hanem a Teremtő elgondolásától és akaratától; ez pedig a mi szemünkben éppen nem semmi, hanem a világnál is teljesebbfokú objektív valóság. Mindezt igen jól megvilágíthatjuk egy hasonlattal, amelyet a filmvetítés világából veszünk. Az a sok minden, ami a mozivászonon nyúzsog és mozog, nem a semmiből lesz,

hanem a semmi helyén lesz: hiszen a vetítés megkezdése előtt még semmi sincs a vásznon a leendő vetítményből; de nem is a semmitől lesz, hanem a filmkockáktól és a vetítőlámpa fényétől.

Am a teremtés fogalma a mi szemléletünkben többet tartalmaz, mint az egyszeri létrehozás mozzanatát. Utóbbi ugyanis *Voltaire* és a többi deista is állítja. A deisták felfogása szerint a világ megáll a maga lábán, ha már egyszer létet kapott a Teremtőtől. Sőt — mint *Madách*-nál olvashatjuk — „év-milliókiig eljár tengelyén, míg egy kerékfogát újítani kell”; vagy mint *Voltaire* a *Candide*-ban egy török dervis szájába adja: „Ha a szultán öfelsége hajót küld Egyiptomba, törődik is ő azzal, hogyan érzik magukat hajóján az egerek!” A mi álláspontunk az, hogy ezzel szemben az emberi alkotóművész valóban magukra hagyhatja műveit, miután már a készen talált anyagban alkot, amelynek fenntartásával nem kell törődnie, a Teremtő azonban nemcsak elkezdett létet adni a mindenségnek, hanem azóta is *folytatja* a létbentartást; sőt ezenfelül gondoskodik, hogy a mindenség változásfolyamatának szakaszai értelmes sorrendben következzenek egymás után. Az előbbi technikai példával illusztrálva felfogásunkat, a moziban sem elég elkezdni a vetítést; folytatni is kell, mégpedig úgy, hogy a képek értelmes sorrendben kövessék egymást. Az anyagi mindenségnek léte is, működése is pillanatról pillanatra legalább annyira függ szerintünk a Teremtőtől, mint a mozivászon világa a filmszalagtól és a vetítőlámpától; mihelyt elszakad a film vagy kialszik a vetítőlámpa, a vetített világ is azonnal megsemmisül.

A világ teremtett voltát nem szabad összetévesztenünk azzal a mozzanattal, hogy — miként vallásunk tanítja — a teremtés véges idővel ezelőtt *kezdődött*. Ezt az utóbbi tényt különben is csak a kinyilatkoztatásból tudjuk. Ha a kinyilatkoztatás nem szólna erről, akkor világunk öröktőlvalóságát is bátran feltételezhetnők. Ez még egyáltalán nem jelentené részünkről a világ teremtett voltának kétségbevonását, mert mást jelent a Teremtőtől mindenestül függeni, és mást jelent öröktől fogva lenni. Egyik a másikat nem zárja ki. Öröktőlvaló függés is elgondolható. Ezt az elvi lehetőséget *Aquinói Szent Tamás* fejtette ki a XIII. században, hívó — de kevésbé mélyen gondolkodó — kortársainak nem csekély megrökönyödésére. Számunkra viszont már nem okoz nehézséget, hiszen tudjuk, hogy ha egy folytonos üzemű moziban tegnap is vetítettek, tegnapelőtt is és ezelőtt is, ettől még egyáltalán nem önállósul a mozivászon világa; megmarad másodlagosnak, függvénynek az elsődleges filmkockákhoz meg a vetítőlámpához képest.

Ha fizikai világképünket a termodinamika második főtételére alapozzuk, akkor a világfolyamat szükségszerűen egyirányú és megfordíthatatlan, mégpedig „leépülő” jellegű, vagyis egyre inkább megközelíti a nyugalmi végállapotot. Vannak fizikusok, akik elutasítják egy ilyen világvég gondolatát, amely egyszersmind egy hajdani kezdőállapot elfogadását is magával vonná. Feltételezik tehát, hogy ellentétes irányú, „felépítő” jellegű folyamatoknak is kell végbemenniük a világegyetemben. Ebben az esetben a világfolyamatot lényegében örök *körfolyamatnak* kellene tekintenünk. A filozófus nem szállhat vitába a fizikusokkal szakmájuk területén; ha tehát őket komolyan foglalkoztatja egy ily megoldás gondolata, akkor a filozófusnak is számolnia kell a körfolyamatok lehetőségével. A keresztény gondolkodó azonban a körfolyamatokat is elfogadhatja a teremtettség tagadása nélkül. Hiszen ha „végtelen” (önmagába visszaterő) filmszalagra egymásba átalakuló tárgyakat rajzolunk úgy, hogy az A-típusú tárgy átalakuljon B-típusúvá, a B-típusú pedig ismét A-típusúvá legyen, ezt szakadatlanul vetíthetjük anélkül, hogy a vásznon látható és átalakuló meg visszaalakuló anyag megszűnjék vetítménynek maradni. Szerintünk tehát a világ is teremtmény maradhat akkor is, ha egyirányú folyamatokban vagy körfolyamatokban éli életét.

Ugyanígy a végtelen *térbeli* kiterjedés sem ellenkezik szerintünk a teremtettség fogalmával. Ha a moziban a vetítógép távolodni kezdene a vászontól, a vásznon egyre nagyobb képet kapnánk; a határesetben végtelen nagy kiterjedésű képet, ámde ez a mérhetetlenül nagy kép továbbra is csak másodla-

gos valami marad a hozzá képest elsődleges filmkockával és a vetítőlámpáival szemben.

A kinyilatkoztatás azt is határozottan hangoztatja, hogy a teremtes Istennek szabad tette. Ennek megfelelően a mindenség teremtett volta a világ-egyetem *esetlegességét* jelenti. Ezzel mi korántsem tagadjuk, hogy a fizikai világfolyamatnak vagy a történelemnek egyes fázisai többé-kevésbé szükségszerű kapcsolatban állhatnak egymással. Nemcsak a fizika ismer szükségszerűen lezajló folyamatokat: nem egyszer az emberi életben is úgy adódik, hogy aki A-t mondott, annak B-t is kell mondania. Állítjuk ellenben, hogy az esemény sorfázisainak egymás közötti, „belső” szükségszerűsége dialektikusan, egyszerre áll fenn az egész folyamatnak a Teremtő szabad elhatározásától függő, „külső” esetlegességével. Amint a filmdráma egymást követő jeleneteinek szigorú logikája sem zárja ki, hogy ugyanakkor az egész vetítés mégis esetleges maradjon; az egész folyamat a gépész tetszésétől függ, aki bármikor félbeszakíthatja, vagy esetleg el sem indítja.

Nem egyszer hallhatjuk, hogy az úrhajósok észleléseik során sehol sem találkoztak az Istennel. Ez így van, és a világűr kutatás bármely jövőendő fókán így marad. Természetes is, hiszen mi, keresztények, magunk valljuk, hogy az Isten lényegesen más, mint a világ. Szerintünk a Teremtő *nem része* a természetnek, és nem áll benn a természet folyamataiban. Miként a vetítőgép sem látható a vásznon, noha oka az egész vetítés lehetőségének és lefolyásának.

A fizikai gondolkodás egyik újabb iránya szerint a világ anyaga térben és időben egyaránt *szaggatott* jellegű. *Heisenberg* mondja például: „Mikor egy elektron átugrik az egyik pályaszintről a másikra, közben — úgy látszik — sehol sincsen” (ti. átmeneti, közbeeső energiaszintek az energia szigorúan kvantumozott természete miatt nem fordulhatnak elő). Vetítéstechnikai hasonlatunk az ekként felfogott világfolyamatnak erre a mozzanatára is találó. A vetítő-vásznon folytonosnak látszó mozgás — mint ismeretes — valójában állomásokból tevődik össze; egy-egy kép a másodperc tört részéig áll rajta a vásznon, aztán eltűnik; az éppen kivetülő képet a következőtől mindig egy kis időköz választja el; ezekben az időközökben el is sötétül a vásznon, az előző képet már nem lehet látni, a következőt még nem. A mondott fizikai elmélet értelmében ugyanígy nem lenne szakadatlanul folytonos az anyag változásfolyamata sem. Ez pedig alkalmasan festi alá katolikus tanításunkat a teremtesről, miszerint ez nemcsak egyszeri létaadás, nem is egyszerűen állandó létben tartás, hanem inkább szüntelen újrateremtés is. (*Dávidházi Tamás*)

SÖREN KIERKEGAARD ÉS A KERESZTÉNYSÉG. Százötven esztendővel ezelőtt, 1813-ban született s mindössze 42 évet élt. Írói pályafutása viszonylag egész rövid időre, alig tíz esztendőre korlátozódott. Egyik legalaposabb ismerője s méltatója, Romano *Guardini* „az ezer lehetőség és ezer álarc emberének” nevezte. *Kierkegaard* erre kétségtelenül alapos okot is szolgáltatott. Halála után szinte elfeledték, majd évtizedek múltán, midőn „divatba jött”, akadtak, kik azzal vádolták, hogy tanítása, írói hagyatéka nem összefüggő, zárt egész. Ezt meg nem érdemelten fogták rá, miként azt *Alois Dempf* is kifejtette (*Kierkegaard's Folgen*, Leipzig 1935). Igaz ugyan, hogy nem alkotott valamiféle „rendszert”, életének volt azonban egy következetes célkitűzése: nem szűnt meg küzdeni az ellen az esztétizáló, romantikus felfogása ellen, mely az élet reális feladatainak megoldása elől a romantika ál-világába menekül. Ugyancsak *Dempf* hozza fel, hogy interpretálóinak „balszárnya” szívesen elfelejtené, hogy feltétlenül keresztény ember, „jobbbszárnya” viszont, hogy egzisztencialista gondolkodó, hogy filozófus volt. Az előbbi, tehát azt, hogy *Kierkegaard* keresztény lélek volt, józan szemlélettel nem is lehet tagadásba venni, még akkor sem, ha néhány követője szembe is került a kereszténységgel. Azt viszont, hogy valódi filozófus is volt, *Dempf* jónak látja bonckés alá venni és bizonyítani.

Puritán felfogású protestáns szülők gyermekeként nevelkedett Kopenhágában. Filozófiát és teológiát tanult, doktori értekezését a szokráteszi ironiáról írta. Egyik életrajzírója „vadon nőtt aszkétának” nevezi, aki sok tekintetben *Pascal* egyéniségére emlékeztet.

Kora ifjúságának napjaiban a német filozófiai idealizmus virágkora volt épp kibontakozóban. A szellemi életben *Fichte*, *Schelling*, *Hegel*, *Schopenhauer*, *Novalis*, *Humboldt* — hogy csak néhányat említsünk a rangosabbak közül — irányították nemcsak német nyelvterületen, hanem szerte a kontinensen. A politikai élet szintén nagy mozgásban volt: a napoleoni háborúk zúrzavara kavarta fel Európában a lelkeket. Midőn azután Kierkegaard életének legfogékonyabb éveibe érkezik, szellemi téren és a politikai kibontakozásban egyaránt mintha kissé derengeni kezdene.

Hegelnek, a „mesternek és ellenfélnek” halálakor Kierkegaard 18 éves. A nagy idealistának filozófiájában a fiatal dán a német idealizmusnak mintegy summáját kapta kézhez. Ez az idealizmus azonban ez idő tájt már a válság napjait élte. Ezt Kierkegaard maga is jól látta. Érettebb éveiben bizonyára nem kerülte el figyelmét az sem, hogy 1845-ben Newman konverziójával nyilvános hitvallást tett Krisztus és egyháza mellett. Tán e tény is közrejátszott abban az elhatározásában, hogy rövid életének végefelé a felekezeti szűk korlátok fölé kívánt emelkedni s kilépett a hivatalos dán államegyházból. Sok minden érlelődött már ekkor lelkében, melynek a földi életben való tisztázására a gyors halál nem hagyott időt. E lépését egyébként kétségtelenül siettetette a tény, hogy a dán államvallás abban az időben a szenvedést nagyra értékelő kereszténységet mindinkább a világi örömökkal való kompromisszum vallásává kívánta avatni.

Mint már említettük, Kierkegaard aránylag csak rövid ideig publikált. Első írásai, melyeket álnevén tett közzé, 1843—46. között jelentek meg, többek között az *Entweder-Oder* és a *Furcht und Zittern*. Művei szinte szeszaként hatottak, érvelését azonban — szokatlan argumentálása miatt — csak kevesen tudták igazán megérteni. Maga a nagy erudíciójú hittudós, Romano *Guardini* is gyakran hangoztatja (*Der Ausgangspunkt der Denkbewegung Sören Kierkegaards*, 1927), hogy Kierkegaardot tanulmányozni „nem könnyű olvasmány”. Valóban, ritkán találkozhatunk oly „komplikált” íróval, mint ő volt. Felvetett problémái annyira egymásba fonódnak, hogy az olvasót a tájékozódás elvesztésének veszélyével fenyegetik. Mély filozófiai és teológiai gondolatok, kritika és spekuláció, költői származás, lélektani analízis, szatíra és támadás, gúny és ömironia — ez mind együtt található egy-egy írásában. Mintegy tudatosan keresi és alkalmazza az ellenmondásokat. Nem egyszer az a látszat, hogy egy-egy tézist a későbbiek folyamán egy másik anti-tézis megdönti. A dialektikus ellenmondás iskoláját kétségtelenül „jeles”-re végezte. Hegellel mutat itt közeli rokonságot, jóllehet vele ellentétben valami kiemelkedően újat is hozott: sohasem tud elfelejtezni az emberről, akinek igaz voltát akarja szolgálni. Nem általában és elvontan beszél az emberről, hanem mindig az egyénnek, az egyes embernek egyedi egzisztenciáját tartja szem előtt. Ugyanígy gondolkodik Istenről is. Nem valamiféle elvont „istenfogalom” köti le érdeklődését, hanem az a „konkrét” Isten, aki egyszülött Fiát a földre küldte, aki Fiában az embereknek kinyilatkoztatta magát.

Ez az „alapállás” Kierkegaard kortársai előtt szinte hallatlanul „izgató” és újszerű volt. De egyszerűsége többé-kevésbé érthetetlen is maradt. Az idealizmus iskolájába járt filozófusok pedig egyszerűen naívnak minősítették a problémák ilyen felvetését.

Mindez érthetőbbé teszi, hogy halála után Kierkegaardot hosszabb időre el is feledtek. Valójában csak a mi évszázadunk „fedezte fel” s hatását a nyugati filozófiában és teológiában mindmáig szemmel kísérhetjük. A szélesebb közönséghez azonban csak interpretálói révén tudott közelebb jutni. „Kommentár” nélkül ugyanis csak kevesek képesek írásait olvasni. A közvetítők közül Theodor *Haecker*, Romano *Guardini*, Alois *Dempf* és Karl *Barth* nevét emelhetjük ki. A modern egzisztencializmus, melynek őseként többen emlegetik, gondolatvilágának lényegét nem tudta magába olvasztani s tételeihez teljesen „sajátos” magyarázatot fűzött.

Írásaiban újra és újra erős hangsúllyal emlegeti, hogy tulajdonképpen egyetlen probléma foglalkoztatja: *Hogyan válhat az ember valóban kereszténnyé?* Számára ez nem elméleti kérdés, hanem élő, testének-lelkének elevevébe

vágó probléma. Az „iskolázottan” katolikus ember esetleg félbeszakíthatná itt Kierkegaardot azzal, hogy a kérdés illetően hangsúlyozása már eleve helytelen, mivel itt elsősorban nem akaratról és cselekvésről, hanem a kegyelem működéséről van szó. Lehet, hogy Kierkegaard számára sem hangzott volna e megállapítás elfogadhatatlannak, ő azonban az a teológus, aki képtelen volt „dogmatikus” válaszokat adni. Ő mindig és mindent saját énjének, gondolatvilágának, egzisztenciális adottságainak szűrőjén keresztül tett ön maga számára elfogadhatóvá. Theodor Haeckernek szavai jutnak eszünkbe, aki szerint Kierkegaard nem művelt, a hagyományos terminológia értelmében vett teológiát és filozófiát, nála mindkettő *Kritik der Gegenwart*, korának, kora emberének kritikája volt. Sajátos módszerével kétségtelenül hatással volt a modern egzisztencializmusra és a dialektikus teológiára egyaránt. Ennek a kritikus szellemnek szülötte az a kierkegaardi megállapítás is, hogy valójában igazi keresztény módon még nem is éltek a földön, ezért van szükség — mint ezt egyik munkájának címében is kifejezésre juttatja — *Einübung im Christentum*-ra, a kereszténység „begyakorlására”.

Romano Guardini szerint életművének kulcsa a *Die Krankheit zum Tode* című műve. E „halálbavivő betegség” számára az emberi kétségbeesés ruháját ölti magára, mely kétségbeesés maga a bűn. A megsemmisítő halálnak is ez a bűn az oka. — Természetesen túl egyszerűen és sematizálva hangzik mindez. Kierkegaardnál mélyen és egyénien elemzett előadásban jutnak kifejezésre e gondolatok és súlyos szellemi vergődés útján közelítik meg a kibontakozást.

Amidőn Kierkegaard életére, munkásságára visszatekint, végső konkluzióként, mint az emberi tökéletesedés utolsó és legnagyobb értékét, az *egyszerűséget* jelöli meg az élet céljaként. Önkénytelenül is Krisztus szavaira gondolunk: „Ha meg nem változtok és nem lesztek, mint a kisgyermek, nem mentek be a mennyek országába” (Mt. 18,3). Egyszerűség és áttetszőség Kierkegaard szemében édes testvérek. Guardini azonban figyelmeztet, hogy a szavak látszólagos jelentéktelenségét figyelembe véve sem gondolhatunk itt, egy pillanatilag sem, valamiféle vallásos idillre. E kifejezéseknek különös súlyuk van, ha megfontoljuk, hogy Kierkegaard a „legkomplikáltabb” vallásos egyéniség volt azok között, akik valaha is a vallást érintő kérdésekkel foglalkoztak. S mégis, ez az izzig-vérig dialektikus gondolkodáshoz szokott ember a kibontakozás útját és célját az egyszerűségben látja. Ez az egyszerűség nála végkifejlet, melynek vezérszavai és mértéke az Isten előtt élés számbavétele, tartalma pedig a személyiségnek teljes kibontakoztatása.

A *Die Krankheit zum Tode* — Guardini szerint — „ein ungeheuerliches Buch”, iszonyatos könyv. Intenzitásában, az egzisztenciának legmélyebb gyökeréig való lehatolásban azonban egy másik műve még felül is múlja: a *Der Begriff der Angst* — a félelemről írt könyv. Az elmondottak után nem lesz meglepő, ha megállapítjuk, hogy ebben sem a „tárgyilagosan” író filozófussal találkozunk. Kierkegaard ebben a művében is mintegy „üldözőbe veszi önmagát”. Ebben is, mint minden alkotásában, „egyszerre képes szeretni és gyűlölni, támadni és védelmezni” — állapítja meg Walter Weymann-Weyhe.

Részletezőbb tanulmányban szólni kellene még Kierkegaard filozófiájának alapproblémájáról, a „mi az ember” kérdésre adott válaszáról. Ki kellene térni sajátos hit-koncepciójára, mely a „credo quia absurdum” paradoxonjának mélyebb boncolgatása. Mindezeket csak felemlítve, inkább egy, öt annyira egyéni karakterizáló vonását szeretnők még ismertetni, mely egész életére, gondolatvilágára rányomtat bélyegét. Ez pedig, melyet Romano Guardini a találó német szóval „Schwermut”-ként említ s melyet „magyarul” valamiféle veleszületett melankóliával, esetleg szomorúlelkűséggel fordíthatnánk. A „bús komorság” ugyanis többet és kevesebbet is mond s inkább orvos-pszichológiai színezetű.

De szólaltassuk meg magát Kierkegaardot. Ime néhány részlet a *Tagebücher*-ből és a *Das Gesichtspunkt für meine Wirksamkeit als Schriftsteller*-ből:

„Úgy léptem ki az életbe, hogy szellemi adottságaim és külső körülményeim minden szempontból kedvezőek voltak. Mégis... életem egyetlen pillá-

natában sem távozott el a meggyőződése: mindent el lehet érni, amit az ember akar, csak egyet nem... abból a melankóliából szabadulni, melynek átkos ígézetében éltem. Még csak nem is gondoltam rá soha, hogy győzni tudok az ellen, aminek súlyától egyetlen teljes napig sem tudtam szabadulni."

"Épp társaságból jövök, melynek valósággal lelke voltam. A tréfa csak úgy áradt számból, mindenki nevetett — és én elmentem... s főbe akartam magam lőni. Haláltól, pokoltól, mindentől el tudok vonatkoztatni, csak saját magamtól nem vagyok képes szabadulni".

"Csodálatos, hogy Isten szeretete mennyire úrrá lett rajtam... leírhatatlan, amit ő éretem tett. Egy szegény ember, aki gyermekkorá óta bús melankóliában szenved, fél saját magától: s akkor Isten jön segítségére. Megengedi, hogy csendes magányomban kisíriam magam előtte s újra csak sírjak és lelkemben megvigasztalódjam midőn arra gondolok, hogy gondja van rám. Ez jelentőséget ad ennek a fájdalmas életnek, mely majdnem hatalmába kerít. — Életem minden közvetlenség híján kezdődött, szörnyű szomorúságban indult, ... mely egy időre buba és kétségbeesésbe taszított, de mégis — emberileg szólva — inkább örült, mint bűnös volt... De megragadt az örökkévalóság s boldogan bizonyosodtam meg arról, hogy Isten mégis a szeretet, jóllehet egész életemben annyit kellett szenvednem."

E néhány szemelvény is beszédesen tanuskodik Kierkegaardnak, ennek a kora gyermekévei óta saját melankóliájának keresztjétől kínlódo embernek szenvedéseiről. Oly súlyos terhet kellett viszonylag rövid életében viselnie, mely érzékeire, ösztönvilágára, gondolataira, akaratára egyaránt ránehezedett. A melankólikus ember élettragédiája — vallja Guardini — borzalmassá éleződhet. Tévednének, akik itt bármiféle patológikus tünetre gyanakodnának. Az ösztönvilágnak, elmeállapotnak nem valamiféle elkösdösüléséről van Kierkegaardnál szó. Ellenkezöleg: a nagyon is élesen és világosan látó ember szellemi-lelki feszültségének, kielégíhetetlenségének megnyilatkozásáról. E melankólia végső gyökere — mint a legtöbb ilyen léleknel — természetesen Kierkegaardnál sem egyéb, mint a szeretet utáni vágyakozás. Kiindulhat ez elemi érzéki vágyból is, de fellendülhet egészen az Isten szeretete utáni vágyódásig. Végső megnyugvást azonban csakis az abszolút szepben és jóban, magában a Szeretetben találhatja meg. A melankólikus ember elátkozná még születését is, ha nem volna képes a bánat és szeretet lépcsőin Istenhez emelkedni. Az egyetlen gyakorlati megoldást viszont a keresztény lélek csakis a gethsemani misztériumban képes megadni. Élete mélységes titkának nyitja ugyanis, hogy Krisztus lelke is „szomorú volt mindhalálíg” (Mt. 26, 38) s mégis, a végsőkig képes volt az Atya akaratát teljesíteni, önként és szeretetből a keresztet vállára venni. A szomorúlelkű melankóliának nehéz keresztjét Kierkegaard — akarva, nem akarva — viselte, de kétségtelen, hogy Krisztus felé fordulva viselte.

Befejezésül, ha „evilági” szemmel tekintünk Kierkegaardra és munkásságára, megállapíthatjuk, hogy korát filozófiai eszméivel, a polgári társadalom kritikájával, továbbá mint mélypszichológus és valláspedagógus egyaránt megelőzte. Jelentőségét felmérni — nem könnyű feladat. Minden bizonnyal a XIX. századnak egyik jelentős és az elkövetkező század felé mutató egyénisége volt. Művei — világnézeti különbség nélkül — különféle tudományterületeken, máig is inspirálnak. (Szennay András)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. A rozsdatemető kőfallal körülvárt udvar a raktár mögött, tele ócskavassal. Itt öl meg egy segédmunkást 1962 tavaszán ifjabb Hábetler János. A segédmunkás a sógora volt. Hábetler János a rendőrségen nem vall, konokul magába zárja titkát. Van egyáltalán titka? Az író izgatja a kérdés, nyomozni kezd; kutatja a család életét, nyomról nyomra halad, tanúrol tanúra. „Kegyetlenül leír mindent”, nyersen és szókimondóan, amilyen a hőse, illetve hőseinek egyike, a gyilkosságba keveredett ifjabb Hábetler János.

Bár az ember, ahogy leírta, legszívesebben nyomban visszavonná a szót. Hős? Hősök? Ennek a regénynek nincsenek hősei. Alakjai vannak, emberei. Kis perspektívájú kisemberek, ennek a nagy világnak a forgatagában. A forgatagból jóformán semmit sem érzékelnek azon kívül, ami közvetlenül a bő-

rüket horzsolja. Fejes Endre Pascal egyik híres passzusát írta mottóul regénye elé. A gondolkodó nádról szóló szakaszt: igen, nádszál vagyunk, a legparányibb szél eltör, szétzúz, mégis fölényben vagyunk a nálunk erősebb erőkkel szemben, mert mi legalább tudjuk, hogy meghalunk. Méltóságunk a gondolatban rejlik; és az erkölcs kezdete az, hogy jól gondolkodjunk. A *Rozsdatemető* alakjai nádszálak, ki szívósabb, ki törekenyebb; ami a gondolkodást illeti, az bennük nem sokkal ér túl az elemi létszükségleteken. És ami az erkölcsöt illeti? Ha igaz van Pascalnak, aki szerint az erkölcs kiindulópontja a jó gondolkodás, akkor az alakok embrionális gondolkodási készsége egyben felelet is lehet a föltett kérdésre. Erkölcsük sem magasabb rendű, mint a gondolkodásuk.

A mottóul választott Pascal-idézet e hősökre alkalmazása természetesen önkényes. Epp úgy tekinthetnénk az író jelmondatának is, s a jó, helyes, hiteles gondolkodás követelményét az írói erkölcs alapjának. Mikor gondolkodik „jól” a művész? Alighanem akkor, ha anyagában gondolkodik; ha anyagába nem visz bele anyagától idegen törvényszerűségeket, hanem azokat bontja ki, amelyek magában az anyagban rejlének. Persze a Hábettlerék életformája, gondolkodás-, vagy nem-gondolkodásmódja nem föltétlen szükségszerűséggel vezet a fejlődés egy adott pontján rozsdatemetői gyilkosságba; ehhez a sok egybejárás körülmény mellett még ilyen kevészavú, vicsgorgó, nehézkezü, derék és vad ifjabb Hábettler János is kell, egy ilyen ütésre kész, nyers, indulatos természet. Vagy egy olyan szerencsétlen véletlen, hogy a kötekedő, zülölt Zentay az ökölcspástól úgy essék részegen a rozsdatemető géproncsai közé, hogy koponyája törjön. Ölni akart Jani? Nyilvánvaló, hogy nem akart ölni. Eppen csak ütni akart; mert a világra csupán ilyen elemi reakciói vannak: morgás, vicsgorgás, ordítás, nekirugaszkodás a munkának, válságos percekben a nagylelkű segítés és a gyermeki sírás, s a föllehívtség egy bizonyos fokán az ökölcspás. Alapjában nemes, tiszta ember, az egyetlen talpig-ember a Hábettler-gyerekek és vők és menyek népes seregében; s éppen mert a legnemesebb és legtisztább, egyben a legtehetetlenebb is: teljességgel hiányzik belőle nem ugyan az értelem, hanem a gondolkodás, a világ dolgainak földolgozása, megfejtése, s a világ dolgai fölé kerekedés a gondolkodás útján. „Némely dolgot nem értett meg a világból, ezért volt tehetetlen” — mondja róla az író.

Az akaratlan gyilkosság, melytől maga a gyilkos iszonyodik a legjobban, szintén ebből a „tehetetlenségből”, a rettentő, elemi indulatú embernek ebből a kiszolgáltatottságából származik. Számomra, megvallom, nem elég indokoltan, nem elég művészi szükségszerűséggel; ennek a kitűnő regénynek, úgy érzem, legsebezhetőbb pontja éppen ez a megoldás, ha egyáltalán annak nevezhető — és ha az író egyáltalán akart valami megoldást adni. Ifjabb Hábettler János, amikor a részegen locsogó Zentay végül Auschwitzban elpusztított szerelmére tesz célzást, vagy inkább arra, hogy a Pestről menekülő Hábettlerné egyszerűen elfelejtette magával vinni vidékre, ahol bizonyára békességben átvészelte volna kis gyermekével együtt a nehéz időket — nos, Hábettler János ekkor, a leterítő ökölcspással már-már mintha amolyan *action gratuite*-tel fölerő szívességet tenne az írónak a regény „inventio poetica”-jának, sürítő kompozíciós fogásának érdekében: mintha készségesen odanyújtana neki a zsinórt, amivel a zsák száját elkötheti.

De végtére is nem ez a fontos, és a dolgok lényegén jóformán semmit sem változtat, hogy Hábettler János, az ifjabb ölt-e vagy nem, szándékosan-e vagy véletlenségből; a dolgok lényege az, amire az írónak a rozsdatemetői gyilkosság alkalmat adott: a család élete, két nemzedék sorsa, egy korszak ötven esztendeje majdnem, úgy, ahogyan ez a Hábettler-család a maga hábettleri fokán, tudatával és ösztöneivel átélte. Azt hiszem, tévedtek, akik az írón a munkásosztály ábrázolását kérték számon, és Hábettlert elmarasztalták, mert nincs benne osztály-öntudat. De, kérдем, hogyan legyen meg benne a munkásosztály-öntudata, ha egyszer a szó valódi értelmében nem is tagja a munkásosztálynak? Fejes Endre kétségkívül nem valamilyen munkás-hóst akart ábrázolni, s aztán rosszul ábrázolta. Nem; ő nyilván éppen ezt akarta ábrázolni: ezt a létminimum alatti kispolgárt, a két háború közti korszak szociológiai szempontból szinte klasszikus „altiszt”-figuráját; hiszen a katonayiselt időseb-

bik Hábettler egyéniségében, jellemében, sorsában és — hogy figyelmes olvasóknál semmi félreértés ne eshessék — állásait tekintve is ez: altiszt, a típus minden jellegzetességével, alkalmazkodásával, kis haszonleséseivel, előnysszerzéseivel, hunyászkodásával, mindenkori konformizmusával, úgyszólván utolsó lehetéltéig. Nem, igazán nem mondható róla, hogy eszménye a munkásnak; de az író nem is akart benne semmiféle munkást rajzolni; egy közismert típust ragadott meg, és azt olyan hitelesen, olyan életszerűen ábrázolta, hogy akik az életből nem ismernek, idősebb Hábettler Jánosban tökéletes szociológiai illusztrációt kaphatnak róla.

Ki a felesége? Pék Mária, faluról Pestre került cseléd lány. Tehát itt is a hábettleri körön belül vagyunk: a polgári kispolgárság alatt élő proletár-kispolgárság világában. Nem tudom, akad-e irodalmunkban ennek a női típusnak kitűnőbb képviselője Pék Máriánál. Remekül rajzolt alak; éppen azért olyan remek, mert hiteles, sosem lépi túl saját körét, saját világát; s ez a világ volta-keppen nem más, mint kicsinyített, szegényes másolata annak a valamicskével igényesebbnek és módosabbnak, amellyel cselédsorsának állomásain megismerkedhetett. Nincs itt szó szervezettségről, osztály-öntudatról, kollektív célokról; mindezt egészen másutt kell keresni. Ennek az osztályok közötti osztállynak, ennek a jellegzetes cseléd-altiszt társadalmi konglomerátumnak a vágyai egyéni, családi vágyak: kiegyezés két osztály, fönt és lent közt, kerülése minden olyan társadalmi harcnak, amely a szerény kispolgári életszínvonal felé vezető útjukat megzavarhatná, ünnepekre jó kis brügcsei bor, terített asztal, telt gyomor — de, megkülönböztetésül az „igazi”, polgári kispolgárságtól, s a népi származás örökségeként ebben a családi életben bizonyos melegség, szívéllyesség, elzárkózás nélküli közvetlenség van; itt a bort közösen megisszák és nem savanyítják irigyen, csak-maguknak szekrény mögé dugott demizsonban, itt az ételt közösen megeszik és nem dugdossák gondosan zárt kamrákban; itt ha az egyiknek jut, jut a másiknak is. A kérdés csak az, hogy honnét jut. Hábettleréknál az altiszt, fél-cseléd családfő jóvoltából a Ludovika konyhájáról; és mert bőven jut és sokan jól laknak belőle, föl sem merül bennük a gondolat, hogy a fönnálló rend nem a lehetséges társadalmi rendek legjobbika. Ha fölmerülne, nem azok volnának, akik; nem volnának, Hábettlerék.

Mit hoz nekik az 1945-ben bekövetkezett társadalmi változás? Erre is csak azt lehet mondani: ha döntő minőségi változást hozna életükbe, nem azok volnának, akik; nem volnának Hábettlerék. A hasznót, az előnyt elfogadják, ahogy mindig minden előnyt és hasznót elfogadnak; mindent elfogadnak, és semmit nem vívnak ki; mindig mindenhez alkalmazkodnak, és semmit nem alakítanak. Gyerekeik, az egyetlen Jani kivételével, bizonyos értelemben, és *mutatis mutandis*, jellemzők rájuk. Nem, Pék Mária sosem csalta meg az urát, mint ahogy három lánya a magáét; de csökönyösen nem veszi észre, valószínűleg nem is akarja észrevenni a három lány kószálásait, mert a maga módján ő is ugyanolyan fanatikusan védi a „családot”, a család eszményét, ahogy egykor erős, nagy polgárásszonyok és nemesi nagyasszonyok védték, mikor a valóságban, a második-harmadik nemzedékben már régen szétzüllött, szétzilálódott, megsemmisült. Talán Jani is azt védi, bár tudja, hogy amit véd, voltaképpen már szét-esőben van; és talán azzal a végzetes ökölcsapással is a családon ejtett sértést torolja meg részeges sógorán.

Fejes Endre jó író; amit ábrázolni akart, azt kitűnően ábrázolta, és nem gondolom, hogy egy regényen azt kellene számon kérnünk, amit az író nem akart megírni benne. Inkább azt kell megvizsgálnunk, hogy amit akart, azt hogyan csinálta meg; szándékát sikerrel megvalósította-e, vagy kudarcot vallott-e. Fejes Endre nem akart teljes, átfogó, mindent fölölelő képet adni társadalmunk utolsó ötven esztendejéről. Ezt az egyetlen családot akarta megmutatni; s ez az egyetlen család egyben tipikus képviselője is egy társadalmi rétegnek. Amit akart, kitűnően megoldotta. És kitűnően, elgondolkodtatón a föltárt egy, jórészt a két háború közé eső társadalmi jelenséget, azt, amit mostmár tömören és szemléletesen egyszerűen hábettlerizmusnak is nevezhetünk.

Stílusa, első olvasásra úgy látszik, pusztá regisztrálás, száraz tényközlés, minden irodalmiaskodó szándék nélkül. Az is; de ebben a száraz tényközlésben

nagy figyelmetlenség volna észre nem venni a stíláriis jellemzés pompás teljesítményeit. Elég itt csak az idősebb Hábetler körülményeskedő, jellegzetesen „altisztí” fontoskodásaira utalni, vagy Pék Mária kitöréseire, melyekben az író a hangsúlyt, hangszínt is érzékeltetni tudja. Alakokat kevés szóval, néhány lényeges vonással, gesztussal kitűnően jellemez; a szűkített, hábetleri perspektívát sosem véti el; regénye alig haladja meg egy kisregény terjedelmét, de sűrítettsége folytán nagy epikus arányok emlékét hagyja az olvasóban.

Nem akarok végezetül ellentétbe kerülni saját magammal, és magam is clyasmit reklamálni az írótól, ami nem volt szándékában. Tudom, a Hábetlerrek lelki és szellemi élete nem haladhatja meg a hábetleri színvonalat, s erről a színvonalról többek között Zentay is mond egyet-mást részegségében. Nem kívánom Fejes Endrétől, hogy Hábetlereit színházba vigye, klasszikusokat olvasson velük, és miközben tūros csuszát esznek, Mozartot forgattasson a lemezjátszójukon, már amennyiben volna lemezjátszójuk. De azért talán még a Hábetlerrek lelkében is vannak mélyebb érzelmi rezdülések, fájdalmak, szenvedések és szenvedélyek; talán akadnak pillanataik, amikor kérdések rémlenek föl bennük, ha több nem, hát csak ennyi: miért? Néha, egy-egy pillanatra talán mélyebben beléjük lehetett volna világítani, jobban át lehetett volna világítani őket. Fiatal írókat rendszerint attól kell óvni, nehogy túl sokat mondanak. Fejes Endrénél, ellenkezőleg, néha azt szeretnénk, ha valamivel többet mondana.

Dehát ez a kifogás első regénynél, mert tudtommal első regénye a *Rozsdametető*, voltaképpen elismerés: nem hibát illet, hanem csak túlhajtott erényt. (Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. Kísérleti szinpad előadásaként mutatta be a miskolci Déryné Színház Mészöly Miklós: „Az ablakmosó” című színművét. Az író „burleszk-tragédiának” nevezi darabját, s ez a paradox megjelölés valami fanyar keserűséget, sőt ha úgy tetszik cinizmust ígér. Mészöly mintha azt akarná mondani vele: bármilyen véres és komoly dolgokról esik is itt majd szó, nem kell mellre szívní; nem kell igazán komolyan venni, inkább nevetni kell rajta; hiszen bármilyen tragikusnak látszik is néha patetikus kapálózásunk a világ viasszásságai ellen, valójában nevetséges, mert céltalan és értelmetlen. A világ úgy rossz, ahogy van, s ebbe bele kell nyugodni.

Nos, tagadhatatlan, hogy a darabban (vagy talán inkább mögöttesen) ott kísért egy kissé ez az attitűd is. De nem olyan döntő mértékben, hogy igazolná a furcsa alcímet. Valójában Mészöly nagyon is komolyan veszi a darabjában felvetett problémákat, láthatóan szenved miattuk, s ez így is van rendjén. Különben nem lenne költő.

Alig több, mint másfél óra hosszat tart az egy felvonásos játék előadása, mégis nehéz lenne néhány rövid mondatban összefoglalni mindazt, amiről szól. A darabnak nincs, a szó szokványos értelmében vett, reális cselekménye. Azt is mondhatnánk, hogy alakjai jelképes alakok, ha nem lenne félő, hogy ez félreértésre ad okot. „Az ablakmosó” ugyanis nem szimbolista dráma. Formanyelvével a modern stílusirányzathoz kapcsolódik. Ha pedig a magyar irodalomban keresnők a rokonságot, azonnal az „Ember tragédiája” jut eszünkbe. Annak korszerű ruhába öltöztetett kis testvére, vagy ha úgy tetszik dédunokája „Az ablakmosó”. Mint ahogy Ádám is, túl a konkrét alakon, akit megismerésig, mindig egy általános emberi magatartást vagy reakálást is képvisel, úgy képviseli Mészöly darabjának Tomija a ma emberét, ahogy annak szorongásait az író átéli. És ahogy Lucifer a Tragédiában nem az igazán démonit képviseli, hanem inkább az ember töprengő és szkeptikus énjét, úgy az itt címszereplő ablakmosó sem igazi démon (a miskolci előadásnak talán egyetlen félreértése, hogy kissé túl „ördögösre” sikerült az alakja), inkább afféle kedélyes-jovialis megtestesítője azoknak a külső erőeknek, amelyek az ember egyéni életébe, szuverénnek érzett kis világába behatolva, feldőlják azt és arra kényszerítik az embert; hogy elárulja önmagát.

Tomí és Anni, fiatal házaspár, idilli boldogságban élnek a maguk „kis világegyetemében”, amelyből kirekesztették a zavaró külvilágot. Egy vasárnap

reggel (ezt a napot a többen is inkább magukénak érzik) toppan be hozzájuk hivatalosan, kedélyes-tolakodóan, jóindulatot színlő erőszakossággal az ablakmosó és egyszeribe kifordítja sarkából ezt a nagyon is ingatag alapra épített kis világegyetemet. Vödör, létrát keres rajtuk, megzavarja a ház nyugalalmát, felzaklatja a házmesterék vasárnap reggeli pihenőjét is. A házmester a másik típust képviseli. Ő úgy védekezik, hogy pontosan tudja (és tudta mindig) a mindenkor, összes előírásokat, szabályokat és meg is tartotta őket. De kiderül, hogy ez sem segít. A külső erők betörését nem lehet kivédeni. Nem lehet kívül állni és kívül élni. A világ utánunk jön. Bűnbe kell esni s azután megtisztulva talán újra lehet kezdeni az életet a megváltozott körülmények között, felteve, hogy van értelme és át lehet menteni valamit a régi boldogságból.

Miskolcon, a bemutatót követő napon, az értelmiségi klubban vita volt a darabról, s a felszólalók általában megegyeztek abban, hogy az ablakmosó megjelenése itt elsősorban azt ábrázolja, ahogy a fasizmus betör az egyén életébe. Tény, hogy a rendezés is ebbe az irányba hajlott és a vitán jelenlévő szerző sem tiltakozott ez ellen az értelmezés ellen. Mégis úgy érzem, ez némiképp szimplifikálása a darab sokrétű mondanivalójának és problematikájának is. Hiszen az ablakmosó megjelenésének vannak bizonyos pozitív eredményei is. Például az egymásrautaltság felismerése, amit kitűnően jelképez az a jelenet, amelynek során kiderül, hogy a ház közös pincéjébe csak a házmesterék lakásán, közös padlására pedig csak Tomiék lakásán keresztül lehet eljutni. Az igaz, hogy az eddig vadidegenként egymás mellett élt emberek találkozása torzul sikerül, csak rossz szájíz hagy maga után és csupán az eddig becsült keretek felbomlását eredményezi, anélkül, hogy valami hasonlóan jót teremtené. Ebben azonban nem csak az ablakmosó a hibás, hanem az emberek is, akiknek életében megjelent.

Emberileg érthető, sőt szép és igaz, amit védenek, hiszen az embernek első feladata, hogy önmagát, a saját egyéniségét kibontakoztassa. És realis és igaz a veszély is, amely elleni védekeznek. Mégis. Valahol, valami alapvető hiánya van a világhoz való kapcsolódásuknak és ebben megint csak nem egyedül az őket körülvevő világ a hibás. Két dolog kell ahhoz, hogy ez a kapcsolódás zavartalan és emberhez méltó legyen. Értetni kell ezt a világot és szeretni. „Az ablakmosó” hősei mind a kettővel adósak maradnak.

Azt mondja egy helyen Tomi: „Én mindig féltem a mólóktól. Olyanok, mint az egérfogó. Mindig beljebb, mindig beljebb csalogatnak, hogy majd a végén — a móló végén egyszerre minden kitérül!... És akkor egyszerre vége a mólónak. Nincs tovább. Csak sötétség van és víz van. Rengeteg víz. Az ember imádkozni szeretne, hogy legalább csak egy percre nyíljon meg a sötétség. De nem történik semmi... És kulloghatunk vissza a part felé. A csoda nem adta meg magát...” Nem, a csoda nem adja meg magát egykönnyen és főleg nem annak, aki csak kívülről várja, de közben — mint a darabbeli Tomi — visszaesandit a maga alkotta „kis világegyetem” felé. A móló végén nemcsak sötétség és víz van. Ott a végtelenség is kitérül és az igazi, nagy világegyetem. Ott le kell ülni, nézni és hallgatni. És akkor egyszerre csak üzenni kezdenek a távolban reszkető csillagok és beszélni az egyhangúan csobogó hullámok. Aki megérti az üzeneteket, a hullámok szavát, annak számára egyszerre megváltoznak az emberi relációk. Minden a helyére kerül. Jelentőssé lesz, ami igazán jelentős és jelentéktelenné, ami valóban jelentéktelen. Az emberi szív azért rokona a világegyetemnek, mert éppúgy elfér benne az egész mindenség. Elférnek benne az összes többi emberek is. Csak persze az embernek el kell vesztítenie magát, hogy mindent megnyerhessen. És ettől, ettől a sötétbe ugrástól félnek „Az ablakmosó” hősei. Lehet, hogy maga az író is? Ebben sem lenne semmi csodálni való. Gyötrelmes vajdaságok között jön létre az új világ, amely jó ideje foglalkoztatja már a legnagyobb emberi szellemeket, s amelyről Teilhard de Chardin azt mondja, hogy az emberiség egységesülése fogja jellemezni. Sokszor érezzük úgy, hogy túl nagy az áldozat, amit meg kell hoznunk, túl sokat fel kell adni a saját „kis világegyetemünk”ből”, amelyről eddig azt hittük, egyedüli értelme az életünknek. És méginkább ez az érzésünk, amikor ugyanannak a tendenciának eltorzult megjelenési formáival kerülünk

szembe. Ezért kell megérezni ott a móló végén, a világot fenntartó egyetemes szeretetet, amely ott örködik legnyomasztóbb vívódásaink fölött is.

Tomiéktól azzal búcsúzik az ablakmosó, hogy egy év múlva ugyanezen a napon ismét visszajön, s ők rettegve biztatják egymást, hogy erre nem fog sor kerülni. A darabnak ez a vitathatóan optimista kicsengése művészileg indokolt lehet, még sem megnyugtató. Valahogy jobb szeretnénk, ha Tomiék és a hozzájuk hasonlóan szorongó emberek kilépnének féltékenyen őrzött kis világ-egyetemükből és őszintén megtalálva a többi ember kezét, maguk teremtenének olyan világot, amelyben nincs már mit tennie az ablakmosónak.

A miskolci Déryné Színház együttese: Pákozdy János az ablakmosó, Csiszér András — Tomi, Kun Magda — Anni, Somló Ferenc a házmester, Árvai Agnes a házmesterné szerepében, kitűnően fogta a stílusában könnyed, de mondanivalójában annál nehezebb szöveget. Láthatóan élvezték és szerették a feladat újszerűségét. Ruttkay Ottó igazgató, akinek nagy érdeme, hogy a darabot színre hozta, mint rendező is az író konzsenziális munkatársának bizonyult. Az egyetlen nem szerencsés megoldás csak az volt talán, hogy a házmester nagy monológját hangszóró mondta és a színész csak „alájátszotta” a szövegnek. Ez azt akarta kifejezni, hogy belső monológáról, töprengésről van szó. Tetszetősnek látszó ötlet, de az volt a következménye, hogy a fontos szöveg jórészt elszikkadt. A közönség mindenesetre szép és igaz irodalmi élmény emlékével távozott a színházból és tegyük még hozzá: a Déryné Színháznak méltó fővárosi vendégszereplése lenne, ha Mészöly Miklós darabját a budapesti közönségnek is bemutatná.

A Vigszínház újdonsága Marie Chase: „Barátom Harvey” című kitűnő komédiája. Ha eltekintünk a műfaji és formanyelvi, valamint az irodalmi színvonal tekintetében is kétségek nélkül fennálló különbségektől, ez a darab az előbb elemzett „Ablakmosó” ellenlábásának is tekinthető. Kiderül belőle, hogy egy szélsőségesen individualizálódott társadalomban éppen ellenkező előjelű aggodalmak és szorongások foglalkoztatják az írókat. Az ember iszonyú elmagánosodásának tragikomédiája Marie Chase darabja és a főszereplő Harvey, ez a senki által nem látható, két méter magas fehér nyúl, amely (helyesebben, aki) csak Elwood bácsi fantáziájában él, a sok kacagtató bohózat jelenet során, fokozatosan a nélkülözött emberi szeretet és megértés megrendítő szimbólumává magasodik.

Ártalmatlan, kedves, kocsmajáró bohém ez az Elwood nagybácsi, aki szörnyű egyedüllétre kárhoztatva élt együtt özvegy hugával és annak felszédült lányával, míg egy szép napon az utcán meg nem szólította őt Harvey, a nyúl. Ettől kezdve elválnak barátok lettek, Elwood bácsi mindenhova magával viszi ezt a képzeletbeli állat-tündért, elbeszélget vele, elmondja neki minden örömet és bánatát, és természetesen mindenkinek bemutatja. A két nőt halálosan idegesíti a nagybácsi bolondériája, amely miatt már vendéget sem mernek hívni a házba. Elhatározzák, hogy kigyógyíttatják és elviszik a híres pszichiáter szanatóriumába. Sok bonyodalom után (amelyek során átmenetileg a bácsi hisztériás hugát is bezárják és hidegvizes kúrával kezelik, mert őt nézik a bolondnak) odáig fejlődnek az események, hogy Elwood bácsit már-már alávetik a kigyógyító sokknak, de az asszony az utolsó pillanatban megakadályozza. Egy értelmes taxi-sofőr szavaiból döbben rá, hogy nem érne el mást, mint hogy boldogtalanná tennék Elwood bácsit. És különben is, most már nemcsak ő, de még a pszichiáter professzor is „látja” már Harveyt.

A groteszk történet kitűnő lehetőségekkel szolgál az íróknak, hogy az Amerikában divó pszichoanalízis-őrületet kifaragja, és hogy bebizonyítsa, hogy a sok szereplő: társasági hölgyek, jogtanácsosok, pszichiáterek között, még mindig Elwood bácsi a legemberibb a legnormálisabb az ő nyúlával. Amikor pedig érzelmes-komolyra fordítja a szót, az emberi megértés és szeretet utáni vágy megindítóan őszinte hangjait szólaltatja meg.

A Vigszínház együttese, Páger Antallal, Bulla Elmával és Latinovics Zoltánnal az élén ragyogó előadást produkált. A jó tempóért és a sok szellemes rendezői megoldásért Várkonyi Zoltánt illeti dicséret. A darabot Örkény István fordította hibátlanul. (Doromby Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. „Magyar művészet a két világháború között.” A koratavaszon elhunyt, kiváló Csemegi József által szerkesztett *Művészettörténet-sorozatban* — jó papíron, több mint 50 (jó klisékről nyomott) reprodukcióval illusztrálva — látott napvilágot Körner Éva, *Magyar művészet a két világháború között* című munkája. (A szerzőt — Picassóról, az 1919-es tanácsköztársaság művészetéről, napjaink nyugati művészeti jelenségeiről, Gadányi Jenőről s más kérdésekről és alkotókról frott tanulmányai alapján — eddig is a modern művészet legszakavatottabb kutatói és értői között tartottuk számon; új műve is megerősíti ezt a véleményünket.

A két háború közötti kor magyar képzőművészetének arculatát Körner előtt négy mű rajzolta meg: Kállai Ernő (Új magyar piktúra) még a 20-as évek derekán jelent meg, Genthon Istváné (Az új magyar festőművészet története) tíz esztendővel később, Kassák Lajosé (Képzőművészetünk Nagybanátolt napjainkig) és Pogány Ö. Gáboré (A magyar festészet forradalmárai) pedig közvetlenül a felszabadulás után. De — mint a címek is mutatják — (Kassáké kivételével) e művek szobrászatunkat nem tárgyalják, építészetünket pedig még Kassák sem. Körner Éva tehát — legalább is részben — üttörő, s tegyük még hozzá: kényes feladatra vállalkozott, hiszen a tárgyalt művészek többsége él és közöttünk alkot, tele nagyfokú szenzibilitással, amely még a legnagyobb tapintat mellett is akaratlan sürülést szenvedhet. A maga elé tűzött célt azonban a kis könyv végül is elérte: új szempontokat, egyéni meglátásokat nem nélkülöző összképet adott a bemutatott korról, amely útkereséseiben s kezdeményezéseiben oly változatos és izgalmas, és nagyszabású életművek kiteljesedésében oly bőtermésű volt...

Medgyessy, Egrý, Derkovits, Ferenczy Noémi, Barcsay Jenő, Borsos Miklós s még sok más kiemelkedő mester jellemzése kiválóan sikerült oldalai a könyvecskének. Érdeme az is, hogy kellő hangsúllyal szól az európai konstruktivizmus olyan vezéregyéniségeiről, mint Moholy-Nagy és Kassák. (Az elmúlt években, évtizedekben az a különös helyzet alakult ki, hogy a külföldi művészeti irodalom a legnagyobb elismerést adta meg Moholy-Nagynak, ugyanakkor pedig magyar műtörténészek teljesen „megfeledkeztek” róla. Kassákot is sokan úgy tekintik nálunk, mint kiváló költőt, aki olykor „kirándul” a képzőművészet területére, — ugyanakkor viszont Michael Seuphor *Abstrakte Malerei* című, Münchenben 1962-ben kiadott gyönyörű kiállítású könyve két reprodukciót is szűkségesnek tart közölni Kassák munkáiból.) Örülünk annak is, hogy a könyv foglalkozik oly jelentős és művészetünkbe új hangot, új szemléletet hozó művészekkel, mint Korniss, Anna Margit, Szántó Piroska, Martyn Ferenc. Az előbbi kettőről csak egészen szűk kör tud, — Szántó Piroskát és Martynt pedig a közönség inkább csak mint könyvillusztrátorokat ismeri, pedig mint festők is a kor legjobbjai között érdemelnek helyet. A fiatalabb nemzedék számára valószínűleg meglepetésként fog hatni a tiszteletnek és megbecsülésnek az a foka, amellyel Körner Éva Vajda Lajos művészetének adózik. Az újabb generáció ugyanis nem, vagy csak alig ismerheti a 30-as évek e fiatalon elhalt mesterét, akinek Magyarországon régóta nem volt kiállítása. (M. di Micheli olasz baloldali művészeti író a közelmúltban Budapesten járva, megismerkedett Vajda alkotásaival, amelyek mély benyomást gyakoroltak reá, s ennek eredményeként tanulmányt szentelt az olasz „L'Europa Letteraria” című folyóiratban a festőnek.) Vajda a magyar népművészetből, a Franciaországban tanulmányozott szürrealizmusból, szentendrei motívumokból és a görögkeleti temlom ikonjaiból nyert ösztönzésekkel olyan művészetet teremtett, amely a második világháború felé sodródó idők rettenetét, apokaliptikus döbbenetét szívet szorító erővel tudta megszólaltatni, s amely ily módon „a korkérdések éles és tiszta megfogalmazásával az össz-európai művészet élvonalába emelkedett”.

A kis könyv mindössze 70 oldalas, s a terjedelmi kötöttség magyarázza, hogy csak a leglényegesebb művészekről eshetett benne szó. Mégis sajnáljuk, hogy Vass Elemér, Farkas István, Perlrott Csaba Vilmos, Szalay Lajos (a remek grafikus), Földes Lenke szobrász s még egy-két más művész — bármily röviden említve is — nem kapott helyet a tanulmányban.

Körner Éva. rokonszenve — ez a szövegből félreérthetetlenül kitűnik — azoké, akiknek művészete a konstruktív törekvésekhez kötődik. A szerző a posztimpresszionista, „poszt-nagybányai” irányzattól és annak képviselőitől idegenkedik. S itt érkezünk el a könyvecske egyetlen lényeges sebezhető pontjához, hogy ti. egyes részei az objektivitást és a történeti szemléletet mellőzik. Berény Róbert „stílusát gyakran változtató művész, — hiányzik belőle a következetesség”, — írja Körner. Ebben sok igazság van, mégis van Berénynek jópár olyan műve, amely a legszebb magyar festmények közé tartozik, így a „Csellózó nő”, a „Kapingáló tyúk”, az „Ülő nő zöld szobában.” De nem ezek szerepelnek az illusztrációk között, hanem egy kevésbé jelentős kis/ akvarell. A késői Szőnyi „mesterséges idillt” teremtett, ugyanezekben az időkben Bernáth „az intellektuális problémákat kiküszöbölte”. Pedig Bernáth ezekben az években festette mesterműveit: a „Vénusz”-t, a „Coeliá”-t (vagy „Hegedűművésznő”), a „Reggel” című kompozíciót, a függöny mögött vetkőző női alakkal, a „Hegedű, felnyitott tokkal” című vásznat. Hogy ezekben ne lenne intellektuális tartalom, probléma? Nem hinnénk. Nagy művek ezek, sokkal szegényebbek lennének nélkülük. — *Pátzay székesfehérvári lovasszobra* — Körner meghatározása szerint — „nem mentes a herolkus póztól”. Szerintünk csupán annyi heroizmus van benne, amennyi — egy huszármélikműbe — jó ha van. Pátzay különben nem heroizáló alkat, ő az egyik legmértéktartóbb szobrászunk, — hiszen éppen ez a túlzott mértéktartása vezetett később művészete megdermedéséhez, elszürküléséhez.

Bernáthnál tényleg van hanyatlás, de nem a Körner által tárgyalt korszakban, hanem utána. Milyen folyamat zajlott le e művészeknél, — Bernáthnál, Pátzaynál? Ezt teljes őszinteséggel megírta Kállai Ernő — Vajda Lajosról szóló — „Egy festő halálára” című cikkében, „Az Ország Útja” című folyóirat 1941. évi októberi számában. Erdemes Kállai szavait idézni: „Az is jellemző művészeti életünk fáradt légkörére, hogy Vajda és általában az »absztrakt« művészet munkái elől modern művészeink közül is sokan elzárkóznak. Némelyek ezt az elzárkózást látszólag fölényes gesztussal indokolják, mondván, hogy hiszen »az ilyesmin már régen túl vagyunk«. Kivált olyanok tetszelegnek ebben az álfölényben, akik valamikor, ifjabb éveikben maguk is megközelítették a tiszta formai szerkezet és a látomásokat idéző szellemi feszültség ama fokát, melyet jobb szó hiányában »absztraktnak« szokás nevezni. Ezek a művészek idővel szellemileg engedékenyebbé, simulékonyabbá válván, a természethez többé-kevésbé közel álló ábrázolásra tértek át, és most már tünetően lebecsülik az olyan képeket, szobrokat, amelyek a forma tiszta ütemezésén, plaszticitásán és kifejező erején alapulnak. De hiszen senki sem találkozik szívesen olyan értékekkel, amikhez hasonlókat valaha maga is szorgalmazott, amiket azonban egy gyöngye percében cserbenhagyott, hogy jártabb utakon közéletűbb célok felé igazodjék.” Kállainak e kegyetlenül igazmondó szavai azonban nem szabad hogy elfedjék e művészek hanyatló korszaka előtti kétségtelen érdemeit...

Mint a fentiekből látható, Körner munkája nem annyira művészettörténeti tanulmány, mint inkább művészeti esszé, — annak azonban — egyoldalúságaival együtt is — magas színvonalú és élvezetes. Az esszé-jelleg engedetni meg azután a szerzőnek az 1945-ös korszakhatár átlépését, s már a felszabadulás után készült művek (*Gadányi, Korniss, Szabó Vladimir, Kerényi Jenő* 1948-ban készült szép női akt-szobra) felvételét a reprodukciók közé. Azonban ez esetekben talán ajánlatos lett volna — a kevésbé tájékozott olvasó kedvéért, hiszen ismeretterjesztő műről van szó — a képek keletkezési időpontjának feltüntetés. (*Dévényi Iván*)

ZENEI JEGYZETEK. (Egy házzene.) A nagyhétben két ízben is hallottuk egymás után Bach János-passióját. Előbb az Alkantari Szent Péterről elnevezett templom ének- és zenekara adta elő Bucsy László vezényletével, majd a Kapisztrán kórus és zenekar Tamás Alajos irányításával. Mindkét előadás mélyen hatolt a mű belső szövetébe s drámai erővel keltette életre Krisztus szenvedéstörténetét. A vezénylő karnagyok érdeme, hogy mindkét előadás megajándékozott a keresztény katharizis örök élményével is: a zárókórus fenségesében, összességében és világában.

Liszt Ferenc, egyik római levelében (Carl Gilléhez) említi a János passiót és élete egyik nagy mulasztásának véli, hogy a művet még sosem szólaltatta meg Weimarban. „Ó, miért nem juttatnak nekünk többször is ily nagy javakat” — írja s szívből fakadt, lelkes soraiból mindvégig érződik, hogy a János-passiót a zeneirodalom egyik kiemelkedő csúcsaként tartja számon. — Ugyan mivel magyarázhatjuk, hogy a velejéig romantikus lelkületű és ihletésű Liszt ilyen forrón tudott lelkesedni a barokk, köztudatban mindig kissé elvonatkoztatott, fenséges alkotásaiért? A válaszadásban mindenesetre segítségünkre van Bach egész életműve — gondoljunk csak a kantáták változatos, néhol csaknem romantikus érzés-effektusaira; de maga a János-passió is túllépi a barokkról alkotott kissé talán objektívizáló ítéletünket, hiszen szubjektív érzéstartalma szerint az ember istenkeresésének és istenélményének állít emléket.

Bach Istenhez vezető útja telve volt egyéni életének számtalan apró ke-servével, a mindennapok kinlódásaival. Igaz, a XVII. század végének embere még statikus képet — középkori örökség ez! — formált magának a világ felett álló Istenről, Bach művészete azonban már előre mutat a XVIII. század végére, amikor napról napra formálódott az egyén istenképe, amikor a megújuló világképben napról-napra kellett megharcolni az isteni kegyelemért és szeretetért. (Mennyire érdekes lenne ebből az aspektusból elemezni Mozart istenélményét, kivált ha a Requiem drámai kitöréseit idézzük. S éppen a Requiemben érződik a Bach-tanulmányok hatása!) — Albert Schweitzer külön katalógust állított össze Bach hangulat-festő zenei megoldásairól. Am ezek csak a műalkotás formai elemei; a mélyben ott kavarog Bach istenélményének drámaian izzó tartalma. Éppen ezt a drámaiságot kellett Bachnak adequat eszközökkel kifejeznie. S ez legötkéletesebben talán éppen a János-passióban sikerült.” Nincs Bachnak még egy munkája — mondja Bartha Dénes —, ahol ennyire sikerült volna valóság-gal a vörös izzás állapotában zenébe öntenie a bibliai passió-történet drámaiságát. „Néha-néha szinte feleslegesnek érezzük a szemlélődő, csodálatosan szép áriákat s a néphez viszonyuló korálokat. Maga Bach is a drámai képszerűsége-t állítja előtérbe, hiszen éppen a cselekmény színezésére két helyütt is ki-egészítette a passió-szöveget Máté evangéliumból vett részletekkel. (Például a Jézus halála után következő részben: „És íme, a templom kárpitja kettészaka-dát és a föld megremegett, a sziklák széthasadtak, a sírok megnyíltak és sok szentnek a teste feltámadott”.)

A szemlélődő áriák, népi korálok és drámai kórusok teljes összefogása a mindenkori karmester legnehezebb feladata. Bucsy László és Tamás Alajos itt remekeltek és kórusaikkal szerezték a legemlékezetesebb perceket. A szó-listák teljesítményén gyakran lehetett érezni, hogy nálunk nincs a Bach-sti-lusnak megbízható, élő hagyománya. A legkiérleltebb teljesítményt László Már-git, illetőleg Réti József nyújtotta. Barlay Zsuzsa is sok szép percet szerzett, de az a passió-fordítás, amelyet ő énekel, bizony megjárhatott már egy-két világháborút... A zenekarok kiegyenlítetten, szépen szóltak, bár a nagy-csütörtöki előadáson néhány „elűzés” is akadt.

(Ütőhangszerekre írt művek bemutatója.) A Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola ütő tanszakának házi hengversenyén három újdonság szerepelt. Ottó Ferenc (Ária és scerzo; Koncert ütőhangszerekre) művei és Charles Chávoz, mexikói szerző Toccataja. A kitűnően felkészült előadók talán félték az ennyi újdonságtól s ezért Ottó Koncertjéből a II. (Pastoral) és IV. tételt elhagyták. A rendkívüli, ismétlést kiváltó siker nem őket igazolta. — Ottó Ferenc művei kiváló hangszerkultúráról és komoly folklorisztikus érdeklődés-ről tanúskodnak. A szerző nyilván sokat tanulmányozta az extra-rítmusú bol-gár ütőiskolákat és ezek elemeit mesterien elegyítette magyar motívumokkal. Reméljük, hogy az ütőhangszerek összes, még lírai lehetőségeit is kihasználó művek hamarosan koncerttermeinkben is megszólalnak. A karmester-tanár Schwarzcz Oszkár és tehetséges tanítványai minden elismerést megérdemel-nek a mostani előadásért.

(Németh Gyula hengversenye.) Sok, talán túl sok temperamen-tumot juttatott a sors Németh Gyulának, ő maga pedig éppen ezért néha túl-zott intenzitással fordul a művek felé. A hallgatót gyakran zavarják végletes-

gesztusai, néha talán a zenekar egyensúlya is megbomlik, mert Németh erősen kiemeli a fúvósok dallamíveit. Mégis majd mindegyik koncertje megajándékoz valami újjal, sokszor addig rejtett szépségeket bányászik elő, máskor pedig megszabadítja a művet egy-egy nyomasztó konvenciótól. Ezt tette mostani hangversenyén Mendelssohn Olasz-szimfóniájával. A megszokott, stilizált értelmezés helyett vérbő, szinte rusztikus tolmácsolásban elevenítette meg a zeneköltő látomásait. Kétségkívül átértelmezte Mendelssohnt, éppen ezzel adott jó példát a sokszor vitatott korszerűsítésre. — Kodály Galántai táncok című szerzeményét, a múlt századi verbunkos-irodalom e nagyszerű újraélesztését viszont teljesen elhibázott dolog átértelmezi. Kodály harsonák nélküli, kis zenekarra készítette művét, amely egyébként gyermekkorra Galántán töltött éveinek emlékéit is idézi. „Híres volt akkor — írja a partitúra bevezetőjében Kodály Zoltán — a galántai banda, Mihók primás alatt. De még híresebb lehetett száz évvel ezelőtt. 1800 táján Bécsben több füzet magyar tánc jelent meg. Egyiknek címe így jelöli meg forrását: von verschiedenem Zeigeunern aus Galantha. Ma már hirmondó sem maradt belőlük”. S végül még hozzá teszi: „Hadd folytassa ez a kis mű a régi galántai hagyományt”. Nos tehát Németh Gyulának hagyományokat kellett volna követnie s nem beethoveni érzelmeket újraélnie.

Az eddig elmondottakból természetesen követhetjük, hogy karmester és zenekar jól megállta helyét Beethoven C-dúr zongoraversenyének kíséretében. A magánszólamot finom tartózkodással játszotta Dieter Zechlin. Ismételten bizonyította, hogy a hibátlan előadás mindig többet ad a közönségnek, mint az agyonértelmezett, de mellécsapkodó tolmácsolás. (Rónay László)

OLDÁS ÉS KÖTÉS. A szokatlan, az új mindig érdeklődést kelt, emóciókat vált ki. A kérdés csupán az, hogy ezekből az elsődleges benyomásokból mi marad meg bennünk, mi válik élménnyé. És ha csak egyetlen mozzanat, egyetlen villanás lobban fel bennünkben a látottak nyomán, ami képes valamilyen igazságot megvilágítani — legyen az csupán részgazság, —, a művész nem hiába alkotott. Ezek voltak az első hevenyészett gondolataim erről az új magyar filmről, melyet Lengyel József elbeszélése nyomán Jancsó Miklós rendező vitt vászonra... Azután sietve hozzátettem: a kísérletezőt mindenképpen elismerés illeti akkor is, ha egycsapásra nem tudott feljutni az Alkotás nagybütkkel írott magaslatára, ha munkáján még érződik is a laboratórium íze, a friss, desztillálatlan termék nyersesége.

Jancsó Miklós, mint mondani szokás, nagy fába vágta fejszéjét. Új formanyelvhez, jelzésrendszerhez, belső logikához nyúlt, szinte új közeget teremtett mondanivalója számára. Korát, a mai ember, a „sorsforduló” generációjának probléma-halmazát akarta kifejezni, egyetlen ember lelkivilágából az általános emberi kérdések szintjére kívánta vetíteni a lényegét, a küzdelmet, a mi belső harcunkat, tépelődésünket. Kárhoztatható-e, hogy merész kísérletében részlet-hibákat követett el, hogy apróbb buktatók elkerülték a nagy egész megvalósítására irányuló figyelmet? Nem. A kísérlet sikerült, sok mindent bizonyított pozitíve és negatíve egyaránt; tanulhat belőle maga a művész és okulhat belőle mindenki, aki a hazai filmgyártás ügyét szíven viseli... Mindezen „elmeleti” megfontolások mellett élményt, igazi katarzist nyújtott így is. Ez pedig figyelemre méltó eredménynek számít!

Oldás és kötés!... Nagyon kifejező cím. Emberi kapcsolatok feloldódása és megkötődése. A kamera az „én”, egyetlen ember lelkivilágának centrumában helyezkedik el és innen vetíti szerte pásztázó sugarait. Pókháló-finom szövedék ez a belső világ, küllői végén egy-egy tapadási ponttal. Az események azonban nem a középpont felé futnak, inkább onnan távolodnak, mintegy az ént megsokszorozva, kivetítve, hogy végül illetően tisztá képet nyerhessen önmagáról, hogy szembe nézhessen individuumának minden arculatával. Szembe kell néznie ezzel a számtalan ábrázattal, hogy a torzult vonások közül kihámozassa az embert, hogy meg lehessen a kiutat, mely a humánus fényébe vezet.

Járom Ambrus sebészorvos, tanársegéd ez az „ego”. Élete a „sikerember” tragédiája, akit csak karrierje érdekel s közben észrevétlenül elveszíti emberiségét... Mert az ember, ha célartörően önző, mindenben csak akadályt lát s főleg mindenkiben. Így jár Járom Ambrus is. Gyűlöli professzorát, aki ahelyett

hogy nyugdíjba menne, makacsul praktizál, meggátolja a fiatalabb generáció még gyorsabb érvényesülését. Magányos farkas, aki manuálitásból, egyéni kézügyességből él. Micsoda korszerűtlen figura! Manapság a műtő már szinte laboratórium, ahol a kollektíva: sebész, belgyógyász, biológus, elektrotechnikus együttműködésén múlik az operáció sikere, s nem azon, hogy valaki miként metél a bicskával!... És egy súlyos szív-műtét kapcsán, a klinikai halálból életre keltett beteg példájának nyomán halomra dől ez az elképzelés. Van még mit tanulni az öregektől... Ez a felismerés megdöbbeneti Járomot, aláássa mind emberi, mind pedig orvosi önbizalmát. Befelé fordul, hogy megkeresse a lelki bogokat és a meglazult kötéseket.

Mindenek előtt az alapkötés tartását próbálgatja: „Milyen voltam én mint medikus? Tehetséges, vagy csupán erőszakos?” A dőcenshez, a jóbaráthoz fordul ezzel a kérdéssel! A válasz mélyén cinikus megvetés vibrál: „Olyan, mint a többiek...” Zsákutca, nem lehet egérutat nyerni általa. Jöjjenek a barátok s a barátnők... A művészek műterem-világa is csupán egyetlen külső s méghozzá olyan, amelyik a nihilhez vezet. Mi közülük Járom Ambrus tépelődéséhez? Mind csak a saját problémáját rágja, utat keresnek maguk is s ezek az utak távolodó irányban futnak. És a nők? Szeretők, vagy szerető-alanyok, akik csak a pillanatot mámorát keresik, s ez olyan elizium, ahová csupán az „érdekes” férfi léphet be, az ember mindig kívülréked...

Menekülnie kellene. Kölcsönkéri a dőcens kocsiját és hazaszáguld szülőfalujába. Rég nem járt otthon, a falu képe megváltozott, átalakult, idegenné vált, mint ahogy ő is elidegenedett az egykori otthonától. Édesapja, de testvérbátyja sem vállalja, mint ahogyan ő maga sem vállalta eddig őket. Csupán a hajdani szerető nyúlna feléje, ám ez az emlék mindig kényelmetlen... az asszony kulák-származása már egyszer áthághatatlan akadálnak bizonyult... Igen, ez már nem az ő világa, innen is távoznia kell — egyedül. Éjszaka van, zuhog az eső, valaki, egy vonatról lemaradt fiatalember elebe áll. Felveszi kocsijába s visszafordul miatta. Jót tett önzetlenül, merő emberségből, „kötelességen felüli jót” — először annyi idő után. Ez az apró monnietum dönti el végül is további sorsát, ez ad erőt ahhoz, hogy a hosszú alagút sötétjéből rákanyarodhasson a napfényben fürdő hídra.

Ez lenne a film cselekménye — ennyi, semmivel sem több. Mert a darab nem „eseményekre” épül, inkább, mint már mondtuk, belül játszódik, az emberi lélek tájain. Ilyen körülmények között minden apró gesztus, minden kiejtett szó, a környezet minden tónusbeli változása, minden fény és árnyék, a kísérőzene minden akkordja roppant jelentőséggel bír. A küllöket összekötő kerestrfonalak ezek, nélkülük szétessenék a szövevény. Lássunk közülük néhányat, elemezzük szimbolikus értéküket.

A műtermi jelenetben két „betét”-film is szerepel — fiatal művészek kísérleti kisfilmjei, „maszek” alkotásai... Megdöbbenő a hatásuk. Az elsőn felakasztott, tolluktól megtisztított libák kelnek életre, szárnyaik helyén kással, villával sétálnak be a vízbe. Mik ezek a szörnyű állatok? A mesebeli sültgalambot szimbolizálják? Bár ilyesmire célzás is történik, mégis inkább a sültgalamb-fogyasztók kegyetlenségét, kíméletlen nyersségét példázzák... És a másik? Ambrus és szeretője, a más asszonya játszanak el egy különös szerelmi kettőst. Az asszony bikiniben táncol, a folyópart és egy köfal mintegy a szabadság és a megkötöttség között. Mozdulatai bujaságot sugároznak, a mámor koreográfiája ez. S egyszerre csak imakendő terül a nő vállára s felcsendül a „Kol nidre” bűnbánatra indító, szívbemarkoló dallama. A fal siratófallá változik, az oldhatatlan kötés jelentősége akkorára nő, hogy a férfi döbbenet visszariad önnön vétkes vágyaitól... Falujából hazatérőben Ambrus kocsiában felcsendül a rádióból Bartók „Cantata profana”-ja; előtte halhatatlan zene-költőnk hangján hallik az ismert népmese a kilenc szarvassá változott fiúról, akiket apjuk nem nevelt szántásra-vetésre, csak szarvasüzésre s így szarvaik miatt már nem férnek be az atyai házba... Mint ahogy Ambrus sem fér már be, túlnőtt szűkös keretein, másutt a helye.

Ebből a néhány példából is látható Jancsó reális szimbolizmusa. Jelképei egytől-egyig a főtémát motiválják, annak megértését segítik elő s távol állnak

minden öncélúságtól, eredetieskedéstől... S még valamit; a film tanulságával tanít, felkelti a figyelmet a humánus fontossága iránt anélkül, hogy lólábasan didaktikus lenne, hogy nevelési szándékát kihangsúlyozná. Az a néhány hiba, mely itt-ott zavarólag hat (például Ambrus a Hortobágyról a budai oldalra lyukad ki s onnan megy át Pestre), eltörpül jelentős újító szándéka mellett. A legnagyobb baj talán az, hogy néhol a képletes összekeveredik a valóssal s így a néző ki-kizökken abból a hangulatból, amit az ilyen „belső” cselekmény megkövetel.

Jancsónak kétségtelenül megvannak a mesterségbeli-műfajbéli külföldi elődei, ám ezek legtöbbje statikus szimbolizmust vitt vászonra, így a jelképesesség dinamikus felhasználásáért övé az úttörőt megillető elismerés. Ez az elismerés kérészet bennünk is arra, hogy őszinte szívből örvendjünk ennek a szép sikernek s elmondhassuk: Ez jó mulatság, férfimunka volt! (*Bitte Lajos*)

DUNÁNTÚLI PETŐFI-EMLEKEK NYOMÁBAN. „Künt harangoztak és megkezdődött az új év, az 1823-as — írja *Illyés Gyula* Petőfi-könyvében — s Kiskőrösön egy parasztházban megszületett a könyv Hőse”. A könyv 1936-ban jelent meg. Készülő új kiadását időszerűvé teszi a mostani, 140 éves, születési évforduló, amely erre a szerény megemlékezésre is alkalommal szolgál. Egy nyári körutazás során találkoztam váratlanul néhány kevésbé ismert, de az egészhez tartozó Petőfi-emlékkel. Szorosan a Dunántúl tájain, ahol a költő krónikása és rajongója, *Illyés Gyula* is született, s ahol *Petőfi Sándor*, az Alföld szülőtte és szerelmese többször is megfordult. Az egyik Tolna megyében bukkant fel. Ezt a megyénket jobbra csak értékes mezőgazdasági termelése és bityár-romantikát őrző múltja révén tartják számon, holott történetében az ország legváltozatosabb eseményeivel találkozhatunk. Csak ki kell mondanunk faluneveit, mint: *Kurd, Tevel, Tormás* — és a honszerző ősök korában találjuk magunkat. Utánuk *Döbrököz, Simontornya, Ozora, Kajdacs, Kölesd, Szekszárd* — hol az Anjouk középkorát, hol *Zsigmond király* lovagi világát, hol a török hódoltságot, hol a kuruckorszak és a szabadságharc emlékét idézik. *Lackfi nádor, Ozorai Pipó, Corvin János, Vak Bottyán* generális, *Béri Balogh Ádám* neve fémjelzi ezt a vidéket. De *Ozora* lángoló példája, *Wosinsky* apátur világ-híró ásatásai külön-külön és együttesen is hirdetik a kissé oblomovos provincializmushoz merülő vármegye jelentőségét és országos fontosságát. E tájak múltjába tekintve, *Turgenyev* regényeinek hangulatával találkozhatunk. Az alig néhány kilométer távolságban egymást érő kastélyokban azonban, ahol egykor kismemesi családok éltek, ma a gazdasági élet országos értékű intézményei működnek, mint a *Kajdacs és Kölesd* közé települt növénytermesztési kísérleti állomás, a Tolna megyei csemetekert, a hatalmas baromfifeltetők és traktorjavító üzemek.

Természetesen ez csak egyik tájrésze a megyének, a halmos szőlőskertekkel, a Mecsek lépcsőit jelentő tirolias hegyekkel váltakozó — „Édes Völgyeségi táj” — *Petőfi Sándor* boldog gyermekségének s ifjúságának tája, ahol először 1833 táján s végül 1845-ben járt. A *Petőfi*-versekből ismerős *Borjád*. Ez a *Borjád*, ahol a *Sass-család* birtokán a gyermek *Petőfi* boldog vakációit töltötte és ahová az ifjú költő is visszakivándorolt: az elmúlt esztendőben *Kölesd* község peremterülete lett. És *Kölesd*, a vármegye történetében annyira érdekes és fontos „Megyeházának” restaurációja során egy *Petőfi*-múzeum felállításával kívánt a költő emlékének áldozni. A „Megyeházát”, ezt a kemény falaival fölgvárként magasló nagy múltú épületet még *Corvin János* emeltette s a falu határában zajlott le a csata is, melynek eredményeképpen lemondott trónigényéről. Azt pedig, hogy *Béri Balogh Ádám* *Kölesd* határában tört a labancok: „elejének vágott, közepét bontotta...” minden iskolásgyermek tudja erre felé a kuruckori költészet szemelvényeiből. *Kölesd*et különben a falubeliek egyenrangúnak tartják a több ezer lelkes, egykori megyeszékhellyel *Simontornyával* és a *Béla király* által alapított ősi *Szekszárd*dal is. Mint mondják: „Csak azon múlt, hogy nem *Kölesd* a megyeszékhely, mert a vasútvonal építését megakadályozta a latifundiumok gazdaságpolitikája, azaz nem engedték átvágni a *Kapos, Sárvíz és Sió* pompás réteit, holott ősidők óta a *kölesdi Megyeházában*

sorozzák a járás újoncait". A falu határában emelkedik a tűzhányó vonalaira emlékeztető, bronz- és avarkori leletekben gazdag Csonthegy.

Ennek a romantikus rajzú hegynek tövénél mesélte el nekem a nyáron elhunyt, kajdacs születésű, de Borjádón lakó Deér Gyuri bácsi, hogy „ehhez a hegyhez, nemcsak mostanság, hanem száz éve is eljártak a közeli falvak fiúgyerekei, hogy megtalálják benne Attila király kincsét”. Deér Gyuri bácsi, akinek ősei a borjádi Sass család belső népéhez tartoztak, elmondta azt is, hogy a Sass fiúk is ástak a Csonthegyben, de az a híres Petőfi költő is *Sándorka* korában, amikor a sárszentlőrinci gimnáziumban tanulgatott. Ezenkívül még azt is említette Deér Gyuri bácsi, hogy „Sándorka, amikor már fiatal úr volt és híres versíró, magánosan szeretett sétálgatni a Sió partján, ahol sokáig elnézegette a gyönyörű, hosszúnyakú hattyúmadarakat, amelyek akkor még láthatók voltak a folyóban...”

Deér Gyuri bácsi kísért el Borjádra is, a Sass-kúriához, ahol márványtáblán aranybetűk hirdetik, hogy itt élt és dalolt a nagy magyar halhatatlan Petőfi Sándor 1845 nyarán. S itt írta a *Magyar nemes, A négyökrös; szekér* stb. verseit. S itt mondta Sass Erzsikének: Ne válasszunk magunknak csillagot? S ő maga lett a legfényesebb csillag a magyar égen.”

E tábla előtt lassítanak az autók és motorok. Diákok és dolgozók, falubeliek s idegenek állnak meg előtte és leveszik fejkükről a kalapot. Egyébként e márványtáblával ékített neobarok udvarházban semmikép se lakhatott Petőfi Sándor, hiszen csak a század elején épült. Legfeljebb azon a telken járhatott, amikor a borjádi Sass-család vendége volt. A Sass-család otthona Petőfi idejében egy alacsony, hosszú, istállóval és kocsiszínnel egybeépült és immár évtizedek óta gazdasági irodának használt „öreg”-ház, melynek sarkánál még látszik a *méhes*. E márványtábla nélküli *igazi* Sass-kúriának és a híres méhesnek fényképe tanuskodik majd rövidesen a kölesdi megyeház falai között berendezett Petőfi-múzeumban, a halhatatlan költő Tolna megyei vendégszolgálatáról. De idekerül még az a hasonlóképpen kedves emlék, az öreg iskolapad is, mely a sárszentlőrinci evangélikus gimnáziumban állott az 1830-es csztendők óta és amelyben még 20 év előtt olvasható volt a gyermekes faragású név: *Petrovics Sándor*. A kölesdi Petőfi-múzeum falára kerül a Kajdacs határában lévő bájos „Nyugovó” völgy képe is, ahol a népi emlékezés szerint Vak Bottyán pihenőt parancsolt krucainak s ahová borjádi tartózkodása alatt épp úgy eljárógatott Petőfi, mint a Sió partjára.

Másik dunántúli Petőfi-emlékünk, amellyel a 140 éves születési évfordulón a költőre emlékezhetünk, nem ilyen játékos, nem ilyen színes, és sokkal kevésbé számontartott. A tájrész nagyvonalúbb, romantikusabb a bájos Völgy-ségi tájnal, közismertebb is, hiszen a Csobánc, a Rezi, a Tátika, a Badacsony közelében, a Balaton s a rejtelmes szépségű Kál-medence között rejtőzik, *Kővágóórsön*. Nagyságra a falu Kölesdre emlékeztet és szintén színmagyar. Ezenkívül három néven is ismeretes a történelem során, amint *Jánabor* Lajos veszprém megyei falu- és történelemkutató írásában olvassuk. Ezek szerint az Árpád-korban, amikor még „Bulcsú vezér bölcs bírójának, Kál horkának birtokát őrizte”, *Kál-örse* volt a neve. Később Szent István király térítése idején, s mert lakói nyilvánvalóan buzgó Mária-tisztelők is voltak, *Boldogasszony-ör*s néven lett ismert. A hódoltságtól napjainkig aztán már egyszerűen Kővágóórs, hiszen századok óta ássák-vájják itt a falu értékes kincsét, a kútunó s az országban ezenkívül még csak Heves megyében előforduló kemény vörös épületkövet. Erről a kőről még azt is feljegyezhetjük, hogy ez a egyszerűen működő országos híru kővágóórsi termelőszövetkezet alaptőkéje is. ... A községi legelőterületet ugyanis a szövetkezet saját, házi kezelésben termelteti ki s így elmondhatják, hogy „a kőből is megélhetnek”, azaz annak jövedelmével segítik remek exportképes kertészetüket és baromfitelepüket. A szőlőbirtokukról nem is beszélve. Mert a híres révfülöpüri borok nagyrészt Kővágóórs birtokán teremnek, miután a kedves, közkedvelt üdülőlhely határa csak az utóbbi években lett külön tanácsal bíró önálló község, de Kővágóórs továbbra is megtartotta a Pálkövi-öböl menti partjogát és a híres ecséri szőlőket, amelyek közt most restaurálják a háromhajós, Árpád-kori Boldogasszony templomot.

Itt, e védelemre, őrségre rendelt falu házai között őriztetett meg Petőfi Sándor eddig ismeretlen családi emléke is: itt élt s itt nyugszik poraiban a halhatatlan magyar költő édesanyjának, Hruz Máriának elsőfokú unokatestvére, *Hruz Lydia*: mint „nemes és nagytudományú újhelyi Barla Mihály nagytiszteletűnek s a kövágóórsi gimnázium igazgatójának” felesége.

E nagytudományúként említett nagytiszteletű Győrből került a XVIII. század végén a kövágóórsi eklézsia és gimnázium vezetésére, felesége pedig, Hruz Lydia Kecskemétről származott ide. A nagytiszteletű korán elhalálozott, de az özvegyen maradt Hruz Lydia gyermekeivel a gyönyörű fekvésű faluban maradt, s még a XVIII. század végén felépítette azt a helyi szokásként vaskos, kemény vöröstermészkővel körülkerített, tornácos, csipkés oromzatú, balatoni fekete náddal fedett „curialis nemesi portáját”, melynek falai között vendégeskedve a benne álló 200 éves almáriumok fiókjait kutattattam. A családban hagyományként őrzött emlék: *Hruz Mária és Lydia rokonsága* az almáriumok okmányaival igazolható. De Újhelyi Barla Mihály nagytiszteletű úr özvegyének, a Kecskeméten született Hruz Lydiának dédunokái, Simonyi Ernőné és Bárány Karolin, a Balatonkenesei Gyermekeküdülő pedagógusai emlékeznek is még arra, amit édesanyjuk, nagyanyjuk mesélt, s amit azok egyenesen Hruz Lydia nagyaszonnytól hallottak, hogy „Petőfi Sándor édesanyja a Hruz-család szegényebb ágából származott s korán árvaságra jutva, a gazdagabb ágnál nevelkedett” s ott természetesen a háztartásban segédkezett, hiszen abban az időben nem volt más megélhetési lehetősége egy szegény árvalánynak, akár paraszti, akár nemesi ágyban született is... A kövágóórsi Barla-portán őrzött adatokból az is kiderül, hogy Petőfi Sándor pápai diák korában felkereste Hruz Lydiát s meglepő barátságot tartott annak fiával, Újhelyi Barla Károly későbbi soproni hites ügyvéddel is, aki a szabadságharc alatt, mint tüzérhadnagy, Klapka tábornok mellett harcolt Komáromban. Petőfi Sándor édesanyjának ma is élő kövágóórsi rokonai elmondták még, hogy egy korabeli, a költőtől kapott Petőfi-fényképet is őriztek a családban, melyet azonban a második világháború pusztításai óta sajnos nem találnak. (*Dénes Gizella*)

EGY CSANÁDI PÜSPÖK MÁTYÁS KORÁBAN. Feltűnő esemény volt a XV. század Magyarországon az előkelő és vagyonos családból származó, huszonhét éves korában püspöki székre emelt Szokoli János lemondása a főpapi méltóságról. A Szabolcs megyei gazdag és befolyásos zakoli és kisvárdai Szokoli család eredetét a Báthoriakkal közösen a Szabolcs vármegyei Szokol helységről vette. A kisvárdai előnevet csak atyja, Péter macsói bán és temesi főispán, a törökverő hadvezér, Szilágyi Mihálynak fegyvertársa kezdte használni. Anyja: Kisvárdai Potenciana. Négy fivére közül ő, a legidősebb, az egyházi pályára lépett. Egyik legrokonszenvesebb alakja történelmünknek, kinek életében vonzóan változik a fény az egyszerűséggel, a hatalom a legnagyobb lemondással.

A váradi egyházmegyébe vétette fel magát. Tanulóévei Várad aranykorára esnek; mikor Vitéz János irodalmi és művészeti gyűjtőpontjává, hírneves humanisták gyűjtőhelyévé tette; mikor iskolái jeles tanárokkal, a tudományos képzés minden eszközeivel rendelkeztek. A káptalani iskolában rendkívüli képességeinek megnyilatkozásával magára vonta a nagy főpap figyelmét, aki megtette kanonokjává. Midőn a csanádi püspökség megüresedett, Szokoli még csak a kisebb egyházi rendeket bírta és — mint említettük — csak huszonhét éves volt. Mátyás király azonban sietett őt erre a püspökségre emelni és a Szentszék-nél szorgalmazta kinevezését. Sem a király kinevező okmánya, sem a Szentszékhez intézett irata nem maradt fenn. Biztosra vehetjük azonban, hogy Mátyás király kegye emelte püspöki székbe. Az Apostoli Szentszék külső befolyás nélkül aligha nevezett volna ki az előírt kánoni kort és a papszentelést nélkülöző férfiút püspökké.

Mivel a káptalanok püspökválasztó joga megszűnt, Mátyás király korlátlanul magának követelte a főpapi kinevezéseket. Ezt azonban a Szentszék nem ismerte el. Az előző századokban a királyok csak kivételesen kérték maguknak azt a jogot, hogy a főpapok és a papság, illetve a káptalanok javaslata alapján

nevezhessenek ki püspököket. A XV. század második felében kezdték csak ezt a jogot korlátlanul gyakorolni. A pápák nem fogadták el ezt a királyi kinevezést és ez ellen úgy védekeztek, hogy a püspöki székek betöltését esetről-esetre előzően ún. reservatióval fenntartották maguknak. Szokoli kinevezése előtt a csanádi püspökség betöltését is reserválta a Szentszék. Összeütközés azonban azért is ritkán fordult elő, mert a pápák rendszerint ugyanazokat „nevezték ki”, akiket a királyok szintén ugyanazon műszóval: „kineveztek”. Így történt Szokoli kinevezetésekor is. A római kúria a királyi udvar előterjesztését teljesen figyelmen kívül hagyva, hivatkozva a reservatióra, saját hatalmából „kinevezte” csanádi püspökké. A pápai kancellária jegyzőkönyve szerint: 1466 október 27-én II. Pál pápa uralkodásának második esztendejében Szokoli (Zochel) János úr személyével betöltetett az Albert püspök elhunytával üresedésben álló csanádi egyház Magyarországon. Ugyanezen a napon a Szentszék több bullát bocsátott ki. Értesíti a kinevezésről: a káptalant, továbbá külön bullával a székváros és az egyházmegye papságát, azután a népet, a „vazallusokat”, ezenkívül a kalocsai érseket, végül Mátyás királyt. II. Pál pápa „különös kegy útján” felmenti Szokolit a korhiány alól, majd külön bullával megengedi, hogy az egyházi rendeket, az alszerpapságot, a szerpapságot és áldozópapságot folytatólagosan bármely püspöktől felvehesse, végül ugyancsak bármely püspöktől magát püspökké szenteltethesse oly módon, hogy a püspökszentelésnél még két püspök segédkezzék: e kedvezmény azonban ne csorbítsa a kalocsai érsek jogait. „Az isteni bőkezűség némelykor kegyének sok ajándékát oly módon önti ki, hogy még a kor hiányait is elviselve pótolja a hiányt az erények érdemeivel, hogy az illető a méltóságok csúcsára emelkedhessenek.” Ezek a szavak ugyan az ilyen bullák megszokott formulái, azonban Szokolinál megfeleltek a valóságnak, valamint a bulla egyéb dicsőítő kifejezései, melyekkel a pápa reményét fejezte ki: midőn a pázsfőrtől megfosztott csanádi egyház kormányzásáról Szokoli személyében kíván gondoskodni, a püspököt övező erények kimagasló ajándékai sokszorosan gyümölcsözők lesznek a csanádi egyházmegyére.

Mátyás király halála (1490. július 6.) kétségtől mélyen megrendítő hatással volt Szokolira. Mátyás királynak köszönhette Szokoli püspökké kinevezését és uralkodása alatt mindvégig élvezte kegyeit. De ha az első percben mindenki csak arra gondolt, hogy az ország mit veszített, csakhamar a trónörökléssel, a királyválasztással kellett foglalkozni. Szokoli sem vonhatta ki magát a kérdés megoldása alól. Trónkövetelőiben nem volt hiány. Ugyanis a magyar korona, melynek megszerzésére már a XIII. század vége óta a leghatalmasabb dinasztiák szüntelenül sóvárogtak, értékeiben Mátyás uralkodása alatt még jelentékenyen emelkedett. Mátyás király tudvalevően Korvin Jánost jelölte ki utódjának. Ezenkívül a Habsburg-ház: nevezetesen Miksa római király, továbbá a Jagelloházból Ulászló cseh király és öccse, János Albert herceg igényelték a magyar trónt. Szokoli úgy látszik, kezdettől fogva Ulászló mellett foglalt állást. Ama nagy vonásokból, melyek János püspököt Mátyás királyhoz bűvölték, ennek fiában egy sem volt meg. Befolyásolta Szokolit Korvin János-sal szemben a trónkövetelő házasságon kívüli származása, továbbá annak mérlegelése, hogy Magyarország elszigetelten megállani még a legnagyobb fejedelem alatt is aligha képes. Miksa római király eljátszotta kilátásait azzal, hogy örökösödési jogára hivatkozva, a nemzet királyválasztó jogát nem ismerte el. Talán a legnépszerűbb trónkövetelőnek János Albert herceg tűnt fel: tatár seregeken aratott győzelmeiért mint diadalmas hőst ünnepelték. De kiváló egyéni tulajdonságai nem pótolták azt a fogyatkozást, hogy országa nem volt és atyja halála után sem számíthatott biztosan a lengyel trónra, melynek betöltése szintén szabad választástól függött. Ezek megfontolása után Szokoli a lengyel királyi származású Ulászló cseh királytól várhatta leginkább, hogy Mátyás birodalmát összetartja és hódításaiból legalább a cseh koronához tartozó Morvaországot és Sziléziát Magyarország részére megmenti. Ez a felfogás nem-sokára túlsúlyra emelkedett. Június első napjaiban érkezett meg Szokoli a királyválasztó országgyűlésre. Ez választási „feltételeket” szerkesztett a megválasztandó király részére. Ebben többek közt követelték; hogy a király az esztendő nagyobb részét Magyarországon töltsen. Ezzel elérülták, hogy Ulászló cseh

királyra vagy Miksa római királyra gondoltak. Korvin János fegyvert ragadt, de vereséget szenvedett. Ezzel megtört és Ulászló koronázási menetében maga vitte a koronát. Ulászlónak adott ugyanis a nagy többség elsőbbséget a külföldi trónjelöltek közül. Népszerű lett „a lengyel-cseh szövetség eszméje”. Ünnepeles ülést tartott az országgyűlés a budai Szent-György-egyházban. Erre az Apostoli Szentzség és a külföldi fejedelmek követeit is meghívták. Szentmise után Nagylucsei Orbán egri püspök, nádori helytartó, mint elnök előterjesztette azt a javaslatot, hogy Ulászló cseh királyt válasszák meg Magyarország királyává. Ezt az indítványt az országgyűlés egyhanguan elfogadta és az új király fogadására küldöttséget állított össze. Ebbe beválasztották Szokolit is. Szokoli a küldöttség többi tagjaival elindult a király elé, hogy az ország határán üdvözölhessék. Ulászló ezt nem várta be, hanem a főváros felé sietett. Nagyszombat és Semp té között, Farkashidán találkoztak a királlyal. Innen bevonultak Budavarába, majd Székesfehérvárra Ulászlót királlyá koronázták.

Sem a korán elért magas méltóság, nem a dús anyagi javak, sem a pápai és királyi kegy nem boldogították Szokolit. Lelke magános elvonultságra vágott. Régóta foglalkozott a gondolattal, hogy a pálosremeték közé lép. Már IV. Sixtus pápa (1471—84) előtt feltárta szívének ezt a régi óhaját. A pápa iparkodott őt erről egyelőre lebeszélni, hasonlóképpen uralkodója és legtöbb püspök-társa. Megismételte szerzetbelépésének kérelmét VIII. Ince pápa (1484—92) előtt, de csak VI. Sándor idejében teljesült hő vágya. Miután több, mint negyedszázadon át kormányozta Szent Gellért örökségét, 54 éves korában letette az egyházfejedelmi bíbort és a diósgyőri kolostorban felvette a fehér remeteháttér. Körülbelül ugyanakkor, mikor Szokoli, mondott le Filipecz János püspök is váradi és olmützi püspökségéről, a budai prépostságról és a főkancellári méltóságról; vagyonát szétosztotta az egyházak, rokonai és barátai között, a Szentzségi Hradischon ő emeltetett. Azonban, míg a „volt váradi püspök” — mint szerzetes társai őt nevezték — ezentúl is a diplomáciai pályán működött és Ulászló király politikájának éppúgy, mint azelőtt Mátyás királyénak, elsőrangú tényezője volt: addig Szokoli János teljesen elzárkózott a világ eseményeitől és a legnagyobb alázatossággal vetette alá magát az újoncok közös gyakorlatainak. Püspöktársai élénken érezték hiányát. Midőn Budára tanácskozássra jöttek össze, kértelték: térjen vissza közéjük. A király többször megkínálta új egyházi méltósággal; Váradi érsek elhunytá után felajánlotta neki a kalocsai érsekséget. A király közbenjárására rendi előjárói sem elleneztek ennek elfogadását. Szokoli azonban mindvégig megmaradt remetének. Napjait a remeteélet szigorú szabályai szerint önmegtagadásban, lemondásban, a tudomány ápolásával a szentség hírében élte le. *(Juhász Kálmán)*

EGYHÁZI MÚLTUNK TARLOJÁRÓL. Kétségtelen, hogy korunk egyik legszembetűnőbb vonása a múltra vonatkozó emlékek ritka megbecsülése. Ismeretes, hogy műemlékeink feltárására, megóvására, sok esetben eredeti formájukban való visszaállítására már eddig számlálatlan milliókat áldoztak közületeink. Ugyanez áll régi irodalmunk maradványainak megbecsülésére is. Középkori krónikáink például, melyek eddig csak latin eredetiben, vagy legfeljebb Szabó Károly ódon, ma már nehezen élvezhető fordításában voltak hozzáférhetők, egymás után jelennek meg irodalmi értékű fordításokban és hozzá tetszetős kiállításban. Vidéki múzeumaink és megyei levéltáraink viszont a helyi történetre vonatkozó okleveleket és egyéb írott emlékeket gyűjtik össze, mentik meg az elkallódástól és teszik hozzáférhetőkké a kutatás számára. Mivel pedig ezek a gyűjtemények általában saját folyóirattal, illetve kiadványsorozattal is rendelkeznek, a helytörténeti kutatások az utolsó években soha eddig nem tapasztalt lendületnek indultak. A gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványsorozata például már a harminckettedik számnál tart. De ugyanígy említhetnők a szegedi Móra Ferenc Múzeum, vagy a zalaegerszegi Göcseji Múzeum kiadványait is.

Természetes, hogy a helyi kutatások által felszínre hozott adatok túlnyomó része helyi érdekű, de azért szép számmal vannak közöttük olyanok, melyek

országos viszonylatban is figyelmet érdemelnek. Ez az eset forog fenn annál a két jelentéktelennek látszó adaléknál is, amelyet a csanádi egyházmegye múltjának fáradhatatlan szorgalmú kutatója Juhász Kálmán, mostanában bocsátott közre. Az egyiket „Egy ismeretlen bencés apátság Szegeden” címmel az Osztrák Történeti Intézet nagykéntélyű folyóirata, a *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* (1961. 359—62. l.), a másikat „Egy délföldi hiteleshely kiadványai. Aradi regesták”, címmel a gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványainak IV. kötete közölte (Gyula, 1962.).

Az elsőben arról van szó, hogy Lőrinc garamszentbenedeki bencés apát egy birtokperből kifolyólag a Szent Miklósról nevezett szegedi bencés kolostor apátja és szerzetesei előtt esküvel bizonyítja, hogy a szóban forgó sági birtokrész mindig a garamszentbenedeki apátság jogos tulajdona volt. A dologban nem maga az ügy fontos — hiszen hasonló birtokvillongások száz- és ezerszáma fordulnak elő középkori jogéletünkben —, hanem magának az apátságnak említése. Ez ugyanis az egyetlen írásos adat, mely fennállását bizonyítja. Mivel az oklevél hitelességében nincs okunk kételkedni, el kell hinnünk, hogy Szegeden 1225-ben valóban fennállott egy bencés apátság. Mikor keletkezett, ki alapította, meddig állott fenn, nem tudjuk. De nem is fontos. Bennünket ezúttal csak az érdekel, hogy egyáltalában létezett. Mert fennállása újabb nyomatékos bizonyíték mellett, hogy a középkori Magyarország egyházi intézményekkel való ellátottság tekintetében semmivel sem maradt mögötte nyugati szomszédainak. És pedig ez a megállapítás nemcsak a Dunántúlra és a Felvidékre, hanem némi szordinóval az Alföldre is áll. Mert íme a középkori Szegeden a két ferences, egy domonkos, egy johannita és egy premontrei apácakolostor után egy bencés apátság tűnik elénk. Ebben az összefüggésben, a magában semmit sem mondó adalék valóban országos jelentőséget nyer.

Bár más szempontból, nem kevésbé értékes Juhász Kálmán másik közlése, az Aradi regesták. A dolog megértésére tudnunk kell, hogy a hiteleshelyek a magyar középkor legsajátabb alkotásai voltak. Jóllehet szigorúan egyházi vezetés alatt állottak, lényegükben mégis világi intézmények, afféle közjegyzőségek voltak, melyek hatósági megbízásból, de sok esetben magánfelek megkeresésére is közhitelű okleveleket állítottak ki. Se szeri, se száma azoknak a köz- és magánügyi, főleg birtokjogi vonatkozású ügyleteknek, melyeknek lebonyolítása a hiteleshelyekre várt. Mivel pedig a hiteleshelyek nemcsak az oklevelek kiállítására, hanem őrzésére is vállalkoztak, levéltáraikban a századok múlásában rengeteg értékes történeti anyag halmozódott fel, jobban mondva halmozódhatott volna fel, ha nem jön közbe a török hódítás. A török hódítás ugyanis szellemi téren talán még károsabb volt, mint anyagi téren. A hiteleshelyek levéltáraiban tárolt anyag nagy része is megsemmisült, illetve elkallódott. Csak az a része maradt meg, melyet idejekorán biztos helyre mentettek.

Természetes, hogy a délvideki hiteleshelyek, például az aradi és a csanádi, még nagyobb mértékben ki voltak téve a pusztulásnak. Hiszen mindkettő egyáltalán a hadak országútján feküdt. Érthető tehát, hogy megmaradt anyaguk összeböngészése és időrendbe fűzése még több munkát és veszélyeséget igényel, mint szerencsésebb helyzetben levő társaiké. Annál nagyobb elismerés illeti tehát Juhász Kálmánt, hogy nyilván sokévi előzetes gyűjtés után vállalkozott az 1552-ben megsemmisült aradi káptalani hiteleshely szétszórt anyagának összegyűjtésére és értelmes regesztákba foglalására. Alaposságának és lelkiismeretességének szemléltetésére legyen szabad annyit említenünk, hogy míg elődei közül *Karácsonyi* Jánosnak (1881) mindössze 85, *Márki Sándornak* pedig (1892) 252 káptalani kiadványt sikerült felkutatnia, nála 632-re emelkedett ez a szám.

Mivel tisztán a véletlenül fordult, melyik oklevél maradt meg, melyik semmisült meg, az eddig felkutatott anyag megközelítőleg sem elegendő csak valamennyire is kielégítő korpék megrajzolásához. Ahhoz túlságosan mozaikszerű. De a sok apró kavics között szép számmal akadnak értékesebbek is, melyeknek a társadalom, de még inkább az erkölcstörténet nyomozója jó hasznát veheti. Juhász Kálmánt mindenestre elismerés illeti, amiért közelebb segített bennünket nemzeti múltunk egy-egy parányi részletének megértéséhez és egyenletesebb megvilágításához. (*Balanyi György*)

RÁJNIS ÉS IRODALMI HARCAI. Irodalmunk régi korszakaiban ma már szinte elképzelhetetlenül nagy port vertek fel az irodalmi viták. A szellemi élet kibontakoztatása, a nyelv művelése és finomabbá tétele a legfontosabb írói feladatok közé tartozott. Kis részletproblémákat is szenvedélyes hangú apológiákkal védtek és dörgedelmes vitairatok sorozatával támadtak; több évtizedes életművekben fölfedezhetők a hosszúra nyújtott viták nyomai.

A XVIII. század második felének legkitartóbb irodalmi vitájója *Rájnis József*. *Rájnis Baróti Szabó* Dáviddal és *Révai* Miklóssal együtt az óklasszikai vagy másnéven deákos iskola egyik megalapítója. Tizenhatéves korában, mint jezsuita papnövendék külföldön tanul, és ott kezd el magyarul verselni. Gyakori áthelyezései következtében idegenben és hazájában egyaránt sokféle tájat, embert és szokást megismer, s ennek köszönheti, hogy nyelvi készsége, szöbbsége — beleértve a jellegzetes tájszólásokat is — rendkívül gazdaggá válik. Ez a korán kialakuló nyelvi fejlettség költői munkálkodásra serkenti. Főműve, *A magyar Helikonra vezérő Kalauz* tudatos és haladó programot hirdet. „Szeretem édes hazámat, s ugyanazent a magyar nyelvet is szeretem, jól tudván, mely szorosan legyen összekapcsolva akármely hazának szerencséje a maga tulajdon nyelvével.”

Nagy kár, hogy ezt a komoly tudású férfit rossz vágányra terelik az irodalommal kapcsolatos viták. Polémikus harcai egyre inkább elszakítják a líratérator jőzan felfogásától és munkatérületétől. A Kalauz kinyomtatása után rövidesen szembekerül *Ráth* Mátyással. Ráth az első magyar sajtóorgánium, a *Magyar Hirmondó* hasábjain ismerteti Rájnis művét. Cikkében tárgyilagos hangon szól a Kalauz jelentőségéről, árnyalatosan elemzi erőnyeit és hibáit, de Rájnis magabiztos, fennhéjázó előszava ellenérzést vált ki belőle.

Rájnis nem méltányolja a tárgyilagos kritikát, személyes támadásnak minősíti és sértett önértéttel vág vissza Ráthnak. „Igaz fennyen szőltam — nyilatkozik a harmadik *Hírközölőben* — azon a tudatlanokat, a felszég magyar-kákat kiparancsoltam az útból, hogy ne akadékoskodjanak... Görcsöt kereshetsz bennem, ha erős a fogad, meg is rághatod, de jobb ám néked író-tolladat rágván vagy avval fogaidat tisztogatván...”

Ez már az elműlt századok haragvő prédikátorainak kiméletlen tónusa. A modernebb szellemek az irodalom és a magyarság szempontjából károsnak tartják ezt a vagdalkozást. *Kazinczy* szerint Rájnis érdemre való tekintet nélkül legázolja azokat, akiket nem szeret. *Batsányi* Orczy Lőrinczhez írt egyik levelében „literaturát alacsonyítónak” bélyegzi ezt a vitástilust és sajnálja, hogy szép tehetségű férfiakat ilyen messzire sodorhat az indulat.

Rájnis semmi sem állíthatja meg útján. Baróti Szabóval is összeakasztja a tengelyt — *Sisakos, pajzsos, kardos Mentőírása* már a lázas indulat hiperbolikus pályáján száguld. „A ki hadi trombitáját felette dagadt pofával fűjvén, a feledékenységnak hamva alatt csaknem elaludt bosszankodásomnak tüzet felgerjesztette...” — írja egy helyen Baróti-ről. Másutt: „De szabadsággal való élest csak igaz poétákra bízhatjuk, nem pedig majmokra, kik torkukat megmetszenék a borotvával, mellyel a poéta szakállát beretválja.”

Rájnis makacsságára jellemző, hogy — bár írásaiban sokkal erősebben sérteget — Baróti Szabó elhallgatása után sem szűnik meg újabb gorombaságokat vagdalni ellenfele fejéhez.

Batsányi figyelmzetteti az elvakult vitázót, hogy tónusával, fenyegetőzései-vel nemcsak az „akadékoskodó tudóskákat” riasztja el, hanem az igazán tudós írókat is.

Rájnis erre az újabb ellenfelet veszi célba. *Apulejus tüköre* című huszonhét jelenésre tagolt vitairatában széles frontú támadást indít a radikális szellemű, jól képzett Batsányi ellen. Rájnis haragját Batsányinak egy korábban közölt Horatius-idézete lobbantja fel. Ebből az idézetből a következőket hámozza ki: Batsányi ugató kutyához hasonlítá őt, akinek koncot kell vetni, hogy elhallgasson. A vérig sértett Rájnis lankadatlan energiával ontja hatalmas tömegű vitairatát. Ellenfele leszólásában semmiféle gátat nem ismer: „szőrszálhasogató emberkérek” és „lantra néző számárnak” titulálja, aki „rugódozik”. Támadásait csak akkor szűnteti be — s ez érző lelkiültre vall —, amikor Batsányit a magyar jakobinusok ügyével kapcsolatosan lefogják. A

kortársak véleménye szerint sajnálja is Batsányit — s mint író nagyra értékeli.

Kettőjük küzdelmében világosan megmutatkozik a különbség: Batsányi vitastílusa finomabb és kifejezőbb; megalapozott kritikai felkészültséggel fejti ki álláspontját. Rájniss is logikus vitázó, de lobbanékony temperamentuma, vad indulatai a legtisztább gondolatokat is beárnyékolják. Pedig olvasottsága, nyelvésetben, irodalomban és esztétikában való jártassága kora legműveltebb férfiai közé sorolja. Hazafias érzelmei is köztudomásúak; a magyar ruha viseléséért — ez akkoriban több, mint pusztán külsőség — sokszor meggyúlik a baja aulikus érzelmű egyházi feletteseivel. Éveken át szerény kis szobában éldegél mostoha körülmények között, szinte remétel egyszerűségben. Egyik életrajzírója szerint hétszám fűtetlen szobában, köntösébe burkolva didereg és fásult ujjakkal kőrmölget pislogó mécsé mellett fél éjjeleken át. Irodalmunk szorgalmas és töretlen lelkesedéssé munkása ő; ha szenvedélyessége eltorzítja is több művét, szeme előtt mindig az a cél lebeg, hogy a magyar szellemi élet és irodalom felemelkedését szolgálja. (*Szeghalmi Elemér*)

JEGYZETLAPOK. (*A költészet veszélyei.*) A leporelló képes könyvecske, a legifjabb korosztály számára, lehetőleg olyan képekkel, vagy kép-történettel, hogy a gyermek szórakozva tanuljon belőlük és játszva gyarapítsa ismereteit. A képeket versek magyarázzák. Az irányban, mily mértékben gyarapítják a gyermekek ismereteiket leporellókból, mindeztideig nem végeztem kutatásokat. Bizonyos azonban, hogy járókában várépítésre a leporelló kiválóan alkalmas, amíg lapjaira nem szakad.

Akcio indult a műfaj megújítására: valóban instruktív képsorhoz minél kevésbé együgyű versikék írása érdekében. Magam is csatlakoztam a mozgalomhoz, már csak abból a régi meggyőződésemből következőleg is, miszerint nem a gyerekek olyan ostobák, hogy csak gügyögve lehessen velük beszélni, hanem a felnőttek ragadnak meg ostobaságukban minden alkalmat a gügyögésre. Kitaláltam hát egy leporelló-témát, mely szerint Gyurka kutyája társaságában unalmában világgá indul; útközben különféle háziállatokkal találkozik és zenekart szervez belőlük. A célzat világos: ismerje meg a gyerek a háziállatokat, sőt hangjukat is, minek következtében a zenekarban a bárány bégetett, a kecske mekegett, a csikó nyihogott, a kakas kukorékolt, a borjú pedig azt mondta: bú. Nos, ezzel a borjúval történt a baj.

Bandika kapott egy Állatzenekart; ezt fölhasználta várépítésre, mire kapott egy másodikat is. Ekkor már fölébredt benne az irodalmi érdeklődés: addig olvastatta mamájával a verseket, mígnem megtanulta őket.

Elkövetkezett az idő, mikor Bandika óvodába került. Ott aztán nem kis meglepetést keltett, mikor kezét hátrátéve bizonyos öntudattal ezt a kijelentést tette: Én vagyok a bamba borjú. Addig mondogatta, míg a meglepetésből csodálkozás, a csodálkozásból pedig enyhe méltatlankodás nem lett. Behívták a szülőket s kellő tapintattal közölték velük, hogy talán mégsem egészen helyes pedagógiai szempontból, ha gyermeküket mérgükben bamba borjúnak becézik.

A mama először nem értette a dolgot s tiltakozott: életében soha ilyet nem mondott a kisfiának. De aztán derengeni kezdett benne az Állatzenekar illetékes strófája, eképpen:

*Egy másik rét elején
álldogált egy kis tehén.
„Én vagyok a nedves orrú,
búsán bögő bamba borjú.”
„Világlátni jössz-e, Bú?” —*

és így tovább.

A félreértés tisztázódott, a szülőkről minden gyanú elhárult. Félő azonban, hogy Bandikán a történetek után rajt ragad homéri epitetonnak a Bamba Borjú. Ilyen veszélyei vannak a költészetnek. (*r. gy.*)

Felelős kiadó: **Saad Béla**

„Szenvedő lelkek”. — A tisztítóhellyel kapcsolatban, definiált egyházi tanítás csupán arra vonatkozik, hogy léteznek a halál után a léleknek egy átmeneti állapota, amely meghatározott ideig tart és amelynek célja, hogy tisztító büntetés (*poenae purgatoriae*) által Isten látására alkalmassá, felkészültté váljék. Hasonlóképpen definiált tanítás az is, hogy a földön élő hívek, engesztelő tevékenységgel (ima, szentmise-áldozat, alamizsnálkodás stb.) segíthetnek a tisztítóhelyen szenvedő lelkeknek.

Minden más, a tisztítóhellyel kapcsolatos kérdés, tehát, hogy van-e helye, hogy milyen az ott átélt szenvedés természete, jellege, a teológia számára szabad spekuláció tárgya lehet. Ugyanaz vonatkozik az Ön által felvetett kérdésre is, nevezetesen, hogy „a szenvedő lelkek mennyiben részesülhetnek az égiek (tehát az üdvözültek) segítségével?” A tisztítóhellyel kapcsolatban, a szabad kérdésekben a legelterjedtebb vélemények vannak az egyes teológusok között. Abban azonban általában megegyeznek, hogy a Krisztus misztikus testéről és a szentek egységéről szóló tanításból logikusan következik, hogy az üdvözült lelkek épp úgy közben járhatnak a szenvedő lelkek érdekében, mint mi. Sőt az a vélemény is elfogadható, hogy maguk a szenvedő lelkek is, bár önmagukon nem tudnak segíteni, miérettünk imádkozhatnak (Herder: Lexikon für Theologie und Kirche IV. 55).

A levélben írottakkal kapcsolatban, még arra is felhívjuk a figyelmét, hogy az egyház különösen óva inti a híveket attól, hogy ezekben a kérdésekben a magánkinyilatkoztatásokat felhasználják, mert azok rendszerint mégis csak a magánkinyilatkoztatásban állítólag vagy valóban részesülőnek, vagy korának teológiai színvonalát tükrözik (Denzinger 938).

Vallástörténet. — Konfucius a latinított neve Kung Fu-cse kínai gondolkodónak. Kínaiul a neve azt jelenti: Kung mester. Kr. e. 551-ben született és Kr. e. 479-ben halt meg. A róla elnevezett tanítás nem vallás, hanem állam- és erkölcsstan, bár ez utóbbit isteni szankciók támasztják alá. Kínában Kr. e. 1122-től 225-ig a Csu dinasztia uralkodott. Konfucius idejében a feudális urak garázdálkodása miatt válságba került a birodalom és széthullás fenyegette. Ezt a folyamatot akarta megállítani Kung-mester, azzal, hogy az ősi erkölcsökhöz való visszatérést és a császár isteni tekintélyének helyreállítását hirdette. Tanításában az égről, mint gondolkozó lényről beszél, aki már az ősi időkben öt kötelesség-csoportot írt elő az emberek számára. Ezek: a szülő és gyermek szeretete, az uralkodó igazságossága és az alattvalók hűsége, a férj és feleség közötti kötelesség, a rangkülönbség fiatalok és öregek között, a barátok iránti hűség. Konfucius szerint a birodalom fennmaradása vagy széthullása az uralkodó magatartásától függ, de a népnek is gyakorolnia kell az erőnyek, különösen a családi életét, Tanácsolta végül az isteneknek és szellemeknek bemutatandó áldozatot, valamint az ősök kultuszát. Mindebből világos, hogy a konfucianizmus, nem vallás a szó transzcendens értelmében, hanem az állam-rezon által diktált, célszerű erkölcsi rendszer, amelynek elsődleges célja a monarchia fennmaradásának biztosítása és a császári tekintély megóvása volt. Ez természetesen nem zárja ki, hogy tanításai több helyen egybe eshetnek a természetes erkölcs követelményeivel.

Plebános. — Ötletét — hogy plebáni múzeumot akar létesíteni — csak helyeselni lehet. Arra a kérdésre viszont, hogy mi minden való ilyen gyűjteménybe, csak egy egész tanulmánnyal tudnánk kimerítő feleletet adni. Röviden abban foglalhatnánk össze a lényegét: minden tárgyi emlék beletartozik, ami bármilyen kapcsolatban van a templom, a plebánia, az egyházközség múltjával, a hívek múltbeli vallásos életével. Csupán példaként és jellemzésül említünk néhányat a számba jöhető emlékek közül: a templomból kikerült szobrok, képek, használati tárgyak, feszületek, körmeneti kereszték, lobogók, ereklyetartók, fogadalmi ajándékok (votumok) régi plebánosok, templomalapítók, káplánok, kántorok, sekrestyések képei és emléktárgyai, egykori jámbor társulatok, test-

vérületek szabályzatai, iratai, pecsétjei, zászlói. Rengeteg anyagot tud szolgáltatni a nép hajdani vallásos élete is. Ilyenek: imakönyvek, vallásos ponyva, zarándokemlékek — búcsúfia —, búcsúvezetők, előimádkozók kézzel frott imád-ság- és énekgyűjteményei ünnepi, esküvői, gyász öltözetek. Ha összegyűjtötte a hozzáférhető anyagot, szívesen szolgálunk szakember címével, aki segítségére lesz az értékelés, selejtezés és rendezés munkájában.

T. E. Budapest. — Érdeklődik, hogy milyen ókeresztény legendával kapcsolatos a „Legio fulminata” (villámütött légió) elnevezés, amellyel olvasmányai során találkozott. Valójában nem kimondottan keresztény legendáról van szó. Kr. u. 174-ben, Marcus Aurelius uralkodása alatt történt, hogy a római tizenkettedik légiót, amely a kvádokkal állt harcban, vízhiány miatt a teljes megsemmisülés fenyegette. A kilátástalan helyzetben egy hirtelen jött hatalmas zivatar mentette meg őket. A villámok csapkodása elijesztette az ellenséget, a bőséges eső pedig a régen nélkülözött vízről gondoskodott. Az eseményt Marcus Aurelius császárnak a római Piazza Colonnán álló emlékoszlópa is megőrökíti, de beszámol róla több ókori történetíró is. A pogány Dio Cassius egy pogány istenségnek tulajdonítja a „csodát”, míg Apollinaris és Tertullianus azt írják, hogy a légióban szolgáló keresztény katonák imádságának volt köszönhető. Altlólág ennek az eseménynek hatására szüntette volna meg Marcus Aurelius a keresztények üldözését. Erre azonban semmiféle történelmi bizonyíték nincs.

K. J. Pécs. — Olvasónk több ízben találkozott a Vigiliában az „irenizmus” kifejezéssel. Szeretné tudni annak pontos értelmét. A teológiai irodalom általában a nagy vallásszakadást követő időszak második fázisát nevezi így, amikor a szenvedélyes vitát a megértés keresése váltotta fel. A szándék különösen a XVII. századtól vált egyre erősebbé, de szószólója volt már Erasmus is, aki a keresztények egységének létrehozása érdekében azt javasolta, hogy a vitás tanok számát a minimumra csökkentsék. Az irenizmuson ma a más vallásúakhoz való türelmes és megértő közeledést értjük. Amennyiben arra irányul, hogy az ellenséges és elfogult magatartás feladásával igyekszünk megismerni és megérteni az ellenfél felfogását, azt komolyan vesszük és a megismerteket a saját teológiánkban is hasznosítjuk, az irenizmus katolikus szempontból elfogadható és helyeselhető. Relativista és modernista változatát azonban, amely a lényeges tanok közötti különbségek elmosására törekszik, a Humani generis enciklika kifejezetten elítélte.

Diáklány. — Kérdezi, hogy honnan ered a Mene-tek-el-fáresz kifejezés és pontosan mit jelent? A szavak történetét az ószövegségi szentírás mondja el Dániel jóvendölésében. A leírás szerint Baltazár (az arám szövegben Belsasszár) babiloni király udvari embereivel dőzsölt és ennek során előhozatta a jeruzsálemi templomból elhurcolt szent edényeket. Erre egy emberi ujj rejtélyes szöveget írt fel a falra, amelyet a király udvari varázslói és jóvendőmondói nem tudtak megfejteni. A király anyja tanácsára Dánielt hívatta maga elé, aki megfejtette a feliratot, amely az arámi szövegben így hangzik: „Mene, mene, tek-el ufarszin”. A szavak pontos értelmét a nyelvészek különféle képpen magyarázzák de nagyjából megegyeznek abban, hogy számlálást, mérlegelést, és felosztást jelentenek. Dániel is így értelmezi őket. Azt mondja: „A dolog értelme pedig ez: Mene: megszámlálta az Isten országotat és véget vetett neki. Tekel: meg-mért téged a mérlegen és könnyűnek talált. Faresz: elosztotta országotat és a médeknek meg a perzsáknak adta.” A méd és perzsa seregek valóban el is foglalták Babilont és Baltazár a királyi vár védelmében esett el.

A felirat közmondásszerű változata: „megszámláltattál és könnyűnek találtattál”, úgy szólván minden nyelvben megtalálható.